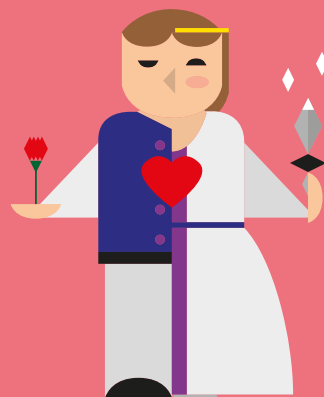
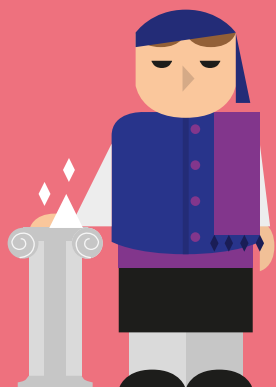

A LI- MA- RES

Llibret 2017

*Associació Cultural
Falla Santa Anna
Sagunt*

antiga
Casa Reig
electricitat - ferreteria

Carrer Camí Reial nº17
Sagunt

Telèfon - 962 66 00 58

Llibret 2017

Associació Cultural Falla

SAN
TA
AN-
NA

<<E dix nos en la carta que ell nos enuia que sil combatien que faria dues alimares, e en aço poriem conixer quel combatien, e si nol combatien quen faria vna: e aço era aquel dia que ell deuia rendre al castell.>>

-Crònica de Jaume I-

<<Lluny, molt lluny... s'arbora, rogenca una fogata... Lluny, molt lluny també... fulgura altra alimaria...>>

-Girbal Oratjol-

LI-
MA-
RES

Alça't, Josep

*Volant la fosca negra de la nit
camins i sendes velles ocultant,
abraça, Sant Josep l'humil Infant
i l'Alba que de carn l'ha revestit.*

*Amb Mare i Fill abans l'empedreït
Herodes dels xiquets estronque el cant,
a Egipte fuig, Josep, i el Fill salvant
descanse lo teu cor d'amor ferit.*

*Adorm junt al teu cor l'ocult Estel
i pren l'Aurora esposa de la mà,
i sent de nit remors de goig del cel*

*ardir en el teu pit l'amor arcà
que et dóna balbucient amb dolç anhel
allò que no donàs a cap humà.*

Josep Martínez Rondan

A
SANT
JO-
SEP

*Ja fa molts anys els fusters
gremis als barris van formar
per treballar la fusta als tallers
Al seu patró Sant Josep venerar.*

*Quan L'HIVERN s'acabava
tot bon fuster el taller netejava
de borumballa fustes, serradures
Amuntegant-les juntes al carrer.*

*Prompte tot el veïnat
imitant els seus fusters
replegava als carrers
Tot allò que fou trencat.*

*I així van replegant
les estores d'espert
a poc a poc van creant
i al barri implicant
per tal de formar part
de la festa aquest cant:
"Hi ha una estoreta velleta
per la falla de sant Josep
del tio Pep"*

*I ajuntant el que els veïns van donant
els veïns es van implicant i criticant
actes del barri que enguany ha passat
i amb ironia un ninot a la reixa ha penjat.*

*De sant Josep la vespra
una forta flama emprà
deixant sols la cendra
de cada nova cremà*

*Flama fallera d'emoció
reviscola cendres falleres
per complir la tradició
naixen noves alimares*

*Foc de crítica i purificació
que viu en el monument
i també en el naixement
d'una nova creació
que veu la llum dolcet
just en el moment
desperta aquest **LLIBRET**.*

Eva Marco i Raro

LLI-
BRET
2017

Visita el nostre llibret en:

www.fallasantaanna.com
www.panalfallero.com/2017

Convocatòries 2017:

El present llibre ha participat en la convocatòria dels **Premis de la Generalitat** per a la promoció de l'ús del valencià.

Este llibret participa en els **PREMIS DE LES LLETRES FALLERES**.
(www.lletresfalleres.info)

- Premi Malva d'Alzira.
- Premi Climent Mata.
- Premi Mestre Ortifus portada.
- Premi Mestre Ortifus coherència.
- Premi Emili Lluca.
- Premi +COMPLET.
- Premi Mocador.

Equip de llibret 2017:

Coordinació General:
Eva M. Marco i Raro.

Delegació de Cultura:
Maite Francés i Lacalle.
María Bono i Romero.
Lourdes Crisol i Barrachina.
Olaya Marco i Micó.

Autors Poesies:
Josep Martínez i Rondan.
Eva M. Marco i Raro.

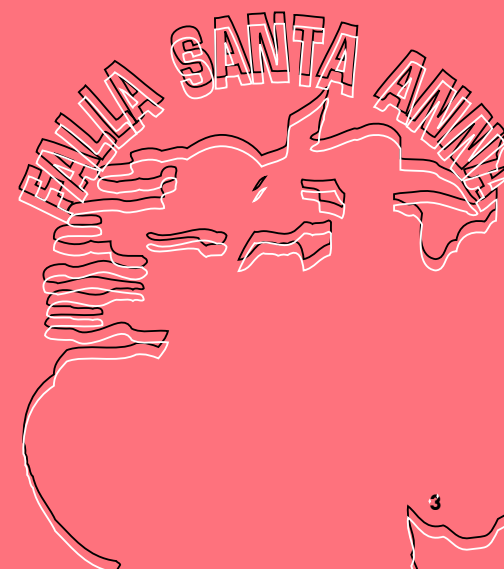
Disseny, maquetació i portada:
www.panalfallero.com

DIPÒSIT LEGAL:
V-3680-2012

aviva
Agència de Promoció
del Valencià

GENERALITAT
VALENCIANA

	2	52 - 53
A Sant Josep		Saguntí de l'any 2017
	5	54 - 56
Editorial		XXIV Setmana Cultural
	6 - 7	57
Saluda President i Fallera Major 2017		XXII Certamen Escolar
	8 - 9	58 - 61
Exaltació Fallera Major 2017		Xicalla i valencià
	10 - 11	62 - 63
A la Fallera Major 2017		ALIMARES LITERÀRIES
	12 - 13	64 - 73
Comissió Executiva i Vocals		1- El Foc de l'Amar
	14 - 15	74 - 77
Foto Comissió		2- El Foc Sagrat
	16 - 18	78 - 83
Versat Falla Gran 2017 - ALIMARES: FOCS		3- Focs i Fogueres
	19	84 - 89
Esbós Falla Gran 2017 - ALIMARES: FOCS		4- La Recerca del Foc, els Beatles, Prometeu i les Falles
	20 - 21	90 - 97
NOSTRES SANTANNERS INFANTILS		5- El Foc i la Gastronomia
	22 - 23	98 - 101
Saluda Fallera Major i President Infantil 2017		6- De Foc, Silencis i Oblits
	24 - 25	102 - 107
Exaltació Fallera Major Infantil 2017		7- El Foc: Mite, Festa i Sàtira Comarcal
	26 - 27	108 - 111
A la Fallera Major Infantil 2017		8- El Foc, Sagunt i els Llibrets de Santa Anna
	28 - 29	112 - 119
Comissió Executiva i Vocals Infantils		9- El Foc, les Bèsties i els Dijous Lladres
	30 - 31	120 - 125
Nostres Santanners		10- El Foc i les Festes Valencianes
	32 - 34	126 - 129
Versat Falla Infantil 2017 - DESCOBRIMENTS		11- Foc de Germanor
	35	130 - 133
Esbós Falla Infantil 2017 - DESCOBRIMENTS		12- La Volta a l'any entre dues Flames
	36 - 37	134 - 139
FALLA I CULTURA		13- El Patrimoni del Foc
	38 - 39	140 - 147
Fallers de Solera		14- Foc Siderúrgic
	40 - 41	148 - 155
Alimares Falleres		15- Foc de Vida
	42 - 49	156 - 157
Vicències Satanneres		Programa de Festes
	50 - 51	158 - 168
Premis: Santa Anna i Josep Mª Francés		Galeria Comercial

Delegació de Llibret

AC Falla Santa Anna

EDI-
TO-
RIAL

Aquest llibret 2017, que hui benvolgut lector tens a les mans, ha estat concebut com treball d'equip. Un gran esforç de l'equip de llibret, de tota la comissió santannera i per suposat dels nostres incondicionals col·laboradors que posen les seues obres a la nostra disposició.

A més enguany el nostre llibret és més participatiu i reivindicatiu, ja que tots els fallers han tingut l'oportunitat de col·laborar escrivint una alimara(foc d'avis) amb la **frase estic cremat/da o socarrat/da...** han posat veu a la societat respecte a alguna situació social, personal o política.

El nostre lema enguany és ALIMARES recull més d'un concepte relacionat amb **el foc**, ens fa viatjar a temps passats on el foc avisava dels perills en les talaies o torres illuminaven les festes a les places. El foc és un símbol molt important a les nostres festes que enguany EL FOC serà tema principal al nostre llibret.

Una part del llibret estarà dedicada a la importància del foc a les diferents vessants de la vida, el foc sagrat, el foc a la prehistòria, a la destrucció, a la gastronomia, a la religió, a la censura, a l'amor, a la sàtira.

D'altra banda tracten el foc ritual i solsticial vinculat a les festes, les fogueres de Sant Antoni, les falles, les fogueres de Sant Joan i totes les festes arreu del món relacionades en el foc.

I per què el foc faller no s'apague mai any rere any continuem posant llenya i combustible a la nostra festa, continuem participant als premis de llibret de l'ús i promoció del valencià des de 1993 i continuant la tasca iniciada quasi 25 anys ..amb les setmanes culturals i convocant el III edició dels Premis Santa Anna I Josep Maria Francés i Duato 2017 , destacant el contingut infantil al llibret, ja que els més menuts són els continuadors de la flama falllera.

Esperem que gaudiu del nostre llibret i moltes gràcies a totes les persones que han fet possible que aquest projecte arribes a veure la llum.

President 2017

Roge Beltrán i Martínez

SA-
LU-
DA

Estimats fallers, lectors, amics i veïns,

Quan la comissió em va oferir la tasca de dirigir-me a tots vostés, vaig pensar que sols podia agrair el treball de totes les persones que fan possible que any rere any la falla continue la seua activitat de la millor manera possible.

Són activitats que es realitzen a la nostra associació amb el treball de TOTS ELS FALLERS, particularment els que tenen alguna responsabilitat (vicepresidents, Secretaria, Comptabilitat, Delegació de Cultura, Cavalcada...).

Gràcies de tot cor! Per la vostra col·laboració, vosaltres heu sigut el meu estendard en un any ple de faena.

Especialment, vull donar les gràcies a la meua família, a Borja per estar pendent dels seus germans i fer més fàcil aquest any; a la meua dona Mª José per la paciència i l'esforç que fa perquè els tres, en eixir de casa per anar a qualsevol acte faller, tot siga perfecte. I a Mª José i Marcos, els meus xiquets, que amb Gema, la Fallera Major, compartirem un any especial ple de vivències que guardarem en la memòria com el nostre millor tresor.

A pesar de tindre experiència de president, ja que al 2010 ja vaig ser president amb el meu fill Borja, enguany he viscut al llarg de l'exercici un intens ritme d'activitats, reunions, actes fallers, etc. Espere haver complit les obligacions de la millor manera possible i haver representat la falla com es mereix. No puc oblidar-me de la resta de comissions del Camp de Morvedre, que tots junts estem vivim un any d'illusos; eixa «Marea blava». Gràcies, companys!

Vull agrair al veïnat la seua comprensió per les molèsties que podem causar, especialment en la setmana fallera. També vull donar les gràcies a la col·laboració dels abonats, fallers, socis, amics, col·laboradors literaris i comercials que fan realitat la festa fallera, que enguany ja és PATRIMONI IMMATERIAL DE LA HUMANITAT.

Esperem gaudir d'unes meravelloses festes falleres i vos convida a visitar els nostres monuments i el nostre casal, on sereu benvinguts a gaudir de la millor festa del món.

Una salutació especial i una gran abraçada.

El vostre president

Fallera Major 2017
Gemma Miragall i Gálvez

SA-
LU-
DA

Enguany tinc l'honor de poder dirigir-me a vosaltres com a fallera major de la AC Cultural Falla Santa Anna. M'agradaria començar aquesta salutació felicitant a tots els valencians, en especial a tots els fallers i falleres que han fet possible que les nostres estimades Falles siguen ja declarades per la UNESCO patrimoni immaterial de la humanitat.

Gràcies una volta més a tots els que formen part d'aquesta meravellosa festa; una festa gràcies a la qual tinc guardats els meus millors records. He sigut fallera des de ben xicoteta, gaudint cada any amb més illusió que l'anterior.

Tots els fallers sabem que pertànyer a una falla és trobar en qualsevol ocasió un motiu de celebració, transformar una nit de casal en hores interminables de converses i gaudir com si s'acabara el món des del dia 1 de març.

Em sent realment afortunada per poder regnar en la meua falla, i no sols perquè he fet realitat el meu somni sinó també perquè totes les persones que formen aquesta associació donen el millor per poder dur-la endavant i fan sempre tot el possible perquè tot isca perfecte.

No puc oblidar-me de les persones que mai em deixen a soles, la meua joventut santannera, en especial les meues reinetes que enguany gaudeixen com mai de veure'm en el més alt.

Vull donar les gràcies també a tota la meua família, i més encara als meus pares i a la meua germana per fer possible tot açò.

A les persones que comparteixen amb mi aquest meravellós 2017 i que fan de cada acte un dia inoblidable. Roge, Marcos i Mª José: estic molt orgullosa de viure aquest any amb vosaltres, ja que formem un molt bon equip. I no sols nosaltres quatre, sinó també tots i cadascun dels representants de les altres comissions; sou tots increïbles!

Per finalitzar, m'agradaria convidar a tot el món a viure amb nosaltres aquestos dies tan especials i gaudir de la nostra festa com es mereix. Demane disculpes a tots els veïns i veïnes, que amb la seua paciència fan possible aquesta celebració i no cal dir que tenen el nostre casal a la seua disposició.

Moltes gràcies a tots!

Fallera Major 2017

Gema Miragall i Gálvez

Gema, relaxa't, gaudeix i presta molta atenció.

No volem que et perdes cap detall; hui és el teu dia, esta és la teua presentació.

Mira al teu voltant i pensa la infinitat de vegades que juntes ho hem imaginat.

Mai hauríem pensat que, de totes, tu series la primera a regnar.

Sabem que t'agrada la música de les falles, la pólvora de les traques, la bellesa de les flors i el color de les flames.

Et veiem feliç i somrient des que la banda et va posar el nostre president.

Amb la teua alegria i forma de ser entregada, així com tu eres a la falla, no necessites res més per ser tota una reina, una gran sultana.

No caminaràs sola en cada pas que faces: al teu costat estarem, compartint amb tu cada moment.

Moments que ja hem començat a gaudir acompanyant-te en cada acte.

Ens contaves emocionada i plena de nervis com somiaves que seria este dia.

Ara deixa't portar i oblida els temors, perquè entre tots farem que el 2017 supere totes les teues expectatives i quede sempre gravat al teu cor.

Mira ahí baix la teua família, perquè ells del teu somni són sobirans.

L'any passat, acabada d'ofrenar, la sorpresa et van donar. Gràcies a Cristina, el que aquell dia era un somni, hui és una realitat.

Al principi era Luis qui molt convençut no estava, i ara que et veu allí dalt, li cau la bava.

No podem oblidar les dones de la teua vida, que orgulloses i il·lusionades en primera fila sempre estan per no perdre's cap detall.

El teu trage llueix encara més per ser reflex d'aquell amulet, amulet que simbolitza eixa estrela que hui brilla més al cel.

En este any tan especial no podries tindre millors acompanyants.

L'alegria de Marcos, la dolçor de Mª José i l'atenció de Roge són els complements clau que faran del teu any un regnat inoblidable.

Per fi, el teu somni s'ha complit: reina de la nostra falla, has deixat de ser de la cort d'honor i ara eres de Santa Anna...

LA FALLERA MAJOR.

Fallera Major 2017

Gema Miragall i Gálvez

A
LA
NOS-
TRA

*¿Què direm si la Falla
ja té fallera?*

*Que ha arribat a Santa Anna
la primavera.*

Gema és Miragall

i Gálvez ella

flor de l'alta muntanya

i la més bella.

Flor més blanca que el lliri

i l'assutzena

i han baixat de l'empiri

d'or la cadena.

Carmesí són sos llavis,

i poms d'aurores

les dos galtes daurades

com les pastores.

Son els ulls dos centelles,

llum matutina,

que en eixir les estrelles

besen l'alzina.

Les ses mans generoses

les roses reguen

i esclatant obsequioses

les arrepleguen.

Gema ets preciosa

de rica mina,

perla dolça i gojosa

i la més fina.

De Santa Anna la Reina,

i font d'amor,

de Sagunt alta feina

i gran honor.

President 2017

Rogé Beltrán i Martínez

COMIS-
SIÓ
EXE-
CU-
TIVA

Secretari
Josep Xavier Marco i Raro
Vicesecretari 1er (Bibliot.-arxiver)
Jorge Carbonell i Vila
Vicesecretària 2^a (informàtica i telecomunicacions)
Lourdes Crisol i Barrachina
Vicepresident 1er (Economia i festes)
Adalberto Báguena i Tamarit

Tresorera
Marta Gil i Sola
Comptadora
Cristina Forte i Aleixandre
Vice-comptadora
Xelo Pérez i Castillo
Delegat de Comptabilitat
Miguel V. Bono i Romero
Vice-delegat de Comptabilitat
Jorge Carbonell i Vila
Delegada de Loteries
Conxa Mena i Calza
Vice-delegat de Loteries
Eduardo Díaz i Peris
Delegada de play-backs
Laura Palomar i Lloris
Vice-delegada de Play-backs
Gema Miragall i Gálvez
Delegada d'Ornamentació
Eva Marín i Mas
Vice-delegada d'Ornamentació
Maria Viñals i Andrés
Delegada de Cavalcada
Loli Berzosa i Muñoz
Vice-delegades de Cavalcada
Mª Teresa Peris i Soriano
Cristina Forte i Aleixandre
Vicepresident 2^{on} (Casal i «Viu les falles»)
Ginés Ruiz i Lara
Delegat de Casal i «Viu les falles»
Abdón Antonino i Pérez

Vice-delegats de Casal
Vicent Antonino i Melià
Juan D. De Haro i Guillén
Isaac Rubio i Torres
Ovidio Sánchez i González
Vice-delegada de «Viu les falles»
Noelia Marchán i Comeche
Vicepresidenta 3^a (Cultura i monuments)
Mª Teresa Francés i Lacalle
Delegada de Cultura
Maria Bono i Romero
Delegada de Llibret
Eva Mª Marco i Raro
Delegada de Setmana Cultural
Olaya Marco i Micó
Delegada d'Igualdat, Voluntariat, Solidaritat i Sostenibilitat
Leonor Berzosa i Muñoz
Delegat de Monuments
Francesc Marco i Tortajada
Vicepresident 4rt. (Esports i Activitats diverses)
Ricardo Antonino i Pérez
Delegada d'Infantils
Carolina Díaz i Mena
Delegat d'Esports
Carlos Arbona i Muros
Vice-delegada d'Infantils
Cristina Miragall i Gálvez
Delegada d'Activitats Diverses, actes i protocol
Noelia Marchán i Comeche
Delegada d'Incidències
Carmen Tamarit i Carles
Delegat de Pólvora
Alberto Ramón i Marco
Vice-delegat de Pólvora
Josep Campos i Matoses
Delegada de Flors
Marta Nieto i Pastor
Vice-delegada de Flors
Ana Belén Mañas i García

Fallera Major 2017
Gema Miragall i Gálvez

VO-
CALS

Mª Josep Lacalle i Huerta
Mª Sacramento García i García
Conxa Aleixandre i Aleixandre
Amador Pi i Barberà
Mª Josep Sola i López
Julio Gil i Alcamí
Mª Josep Catala i Alpuente
Inmaculada García i Aleixandre
Imma Báguena i Tamarit
Lídia Camacho i Forte
Casto Camacho i Ruiz
Irene Marco i Micó
Manolo Hernández i Cano
Maria Moros i Marqués
Yolanda Pérez i Gómez
Nuria Sanchis i Aznar
Héctor Pi i Francés
José Mª González i Alfonso
Rafael González i Berzosa
Verónica Andrés i García
Yolanda Mañogil i Berzosa
Quico González i Berzosa
Àngela Pérez i Gómez
Alberto J. Galarza i Ortiz
Elena Gil i Alcamí
Ramón Caplliure i Gabaldón
Jairo Caballero i Gómez
Maria Pi i Francés
Julio Gil i Sola
Alba Fides i Borbotó
Ainhoa Moros i Marqués
José Miguel Rozalén i Martínez
Elena Caplliure i Gil
Coral Fraga i Agües
Raquel Bosch i Estada
Paqui Máñez i Martínez
Montserrat Máñez i Martínez
José G. Gamón i Montero
Yolanda Martínez i Plumed

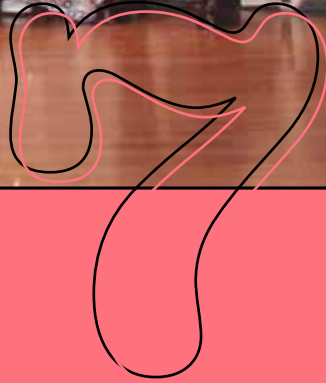
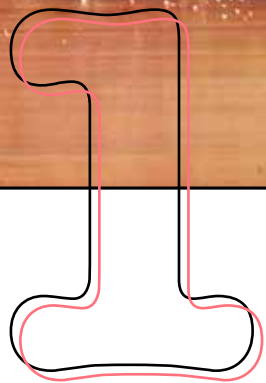
CO-
MIS-
SIÓ
DE
L'ANY

2

0

Falla Gran 2017

Alimares: Focs

VER-
SAT

Branques del meu poble seques i velles
cuites al sol en extensos estius,
on els ocells van penjar els seus nius,
i es varen mirar les altes estrelles.

Als vostres ombratges belles donzelles
el vent acarona i en frescs ombrius
dormíreu donzells i féreu captius
amors en passar ovelles i esquelles.

Branques brotades de fondes arrels,
aigües subterrànies succionant,
caigudes dels roses cobrint els cels,

al so de fulgors i núvols tronant,
ara llenya seca, abans tan fidels
el foc vos captiva i calor donant.

-.

La flama de Roma botà fins Sagunt
i al cim del vell Arse alt foc s'enlairà
i al món de Zacintos la flama anuncià
el Camp de Morvedre tan ample i fecund.

Vaixells varen vindre, miraren amunt,
el grec, el fenici i el temple romà,
vestal la donzella la flama alenà
i els cels es pintaren de foc rubicund.

D'arrels tan fecundes els símbols festius
brollaren als pobles d'amors inflamats,
i els pobles visqueren així agermanats,
lliurant als més jòvens camins collectius.

De blat els camps rossos ompliren les valls,
roselles els feien de pètals un floc
i el pa de jornades dauraven al foc,
menjaven els pares suat en treballs.

La falla Santa Anna, un tronc molt fecund,
si sec, altre temps daurat de bells fruits,
i encara ne dóna en càntics escrits
que porten les pedres dels murs de Sagunt.

A VORA FOC

A dos mans la casa, i al fons el corral,
la quadra, la palla, la llenya en garbons,
l'andana, garrofes i el blat a muntons,
de nit a l'estable dormint l'animal.

El pou, l'aigua freda, la corda, el poal,
d'estiu baix la parra, bevent al gallet,
el iaio, la iaia, la néta i el net,
i el pare que torna de l'ampla marjal.

I passen les festes, s'acosta l'hivern,
a tothom convida a encendre la llar,
comença l'escola, saber escoltar
llegendes no escrites en cap llarg quadern.

I encesa la llenya, branquetes i el foc
acosten a l'ambre la seua cadira
i sonen els iaïos la càndida lira,
contalles antigues que saben a poc.

Els néts i llurs pares, de goig enardits,
escolten, recorden antigues llegendes,
somniaen contalles, reviuem les sendes
que misterioses passetgen les nits.

El foc calfa el rostre, i el cos i les mans,
i els cors acarona dels iaïos la veu,
el nen que els escolta ho viu i s'ho creu
i ha de contar-ho demà als escolans.

El foc cou les bledes, la ceba, l'arròs,
menjars que la iaia sap traure i sap coure,
cuinar amb paella i amb llenya de roure,
parada la taula, la gana i el mos.

LA NIT DE SANT JOAN

El sol i la lluna, i estels al cel van
i en juny vint-i-quatre si el dia ja acurten
i els hòmens guspieres abans que les furten
s'imanten de flames la nit de Sant Joan.

Guspieres, centelles que s'alcen fugint
al cel d'una fosca de nit embruixada,
i avancen el dia, l'aurora i l'albada,
al càntic alegre d'ocells esbandint.

I salten les cames fogueres que cremen
amb salts tremolosos portant llargues canyes
i el foc els caldeja les seues castanyes
perquè les gelades no els gelen el semen.

No ature la vida el fred de l'hivern,
quan l'aura del dia comença a acurtar-se'l
i l'home prehistòric volgués acostar-se'l
en dansa festiva fugint de l'avern.

Baixem a la platja, la vora envaïda,
les ones són pedres en esta alimara,
si fan més espigues allà en Almenara
de grava la platja serà revestida.

Del foc a la platja, els peus d'aigua pura
la flama illumina la nit de Sant Joan,
del foc la foguera si venen sen van
cuidem l'alegria que el dia ens procura.

El cel enlluerna les altes cimeres,
la terra les flames d'un foc primitiu,
i el foc en el astre tostemp està viu
i viu el mantenen les nostres fogueres.

SANT ANTONI DEL PORQUET

El foc de la falla fa llum a la festa,
i els trastos de casa com s'han fet vellets
venint Sant Antoni, el Sant dels porquets,
nodreixen la falla i el foc els conquesta.

Baixant de l'ermita va a Santa Maria,
després de la missa fogueres li fan
passant per la plaça al raval aniran
pujant a Santa Anna ja prop de migdia.

La llenya dels boscos i seques les rames
les baixen al poble de l'alta muntanya,
i al mig de la plaça la fusta i la canya
acreixen guspieres i el foc de les flames.

Posat Sant Antoni en un cadafal
ornat de senyeres i la campaneta
garrofes i herba, menjar de l'haqueta,
el Sant prega i mira al dolç animal.

Cadaires rompudes, trencats balancins,
i bigues corcades, canyissos i palla
la nit encisada fan alta la falla
i cruixen guspieres saltant els fadrins.

I ja no fem festa al gloriós Sant Antoni,
devots de la vida d'un sant eremita,
i havent canviada la festa i la cita
la festa fem ara vestits de dimoni.

Que pobre s'hi queda el passat patrimoni
d'un poble que als núvols la festa adreçava,
i ja no té festa, sermó ni vuitava
nomé les dos banyes del pobre dimoni.

La llenya dels boscos i seques les rames
les baixen al poble de l'alta muntanya,
i al mig de la plaça la fusta i la canya
acreixen guspises i el foc de les flames.

LES FALLES

Humils als orígens són totes les coses,
esbrinen a l'ombra d'ignota sequiola,
o al fons d'una buida i rompuda barjola,
sens tindre al principi el perfum de les roses.

¿No foren els barcos com corfes de nous?,
¿no foren les motos primer bicicletes?
¿Eh que eren les cases abans més baixetes?,
¿la paga dels hòmens, només uns pocs sous?
Les falles nasqueren de pobres virutes,
venint Sant Giuseppe sobrant serradura,
tot l'any raconada creixent en altura
la nit de deixalles de moltes batutes.

Estores velletes les cobles cantaven,
xiquets i xiquetes portaven els trastos,
baralles rompudes de copes i bastos,
quan tot més inútil més prompte ho cremaven.

Passant les primeres fogueres i clots
la gent aprofita i al poble crítica,
al batlle, a la junta, a la so Vicentica,
i els trastos transforma en còmics ninots.

Lluidores les falles de policromia,
imiten cistelles, jardins i florestes,
soroll a les falles augmenten les festes
les traques, els músics i el sol de migdia.

I adornen la festa la cort de falleres
de llums i de roses i sedes guarnides,
del blau de la glòria anant i vestides
guaitant tantes falles i enceses fogueres.

Senyeres hi pengen d'un cel sense lluna,
la lluna adonant-se de festa tan grossa
se'n ve a València i en ella reposa
per no estar de falles i en festes dejuna.

Vingueren d'Itàlia Jhon Cros i Francesco
de Georgia els artistes vessant llur essència,
i en veure les falles de nostra València
honors li prodiguen prohoms de la UNESCO.

Hi ha falles que cremen sens llenya i sens flames
quan vols deixar l'auto i no pots aparcar,
hi falles petites que són flors del mar
del pompis florides portat entre cames.

Deixem, doncs, la festa en paraules formoses,
la Falla, la Reina, la Cort i el casal,
i en ales de plata nos duga el pardal
la nit de la crema de flames flairoses.

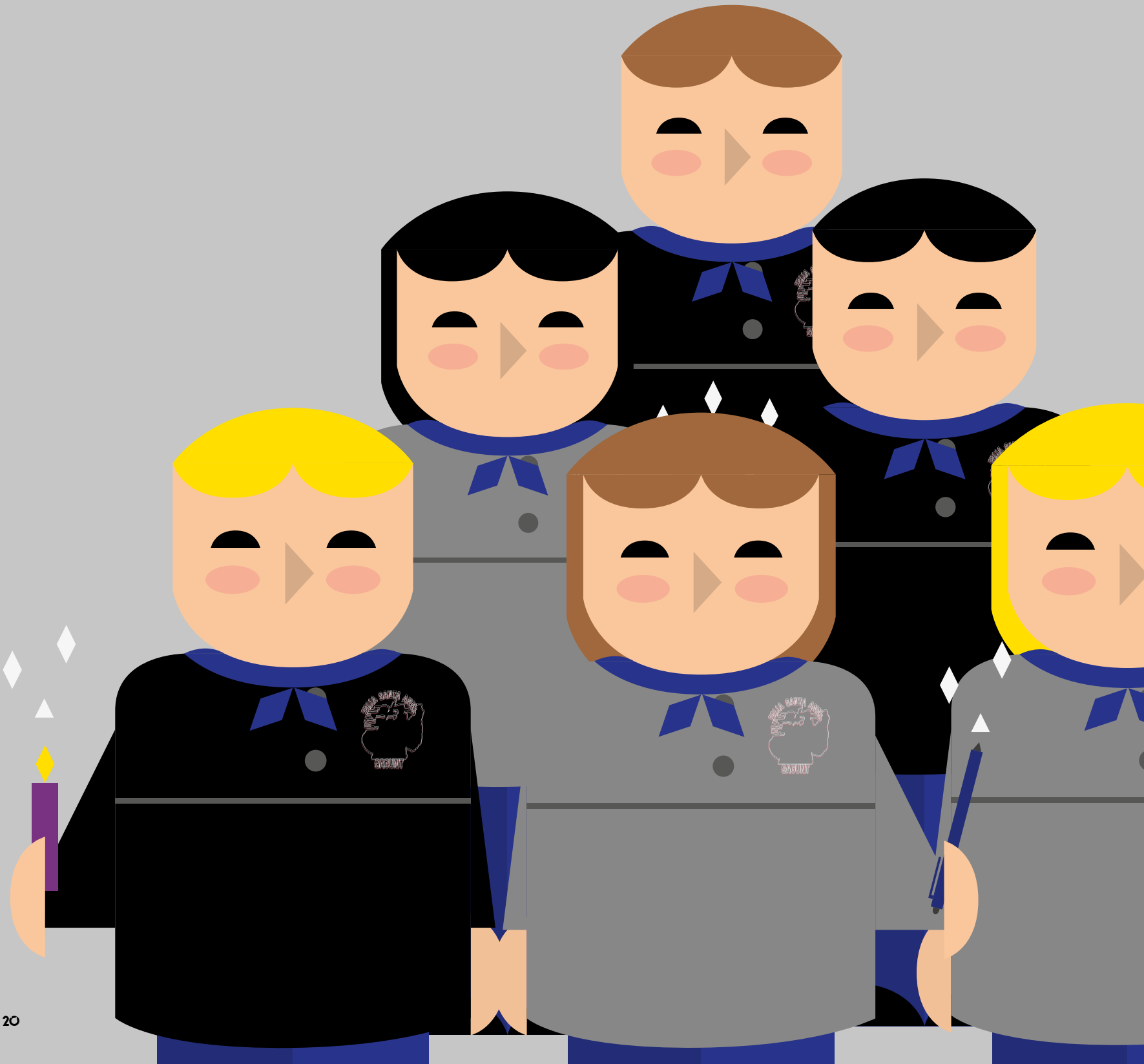
A.C.F.S.A.
Falles 2017

ES-
BÓS
FA-
LLA

Alimares:
Focs

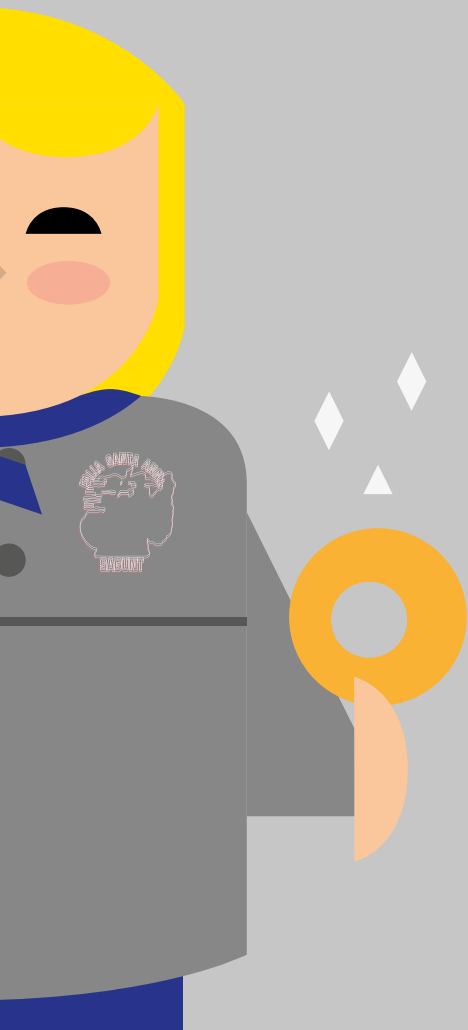

Llibret Infantil 2017

AC Falla Santa Anna

NOS-
TRES
SAN-
TAN-
NERS

IN-
FAN-
TILS

Fallera Major Infantil 2017

María José Beltrán i Català

President Infantil 2017

Marcos Beltrán i Català

SA-
LU-
DA

Per primera vegada, els infantils tenim l'oportunitat d'escriure unes paraules en el nostre llibret. Ara que comença la Setmana Fallera, que amb tantes ganes esperava, més contents no podem estar els dos per ser representants de la nostra comissió. Marcos i jo hem vist com el nostre somni es feia realitat: Marcos com a president infantil, i jo (Mª José) com a fallera major infantil. Estem compartint-lo amb persones molt especials per a nosaltres: el meus pares, que són capaços de fer que sempre mantinga a la cara el somriure; els meus germans; Marcos, el millor president que podia tindre al meu costat, i el meu germà Borja que està pendent de nosaltres sempre: vos estime molt a tots! La meua fallera major, Gema, que enguany és com una germana major i em tracta com a una princesa. També els nostres companys de regnat, i a partir d'enguany amics, **la Marea Blava**, que ens fan gaudir d'aquest any tan especial que compartim.

A la meua comissió vull agrair i dir-li que és per a nosaltres un orgull ser de Santa Anna la vostra Fallera Major Infantil 2017, i per a Marcos una illusió molt gran ser president. Encara recorde el dia de l'elecció, quan no parava de dir: «Marcos President!, Marcos President!...»: que content que estava! Moltes gràcies per fer que gaudim de la festa des d'aquest lloc tan especial.

Volem convidar a tots els xiquets i xiquetes que passen unes falles divertides participant en tots els actes fallers. Desitgem a tots els veïns i visitants, fallers i no fallers, unes festes falleres 2017 inoblidables, i convidem a tots a visitar els nostres monuments fallers.

**Esperem recordar per sempre les Falles 2017!
BONES FALLES!**

Fallera Major Infantil 2017

María José Beltrán i Català

E-
XAL-
TA-
CIÓ

Hui s'està complint un somni. Un somni no sols teu sinó de tota la teua família. Eres la xiqueta de la casa, la menuda de tres germans, la nineta dels vostres pares.

Per a Borja eres la germaneta a la que cuidar i ell procurarà que tot estiga sempre a punt per a que cada acte es desenrotlle com cal.

Per a Marcos seràs enguany la seua Fallereta Major i ja t'ocuparàs tu de que ell faça el que cal fer perquè saps vigilar-lo i ajudar-lo com si en comptes de ser la germana menuda sigueres la germana major.

Per al pare seràs la xiqueta amb la que junt a Gemma i Marcos, compartirà tot aquest any tan especial. Ell ja va ser President fa uns anys i, amb Marcos, ha estat esperant-te per a repetir i estar al teu costat i així mirar la felicitat que expresses a la teua cara.

I queda ta mare. Mª José és ella, i Mª José eres tu. Alegre és ella i alegre eres tu. Disposta és ella i disposta eres tu. Per això sabem tots que estarà cada dia i en cada acte pendent de tindre-ho tot a punt per a que els seus xiquets lluisquen com cal.

I lluiràs cada dia i en cada acte perquè pel teu cos corre sang fallera des de que vas nàixer. I des de que vas nàixer el casal ha estat la teua segona casa.

Has vingut amb la teua família al casal i has gaudit de cada exercici faller, de cada setmana

fallera, de cada presentació, de cada acte en què t'has vestit, perquè per a tu vestir-te de valenciana no és un esforç ni un patiment. T'agrada i gaudeixes. Per això sempre estàs a punt de lluir les gales falleres i si amb ganes les has lluit formant part de la cort d'honor, amb més ganes les llueixes ara que portes la banda que t'assenyala com a principal d'entre totes les xiquetes de la falla.

Xiquetes entre les que em trobe, i a més amigues de sempre. Xiquetes i xiquets que sempre estem a punt per a jugar amb tu i compartir la teua alegria.

Estàs en el lloc més alt del món faller infantil però tots esperem que açò sols siga el final del teu somni com a xiqueta i que en acabar aquest somni comences a somiar en ser Fallera Major, i potser en eixa ocasió siga Borja qui t'acompanye com a President. T'agradaria?

La vida està feta de somnis. Somiar és mirar el futur amb l'esperança de pensar que els somnis poden fer-se realitat. Tu somiaves amb aquest moment, i la teua família somiava amb tu. Enguany el somni s'ha fet realitat i esperem que estigues ben desperta per a que pugues gaudir de tot el que et queda per viure i que ho pugues compartir amb tots nosaltres, la teua família fallera, perquè estem molt contents i orgullosos de que enguany sigues fel·lç per ser tu, Mª JOSÉ, nostra

FALLERA MAJOR INFANTIL.

Fallera Major Infantil 2017

María José Beltrán i Català

A
LA
NOS-
TRA

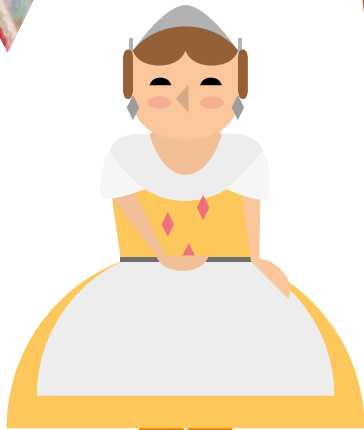
*Pastors i pastoretes,
digueu-me on podré trobar jardins
i colliré violetes
i flors de gessamins,
i el cant amorosit dels teuladins.*

*Que vull cantar la troba
d'una infantil fallera que enamora
i al món faller li roba
l'amor, i de l'aurora
li dóna el goig la nit que el cel arbora.*

*Maria Josep és ella,
Beltran i Català i amb tantes flors
formosa és la donzella,
unint de tots els cors
per fer de l'amistat preuats tresors.*

*I plantaran la falla
la més petita de los dos serà,
començarà batalla
la nit de la cremà,
i el cel tindrà més llum al sendemà.*

*Que n'ets, flor, de bonica
enmig de les falleres la infantil,
la cort te glorifica
amb l'alegria humil
d'aquesta festa nostra tan gentil.*

President Infantil 2017

Marcos Beltrán i Català

COMIS-
SIÓ
EXE-
CU-
TIVA

IN-
FAN-
TIL

Vicepresidenta 1^a

Teresa Candelas i Peris

Vicepresidenta 2^a

Ariadna Hernández i Díaz

Secretari

Adrià Belmonte i Marco

Tresorera

Alejandra López i Francés

Comptador

Ulises Antonino i Nieto

Delegats

Júlia Caplliure i Gil

Sara Rus i Mañogil

Fallera Major Infantil 2017

María José Beltrán i Català

VO-
CAL S

IN-
FAN-
TIL S

Rubén Belmonte i Marco
David Carbonell i Nieto
Olga Carbonell i Nieto
Natàlia García i Pérez
Daniel Hernández i Díaz
Claudia Sánchez i Pastor
Diego Galarza i García
Issey Rozalén i Camacho
Aitana Fajardo i Gálvez
Christian Sánchez i Pastor
Paula Ramón i Mañogil
Ían Pérez i Báguena
Zoe Caballero i Lanzas
Diego de Haro i Mañas
Carola Máñez i Martínez
Vera Galarza i García

VERA GALARZA I GARCIA

Va nèixer el 29 de setembre , aquesta foto és del dia de la presentació tan sols amb un mes puja a l'escenari de braços de son pare.

NOS-
TRES
SAN-
TAN-
NERS

COS CENTRAL

Porta per lema «**Descobriments**»
enguany nostre monument:
la ràdio, microscopi , televisió
són alguns d'estos invents

Einstein ací vol ensenyar
als xiquets de l'escola
que la seua fórmula mola
i que cal molt estudiar,
però sense oblidar jugar.

A Einstein li pregunta
un xiquet saguntí:
-Tu saps fer un aulari?
Pareix que cal ser un savi
per construir-ne un ací;
anys esperant-lo està
el Villar Palasí.

L'ordinador valent vol hui parlar,
i la televisió molt sàvia li replica
mentre que als altres explica
que els xiquets no són com abans:
a la corda i les birles han deixat de jugar
i ara sols tenen mòbils entre les seues mans.

Falla Infantil 2017

Descobriments

VER-
SAT

ESCENA DESCOBRIMENT DE LA LLUNA

Un gran coet volen llançar
per intentar arribar a la Lluna,
per aconseguir allunar
i el satèl·lit així colonitzar.

El satèl·lit és el regnat,
i el gran coet la illusió
que un dia molt preat
et donarà la teua comissió.

Els astronautes simbolitzen
els que sempre representen
al món faller i al monument.
Prepara, pare, la butxaca
que el nivell va en augment,
que per ser Fallera de Comarca
caldrà empenyorar l'arca;
més que illusió és un turment
perquè açò a temps d'ara
val **un ull de la cara**.

Tu que la Lluna li vas prometre
ara veus l'errada que vas cometre:
hui la xiqueta amb decepció
no veu complida la missió:
ser fallera major de la seua comissió.

ESCENA MICROSCOPI

Cal mirar amb microscopi,
amb els ulls ben oberts,
com es troba el municipi
de cartells indicadors desert.

Va el turista despistat
que, per no trobar cartell,
al Raval ell ha acabat
molt cansat i resignat
i sense visitar el castell vell.

Globus blancs, rojos i bactèries
a la sang tots en portem,
i circulen per les artèries
igual que a Sagunt aparquem
al Palància i damunt de les voreres,
com si fos la vena mare de rieres.

En l'ADN porta tot bon saguntí
la digna història d'un poble
i l'estima pel nostre patrimoni
que ara de nova lluita és testimoni
per aconseguir-ho de forma noble
amb esforç i dignitat: «**Sagunt,
Patrimoni Immaterial de la Humanitat**».

ESCENA DESCOBRIMENT DE LA PÓLVORA

Dos xinesos estan treballant
per crear un gran masclet,
que la falla deixaria tremolant
i molt content algun xiquet.

Quin gran descobriment
la pólvora i la pirotècnia!
L'estima tot bon faller valent,
i gràcies a ella se sent l'alegria
a Valencià en qualsevol moment.

Els coets al carrer estan comentant
que la falla vol fer un curset,
i així als xiquets va ensenyant
els perills i bons usos del masclet.

Tot faller vol *mascletà*
el dia gran de la festa,
però la crisi ens rebentà
i ara tenim nova conquesta:
cal rascar-se la butxaca
si volem tirar alguna traca.

ESCENA DEL DESCOBRIMENT DEL FOC

Mireu ací aquestos primitius:
no deixen el foc de mirar,
els ajuda a continuar vius
i als animals fa allunyar.

El foc, el millor descobriment:
què seria del menjar sense cuinar,
la carn crua caldria menjar?
Xe, quin sofriment
no tindre cap menjar calent!

Sense menjar calent hui trobem
els qui dormen al carrer,
i la societat que hui creem
que no els fa lloc ni voler.

Sagunt i la prehistòria,
per si algú no té memòria,
en la falla volem recordar
que un jaciment molt important
al Pic dels Corbs van trobar.

ESCENA DESCOBRIMENTS MÈDICS

Tres xeringues comentant
el que passa hui amb les vacunes:
els pacients estan protestant
perquè sols n'arriben algunes.
Són els nous laboratoris comercials,
que el *xollo* d'abans s'està acabant.

La xeringa li ha contat
que la seua amiga té l'ull mal,
que l'ha portada a Sagunt a l'hospital
i cap a casa se n'ha tornat
perquè a la vespra no hi ha oftalmòleg.

Grans descobriments de temps passats
foren la penicillina i l'anestèsia;
en temps antics més resignats
estos avanços donaren vida dia a dia.

Ara hui cal també investigar
noves formes de medicina
per salvar i així lluitar
contra tota malaltia roïna.

A.C.F.S.A.

Falles 2017

ES-
BÓS
FA-
LLA

IN-
FAN-
TIL

Descobriments

Llibret 2017
AC Falla Santa Anna

FA-
LLA
I
CUL-
TURA

Vicent Antonino i Melià

Família Antonino-Pérez

FA-
LLERS
DE
SOLE-
RA

Per tercera vegada en aquesta secció, parlem dels nostres fallers de solera, fallers que són l'essència i l'ànima de la nostra família santannera, per la seua dedicació a la comissió, pels anys d'experiència i per exercir càrrecs de responsabilitat en l'Executiva de la falla.

Enguany l'article va dedicat a una família fallera, especialment a Vicent que forma part de la nostra falla des de fa 40 anys. En 1977, Vicent i Xelo van iniciar la seua trajectòria fallera amb la seua família, el seu fill Abdón, i tres anys després naixia el seu fill Ricardo, que entrà a formar part de la comissió des del moment del seu naixement.

Vicent Antonino i Melià és ben conegut per tot el mon faller morvedrí, però per a nosaltres, els santanners, ell es «Ramunxo», malnom heretat de la seua mare, «la Ramunxa». Ell és una d'eixes persones que sempre pots trobar al casal i a qui pots demanar ajuda i consell. Vicent forma part de la comissió de forma activa des dels seus inicis, primerament com a delegat de casal organitzant el casal en la setmana fallera o preparat per arreglar qualsevol cosa que es trenca; durant molts anys ha estat com una formigueta treballant al casal. De fet, sempre anem a preguntar-li on trobar alguna ferramenta que no trobem.

Molts anys també ha ocupat el càrrec de vicepresident, fins que el 1999 pren el càrrec màxim de president fins al 2006, uns anys en què el treball constant i la implicació i el suport de la comissió donaren molts èxits. A partir de 2006 Vicent dona suport actiu als presidents

que després continuen la difícil tasca de dirigir i gestionar la nostra comissió, els primers anys com a vicepresident. Actualment collabora en moltes tasques, com ara ajudar a preparar la cavalcada, l'ornamentació o la Setmana Cultural. Forma part dels fallers que porten Santa Anna en la seua vida i han aconseguit transmetre l'amor per les falles a tota la seua família. De fet, a casa tots n'han sigut representants: la seua dona Xelo actualment és la nostra vicecomptadora, en 1991 fou Fallera Major i en el 1992 membre de la Cort d'Honor de la Fallera Major de la Comarca. Els seus fills Abdón i Ricardo també foren presidents infantils.

A l'any 2003 va aconseguir la màxima recompensa de València i a 2011 la màxima de Federació Junta Fallera de Sagunt, masclet d'or i diamants amb fulles de Platí.

L'any 2008, un 14 de març (dia de Plantà) arribava l'alegria i el rebombori dels iaïos: el seu nét Ulises, fill d'Abdón, que des del seu naixement forma part de la comissió infantil.

A més a més, Ricardo va ser president en 2014-2015 i 2016, i actualment és membre de la Federació Junta Fallera de Sagunt. I al 2015 Ricardo va compartir l'any amb Lurdes Crisol que per a Vicent és com la seua neboda.

Des de la vostra família santanera i volem dedicar aquesta secció, pels anys d'esforç i dedicació a la nostra benvolguda festa fallera.

Junt a la teua família gaudires el màxim càrrec de president, la faixa roja amb orgull portares amb la comissió de recolzament.

Hui Santa Anna et vol recordar totes les bones experiències que hem viscut i no hem d'oblidar.

Per donar-te hui les gràcies pel teu temps dedicat, alçant la veu molt alta per dir a la comarca que la teua família fallera et diu que eres... **faller de solera!**

▲ “Estic cremada perquè no existeix la conciliació laboral i familiar, sols existeix el sacrifici de les mares” E.MR

▲ “Estic cremada pels preus tan elevats de les matrícules de la Universitat” E.M

▲ “Estic cremada de les poques oportunitats en l'Educació que tenim” G.M

▲ “Estic cremada per pagar el sou als polítics i que no facen el seu treball i no governen el país” L.C

▲ “Estic cremada de fer sopars amb amics que han de marxar fora a treballar” M.V

▲ “Estic cremada de veure Parc Sagunt sense cap empresa. Vergonya de Polítics!.” I.M

Estic cremat o socarrat...

ALI-
MARES
FA-
LLE-
RES

▲ Estic cremada i socarrada d'escoltar la televisió tenen la gent “**acollonada**” amb govern de coalició.

Que si pacten els d'esquerres
Que si pacten noves dretes
a poc a poc al poble maregen
a la fi els polítics es barregen.

És el Congrés de diputats
un gran teatre d'escenes
on **PP** estan implicats
en els casos judicials
que apareixen per desenes

Ha arribat la investidura
i al PSOE han doblegat
sense tindre cap mesura
al Sánchez hi han “**xuleat**”

Són els vells dinosaures
els que més han pressionat
per molt que ho carbures
la poltrona no han deixat.

Han donat la lluita acabada
amb el vot de l'abstenció
així hui govern es formava
amb total resignació.

Al govern hi ha noves cares?
grans històrics del partit
gent que ni t'esperes
que cobrava en **diferit**.

De Guindos, Montoro
i la secretaria Cospedal
tots ara junts fan Coro
junt **Ciudadans** molt leial.

Apareix a escena Cospedal
que ella es creu un general
passa de nou revista l'artista
per poder polític oportunista.

Han passat els mesos
i de l'acord s'han oblidat
pareixen molt sorpresos
i “**eleccions**” han amollat.

El pacte anticorrupció
ara volen fer-lo oblidar
Hernando ja té solució
si fa falta .. a tornar a **votar**

Deixeu-vos ja la història
i poseu-vos bé treballar
que el poble té memòria
PePes deixeu-nos d'enganyar

De les pensions la caixa
quasi buida han deixat
als jubilats apretar la faixa
Montserrat **estudia** a Sanitat.

A la foguera jo volguera cremar
a tots els polítics corruptes
per al foc renovar i purificar
aquests polítics “**presumptes**”.

E.M.R.

▲ “Etic cremada que quan conversa la gent sols parla i no escolta” O.M

▲ “Etic cremada pel mal ús que es fa de la llengua a les xarxes socials”. C.M

▲ “Etic socarrada per veure que a Espanya continuem sent més quixots que el mateix Alonso Quijano” C.M

▲ “Etic socarrada perquè a Sagunt no hi haja encara un gran local multi usos amb la capacitat i serveis necessaris per a grans espectacles” C.M

▲ “En socarrem les cadenes que es fan a les xarxes socials que no serveixen per a res” C.M

▲ “Etic socarrat perquè sempre paguem impostos els mateixos, mentre els milionaris s’escaquegen” J.M

▲ “Etic cremat perquè els cotxes mai respecten la distància de seguretat amb els ciclistes”. J.M

▲ “Etic cremat de què a l’apartat d’esports dels informatius únicament es parle de futbol.” J.M

▲ “Etic socarrat perquè a Sagunt estiga tan maltractat el patrimoni històric i industrial.” J.M

▲ “Etic cremat de què els governs centrals ens maltracten tant amb les infraestructures necessàries que ja tenen a quasi tota Espanya (menys ací)” J.M.

▲ “Etic cremada de veure com els polítics no paren de demanar-nos que fem sacrificis i ells no els fan i es apugen el sou” M.F

▲ “Etic socarrada perquè es maltracta la natura amb la contaminació, els incendis i cap govern fa res per fer més sostenible el planeta” EMR

▲ “Etic cremada perquè els polítics no són capaços de fer un pacte per millorar l’Educació” M.F

▲ “Etic cremada perquè la gent no veu la falla com de TOTS i no es porta tots a una i sols es moguem per interès particular” MB

Representants

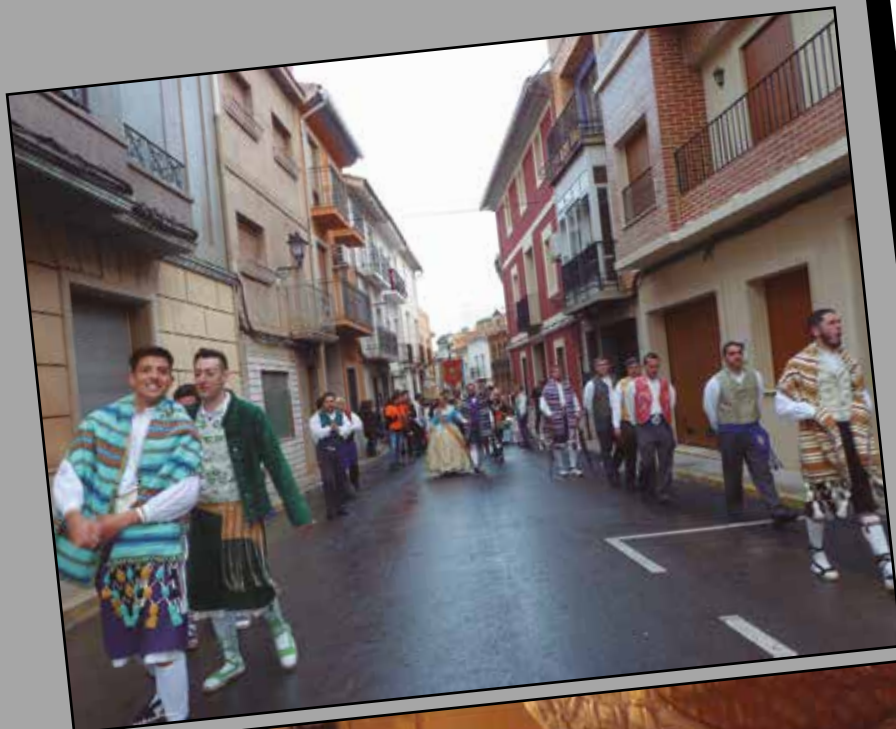
Josep Xavier Marco i Raro

VIVÈN-
CIES
SAN-
TAN-
NERES

Un any més ens trobem ací per contar-los les nostres “vivències santanneres”, aquells fets importants per a nosaltres que han passat durant l’últim any.

Com sempre, i seguint el costum, comencem amb el final d’un any i el principi del següent. Després d’acomiar el 2015 donarem la benvinguda al 2016 i amb ell al període de major activitat fallera. El 2 de gener tinguérem la visita del pessebre per part de les Falleres Majors de la FJFS i dels Reis de l’Orient. Va ser una vesprada plena d’emocions per als més menuts, que esperaven amb impaciència la visita dels Reis i els regals que els duïen, encara que algú tingué un xicotet toc d’atenció en forma de carbó per part de Ses Majestats.

Uns dies més tard, el 5 de gener, la nostra comissió participà, com des de fa uns anys, en la Cavalcada de Reis amb una carrossa i les disfresses d’ànec simulant el conte de l’aneguet lleig. El mes de gener passà molt ràpid mentre finalitzaven les presentacions, els jocs de taula, es cosien les disfresses, s’assajava per als playbacks i Cavalcada... Moltes coses en un mes molt intens. Per a acabar el mes, els dies 30 i 31 participarem en el concurs de playbacks interpretant els majors un popurri d’Eurovisió i els infants una cançó molt coneguda.

Uns dies després es féu l’acte de lliurament de premis en activitats culturals, esports i jocs de taula, en els quals aconseguírem el primer premi en parxís amb la parella formada per Maru i Conxa, David Carbonell el 3er premi de narrativa infantil i Sara Rus el 2n de dibuix infantil grup B.

I de seguida, tots els actes un darrere

de l'altre. El divendres, les Nits d'Albades, com sempre, per sectors, i a nosaltres ens tocà el 19 de febrer; el Sopar de Germanor, on més de mil fallers es reuneixen per a iniciar les festes; la Crida, que com a novetat es va fer dissabte, i que dóna inici oficial a les festes i s'aprofita per imposar les màximes recompenses a fallers i comissions, on enguany rebérem el masclet de diamants per a la comissió infantil; la Cavalcada, on isquérem amb un vestit molt lluidor, mescla de carnaval i d'època i amb coreografia i carrossa, com fem habitualment. En acabar la Cavalcada, com es fa des de fa uns anys, anàrem tots junts a sopar a la plaça de la Moreria amb música en directe i vestits amb les disfresses.

Pel que fa als actes pròpiament nostres, el 4 de març férem el tradicional Sopar de Comissions. La masculina al taller de l'artista, amb el Sopar del Ninot i la clàssica torrà, i les dones al casal.

I sense adonar-nos-en, ja entràrem en la Setmana Fallera. Primer, la Plantà, passada per aigua, però que finalment no ens va impedir finalitzar tot el que s'havia de muntar a la plaça, tant de falles com d'ornamentació. La resta de dies tinguérem un poc de tot, però l'aigua ens acompanyà tota la setmana, especialment a les nits i el dia de l'Ofrena, on aconseguírem lliurar-nos per molt poquet de la xopà que pillaren les falles que venien darrere nostre i les Falleres Majors de la Federació. Però com a bons fallers, tot es va poder fer. El 17 férem el nostre tradicional ball de disfresses i el dia de Sant Josep estava previst un parc infantil, però la pluja, novament, ho va impedir i el substituïrem per unes activitats per als més menuts amb monitors. Almenys, la Cremà la poguérem fer amb normalitat per finalitzar les Falles de 2016.

No volem oblidar-nos dels premis aconseguits, que van ser els següents:

- Premi 40 pel llibret, de la Conselleria de Cultura
- 2n premi pel llibret, de l'Ajuntament de Sagunt
- 3r premi crítica i poesia del llibret de FJFS
- 4t premi carrossa Cavalcada Fallera
- 5é premi Secció segona falla gran
- 1r premi crítica local falla gran
- 2n premi secció quarta falla infantil
- Premi enginy i gràcia falla infantil
- 1r premi crítica local falla infantil

La Diputació de València ens donà també un banderí contra la violència de gènere en la recepció que tradicionalment fa a la plaça de Manises de València. O havia d'haver-nos-el donat, perquè feren curt de banderins i el vam rebre uns dies després en l'entrega de premis de Sagunt. Va ser l'anècdota de les falles.

Concloes les falles, tocà canviar l'executiva i triar nou president, que en aquesta ocasió va ser Roger Beltran i Martínez.

El 30 d'abril totes les falles ens reunírem a la Glorieta per fer un sopar de germanor amb la tradicional olla (arròs amb fesols i naps) i gaudir d'una de les orquestres que no pogueren actuar en falles per la pluja. Va ser una nit molt animada en què es ajuntàrem fallers no sols del nucli antic, sinó també del Port, Gilet i Faura, i tinguérem l'acompanyament de la nova executiva de la FJFS; el seu nou president, Rafa Burgos; molts regidors del nou Ajuntament de Sagunt i tots aquells veïns que ens volgueren acompanyar. Va ser una molt bona experiència i tot el món s'ho passà d'allò més bé.

Al maig assistírem a la tradicional Mostra de Llibrets de Gandia, una cita habitual en la nostra agenda, i férem també el Sopar de Comiat de la

Fallera Major de 2016 i de nominació dels representants per a 2017, Gema Miragall com a fallera major, Marcos Beltrán com a president infantil i Mª José Beltrán com a fallera major infantil, a més del nostre president, Roge Beltrán. Tots ells van ser proclamats al nostre casal el 3 de setembre, moment a partir del qual començaren a exercir com a representants nostres lluint ja les seues bandes i faixins. El primer acte en què ho van fer va ser l'Exaltació de les Falleres Majors de la FJFS al Teatre Romà el 17 de setembre.

A partir d'octubre ja començaren les presentacions, entre elles la nostra el dia 29 a l'Auditori Joaquín Rodrigo, on lliurarem el títol de «Saguntí de l'any 2016» a la Colla de Campaners de Morvedre per la seua activitat de recuperació del toc tradicional de campanes.

Uns dies abans, el 16 d'octubre, es va fer el concurs de paelles de la Federació. Trenta-quatre santanners acudírem a Gilet en un dia magnífic de sol i bon ambient on les falles omplírem totalment la plaça de l'Estrela giletana.

A finals de mes organitzarem al nostre casal, com ja és habitual, el Halloween Santanner, un sopar en què ens disfressarem i passarem una bona estona junts.

El 20 de novembre també participarem en les Trobades Falleres a Faura, amb diversos tallers per als menuts i acabarem el matí amb un bon dinar de típica olla.

Uns dies després, el 25 inaugurarem la nostra Setmana Cultural, del 25 de novembre a l'1 de desembre, de la qual tenen més informació en un altre apartat d'aquest llibret.

I ja, amb la disputa dels jocs de taula, el començament de la confecció de les disfresses de la Cavalcada, de l'ornamentació i dels assajos dels playbacks, s'acabà el 2016 i donarem pas al 2017, del qual ja parlarem l'any que ve.

PREMI SANTA ANNA
AL CONTINGUT
DIDÀCTIC I CULTURAL
INFANTIL
2016
D'UN LLIBRET DE FALLA
COMUNITAT VALENCIANA

PREMI JOSEP Mª FRANCÉS I DUATO
AL CONTINGUT
DIDÀCTIC I CULTURAL
INFANTIL
2016
D'UN LLIBRET DE FALLA
CAMP DE MORVEDRE

Equip de Llibret i Cultura

PRE-
MIS:
SAN-
TA
ANNA

I JOSEP Mª FRANCÉS

PREMIATS

Els premis Santa Anna i Josep Mª Francés van nàixer amb il·lusió i treball de l'equip cultural santaner i el suport de TOTA la comissió amb l'objectiu d'aconseguir que als llibrets fallers es dedicaren pàgines de qualitat de contingut didàctic i cultural i al mateix temps donar suport a la promoció i l'ús del Valencià. Enguany és la III Edició.

En la II Edició 2016 va augmentar la participació als dos premis i van resultar guanyadors:

Premi Santa Anna 2016: Falla Plaça Malva d'Alzira amb "Guia didàctica la Primavera" autor: Josep Antoni Fluixà.

Premi Josep Mª Francés i Duato: AC Falla El Mocador de Sagunt amb "Poema amb Endevinalles" de Fina Girbés i Teresa Cebrián

Volem agrair la participació d'aquesta edició especialment als finalistes del Premis L'AC Falla La Marina del Port de Sagunt i L'AC Falla Literato Azorin de Benetússer... Animar a totes les comissions a participar. Moltes gràcies.

Presentació Llibret

10 ANYS DE TOCS I SONS

La Colla de Campaners de Morvedre és una associació cultural sense ànim de lucre que vetla pel patrimoni cultural immaterial que s'esdevé de les campanes a la ciutat de Sagunt i la comarca del Camp de Morvedre. La tasca principal és la recuperació, conservació i difusió dels tocs de campanes. Per a aquesta tasca, també és necessari vetlar pel patrimoni moble, és a dir, per les campanes i pels llocs on estan.

Els inicis d'aquesta colla tenen lloc en la visita del Papa Benet XVI al juliol de 2006, quan un grup de jòvens saguntins anaren a tocar campanes a València amb altres colles. Uns dies després, a les festes patronals de Sagunt ja es van realitzar tocs manuals de campanes, i a poc a poc es van anar introduint també als pobles de la comarca i inclús a Ontinyent.

El campanar seu de la Colla és el **campanar de la Vila de Sagunt**, anomenat així perquè té la primacia sobre la resta de campanars de la ciutat. Està situat a l'església de Santa Maria, que és BIC des de desembre de 1982.

Campaners de Morvedre és una associació oberta i multidisciplinària, en la qual es troben units per l'interés de recuperar el nostre patrimoni gent que prové de molt diferents mons. Tots treballen junts en l'estudi i investigació del patrimoni i la difusió i pràctica dels vols de campanes, que fins a 1971 marcaven el ritme diari de la ciutat: morts, tronades, foc, boira, torns d'aigua per a regar, festes i moltes més coses.

Campaners de Morvedre està agermanada amb la Colla de Campaners d'Ontinyent i col·labora amb aquesta colla i amb els campaners de la catedral de València. Aquesta col·laboració s'ha vist reflectida en diferents actuacions conjuntes des de 2007, exposicions i conferències i concerts de campanes.

Una altra actuació importants va ser el concert Campanòria per a les campanes de

Colla de Campaners de Morvedre

SA-
GUNTÍ
DE
L'ANY
2017

Sagunt de 2008. En 2008 i 2014, Sagunt va ser seu de la Trobada de Campaners Valencians, amb diferents concerts de campanes. La Colla de Campaners de Sagunt forma part del Consell Consultiu de Patrimoni de Sagunt des d'abril de 2013. També han participat en tocs de campanes a la Tierra de Lara (Burgos), Salas Altas (Osca) i a les Festes del Pilar a Saragossa.

En 2011 es va confeccionar la matraca més gran de la Comunitat Valenciana per al campanar de la Vila. També han realitzat conferències sobre patrimoni, han participat en el Mercat Medieval, en la Setmana Santa Saguntina, han restaurat les campanes de Sant Blai i de la Sang, així com la matraca vella de Santa Maria, i han realitzat exposicions fotogràfiques i xarrades.

Com a campaners, realitzen tocs en les festes més importants: Setmana Santa, Corpus, la Minerva, Mare de Déu dels Desemparats, Sants de la Pedra,

Sant Blai, el Bon Succés, Tots Sants, Puríssima, Sant Antoni i es col·labora en la Passió en Viu. És de destacar especialment el concert de Campanòria amb motiu del I Centenari del Campanar de Santa Maria (2013).

Enguany, l'associació fa deu anys en el món de tocs i sons treballant pel patrimoni de Sagunt, en especial de les campanes.

Cal recordar que el Ple de l'Excm. Ajuntament de Sagunt aprovà el 26 d'octubre de 2015 trobar les vies de finançament per tal de restaurar el campanar de l'església de Santa Maria o "campanar de la Vila" i iniciar l'expedient per declarar BIC el toc manual de campanes de l'església de Santa Maria realitzat per la Colla de Campaners de Morvedre.

XXIV Setmana Cultural

Olaya Marco i Micó

Delegada de la Setmana Cultural

XXIV
SET-
MANA
CULTU-
RAL

Del 25 de novembre a l'1 de desembre del 2016

Un any més, tenim el plaer de dirigir-nos a vosaltres per explicar-vos el ha sigut la **XXIV Setmana Cultural**. Seguint la temàtica d'«Alimares: focs», enguany la Setmana Cultural va dedicada a Sant Antoni, la festivitat i la foguera que es realitza any rere any. Continuem amb el projecte iniciat fa uns anys de donar a conèixer les associacions que treballen a la nostra ciutat, per això l'exposició d'enguany portava per títol **Associacionisme: entorn a Sant Antoni**.

L'acte d'inauguració es realitzà el 25 de novembre, presidit per les nostres falleres majors Gema i Mª José i els nostres presidents Marcos i Roge, amb la presència del regidor de Cultura José Manuel Tarazona i les falleres majors de la Federació Junta fallera de Sagunt, Raquel Martín i Ana Isabel Dorado, acompanyades pel president Rafa Burgos i el vicepresident Ricardo Antonino.

Les associacions que han participat enguany estan relacionades amb la festivitat de Sant Antoni: **Amics del Cavall** (en l'exposició vam gaudir de fotografies del trasllat del pi i muntatge de la foguera) i **La Diabòlica de Morvedre**, que és la colla de correfocs que en la festa de Sant Antoni porta el foc i és l'encarregada de pegar foc a la foguera. En l'exposició, a més de fotografies curioses de l'espectacle pirotècnic que realitzen, també gaudirem de la Diabòlica, símbol de la colla, del Drac i d'algunes de les seues vestimentes. L'altra associació que va estar present fou l'**AC Sant Antoni**: aquesta associació té com a factor comú la devoció per sant Antoni i l'afició dels bous al carrer, i així gaudirem en l'exposició dels aparells artesanals utilitzats en els bous embolats. Per últim, **La Colla de Campaners**, associació que vetla per la recuperació dels tocs tradicionals de les campanes i

de realitzar el volteig de les campanes mentre es crema la foguera, ens exposà un conjunt de fotografies molt interessants de les campanes, de vistes panoràmiques des del campanar i altres curiositats. A més a més, el diumenge 27 realitzarem una visita guiada dirigida per Natxo Corresa al campanar de l'església de Santa Maria de Sagunt, en la qual coneguèrem tot allò que envolta els tocs de les campanes, llàstima que la pluja ens acompanyara també en la visita. Al cap de setmana, els jocs de taula van prendre el relleu: el dissabte de vesprada es celebrava el XXIII Trofeu de Bolot «Ciutat de Sagunt», i el diumenge el Campionat de Parxís.

Al llarg de la setmana també exposarem els tres treballs seleccionats del XXII Certamen Literari Infantil i es realitzaren diferents activitats com un taller infantil a càrrec de La Diabòlica de Morvedre en què els xiquets gaudiren molt i modelaren amb les seues mans diferents tipus de coets.

El dijous 1 de desembre presentarem els esbossos dels monuments de 2017 i es lliuraren els trofeus dels premis, els guanyadors dels quals van ser:

1r premi del XXIII Trofeu de Bolot: la parella formada per Casto Camacho i Àngel Palomares.

1r premi del Campionat de Parxís: la parella formada per Paqui Martínez i Fina Pastor.

1r premi del XXII Certamen Literari Infantil: Maria Gimeno Górriz, del col·legi Cronista Chabret, amb el treball titulat «La bombeta de llum».

Amb l'acte de cloenda donarem per finalitzada la XXIV Setmana Cultural. Només queda donar les gràcies a les associacions col·laboradores, entitats i a totes les persones que fan possible la realització d'aquesta activitat any rere any. També volem animar la gent de Sagunt i comarca a col·laborar i participar en tots aquests actes. Fins l'any que ve!

En Sagunt, a 1 de desembre de 2016

Resultat del jurat qualificador del XXII Certamen Literari Escolar en Valencià compost per l'equip de cultura de l'Associació Cultural Falla Santa Anna, s'ha arribat a la determinació de seleccionar els següents treballs:

Tercer Premi:

Per CEIP Assis Marçà el treball titolat «El triple coet» presentat per:

Aitana Ciscar Murria

Segon Premi:

Per CEIP Cronista Chabret el treball titolat «La posició llina», presentat per:

Clàudia Mor Llombart

Primer Premi i guanyador del Certamen Literari:

Per CEIP Cronista Chabret, el treball titolat «La bombeta de llum», presentat per:

Maria Gimeno Górriz

El treball guanyador serà publicat al Llibret de la nostra Falla en Març de 2017.

I per què així comete, signe aquesta acta com a Secretari de l'Associació Cultural Falla Santa Anna.

El Secretari

Signat: Josep X Marco i Raro

LA BOMBETA DE LLUM

Thomas Alva Edison era un xiquet que anava molt mal en el col·legi, no feia cas, ni els deures ni tampoc s'esforçava per fer alguna cosa bé. Tots els dies el seu tutor, que es deia Franklin Duper Super, li enviava una carteta a la seua mare, Neare Edison, la seua mare pensava que era per la mort del seu pare tres mesos avanç de començar l'escola, però no...era que Thomas era tan tan llest que s'avorria en classe.

Un dia el seu professor es va enfadar tant amb Thomas que va decidir expulsar-lo del col·legi. Neare era tan bona persona que no es va enfadar, i va dir que no passava res, però s'esforçaria per que el seu fill tinguera una bona situació econòmica, una família i un treball com els seus pares.

Thomas va estar de l'any 1840 a l'any 1871 sense anar a escola, però ell s'esforçava per saber més coses, anava tots els dies a la biblioteca, llegia molt llibres... així tots els dies.

A l'any 1881 va crear la seua companyia: The Swan Elèctric Light Company i va començar la producció comercial, de les bombetes de llum que va descobrir, les va descobrir d'una manera molt estranya, va ser així: ell no volia crear res, va ser un dia per la nit que a la seua casa no hi havien ciris i varen tindre que fer una foguera per a veure un poquet, Thomas i la seua mare estaven al menjador torrant un poquet de peix a la foguera, ja que no hi havia llum a la cuina per a poder cuinar, quan varen acabar de sopar la seua mare intentava dur els plats i els coberts a la cuina però, com no hi havia llum, va caure un bac que quasi es trenca un genoll, Thomas es va preocupar tan per la seua mare que va dir que ell inventaria una cosa per a veure de nit sense que fera falta ni ciris ni foguera; aleshores així o va fer: va agafar trossos de plàstic i ajuntant cables i ficant-los dins d'un tros de plàstic el va crear i de nom li va posar bombeta de llum.

Quan ja va ser molt famós pel seu invent ell va investigar on vivia el seu antic professor Franklin, però per a donar-li les gracies per donar-li confiança, havia apres la lliçó i s'havia esforçat i havia treballat molt durament des de que el varen tirar de l'escola, però no el va trobar. I va crear una estàtua que baix posava gracies senyor Franklin sempre al meu cor.

Tres anys després el senyor Franklin va anar a la casa de Thomas i li va dir "xiquet als teus peus", eixa frase va ser millor que tot l'èxit i tots els diners que tenia. Thomas un dia abans de la seua mort va dir gracies senyor Franklin, gracies pares heu sigut dos pilars fonamentals per a mi.
I al dia següent es va morir deixant un gran invent: la bombeta de llum.

MARIA GIMENO I GORRIZ

Josep X Marco i Raro
El Secretari

XXII
CER-
TAMEN
ES-
COLAR

LA XICALLA AMB L'ÚS I PROMOCIÓ DEL VALENCIÀ

L'associació cultural falla Santa Anna fa més de 25 anys que està preocupant-se per la nostra llengua, a Sagunt fou pionera en incloure ja en 1992 temàtica als llibrets de falla i a 1993 en iniciar-se els premis de l'ús i promoció del Valencià comença una nova etapa al llibret. A les setmanes Culturals es crea "El Certamen Literari Escolar en Valencià". Primerament en els seus inicis els xiquets realitzaven narracions curtes i més tard unit al projecte de conèixer els pobles de la Comarca del Camp de Morvedre les narracions estaven dedicades al poble que eixe any visitaven els xiquets de les escoles. Al llarg de 15 anys gaudirem tots de conèixer un poc més el nostre Camp de Morvedre. Finalitzat el projecte es va decidir que el Certamen Literari Escolar en Valencià estaria vinculat al lema de la falla infantil. L'Associació Cultural Falla Santa Anna, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Sagunt, enguany va convocar XXIII Certamen literari i XXII Plàstic. Per tal de facilitar la tasca i orientar al professorat als pares o als xiquets, suggerim la idea: Quin descobriment t'agrada més i per què? Per treballar a classe o a casa amb els pares. Nosaltres sempre treballem amb la temàtica de la falla infantil, que enguany tracta dels descobriments més importants de la humanitat i destaquem un molt important per a les nostres festes la pirotècnia i la pólvora, que sense elles no serien igual les nostres festes.

Els nostres infantils santanners també participen en les activitats culturals que organitza la nostra Federació Junta Fallera de Sagunt i l'any passat va obtenir el tercer premi en Narrativa Infantil David Carbonell i Nieto i el segon premi en dibuix infantil Sara Rus i Mañogil.

XICA-
LLA
I
VALEN-
CIA

Sabies què?

TV

La Televisió la va inventar un enginyer i físic que estudiava com transmetre imatges a distància i ho va aconseguir el 1924, la primera imatge fou la creu de Malta. Ell era John Logie Baird que va nàixer a Escòcia a 1888.

Sabies que teníem una televisió en Valencià?

I la tancaren

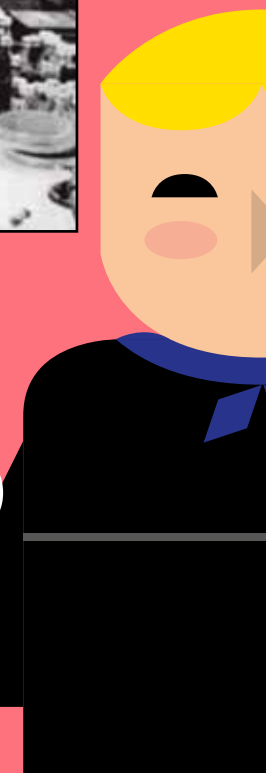
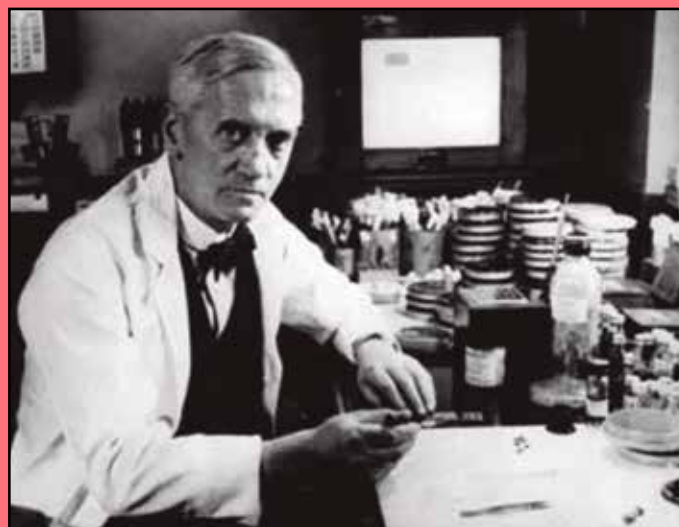
2017 ara els nostres xiquets ja no veuen programes en valencià ni dibuixos tampoc

Sabies què?

La Penicillina

Alexander Fleming va descobrir la penicillina de manera accidental, ja que treballant s'adona que espontàniament va créixer un contaminant en un cultiu amb el qual treballava va créixer un fong "Penicilium Notatum". Que va ser la base de la majoria dels actuals antibiòtics.

Consells per l'ús de coets

PETARDS SI PERÒ...AMB SENY

“Coses que **NO** has de fer al disparar petards”

- **BOTELLES LLANDES I POTS** no son bones per posar foc. Els pots de llanda son perillosos , si posem petards dins d'ells es poden convertir a l'explotar en ganivets afilats i poden sortir despedits en qualsevol direcció.

- **CONTENIDORS FEM** a més de provocar algun incendi , podem rebre alguna multa

- **CLAVEGUERAM I ALBELLONS** millor NO!! es de” porquets” remenejar l'aigua estancada fa pudor i es queda al teu voltant.

- **LLANÇAMENT O SENSE MIRAR** no es pot disparar sense mirar pot pasar qualsevol persona i llançar a l'aire no fa gracia pots ferir o asustar a algú.

LA PIROTÈCNIA
NO ÉS UN JOC

PETARDS SI PERÒ.... AMB SENY

“Coses que **SI** has de fer al disparar petards”

- **GAUDIR DE L'EMOCIÓ** veure com la metxa es va consumint i explota es molt emocionant

- **SOROLL I LLUM** a més de gaudir del soroll al esclafir un coet es genial però prova també altres efectes de llum com les fonts que brollen mils de espurnes de llum.

- **DIFERENTS PETARDS.** Sempre que la teua edat ho permeta prova les diferents varietats , segur que gaudiras de sorolls diferents.

**NO OBLIDES ENCENDRE AMB METXA I
GUARDAR DISTANCIES DE SEGURETAT**

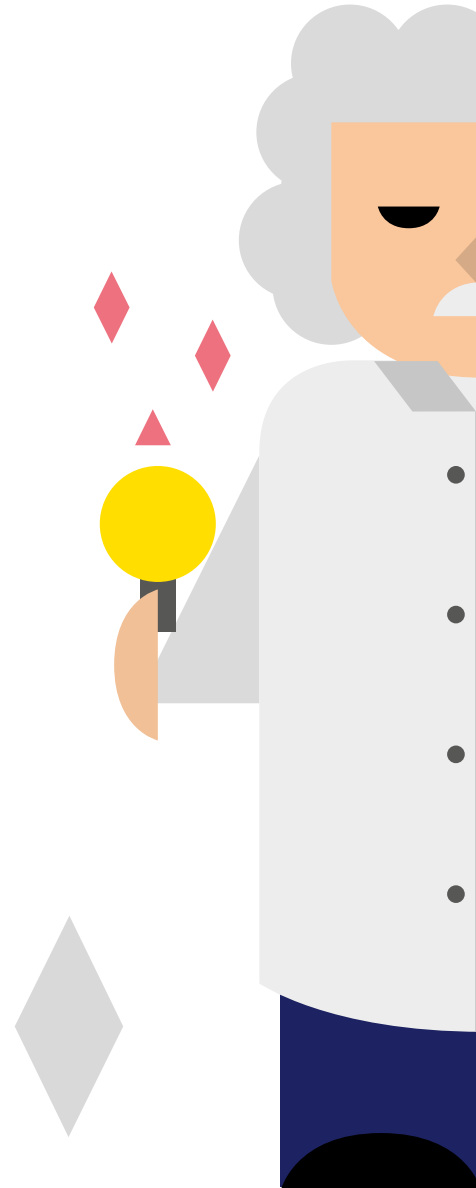
PER PASSAR UNES BONES
FALLES 2017

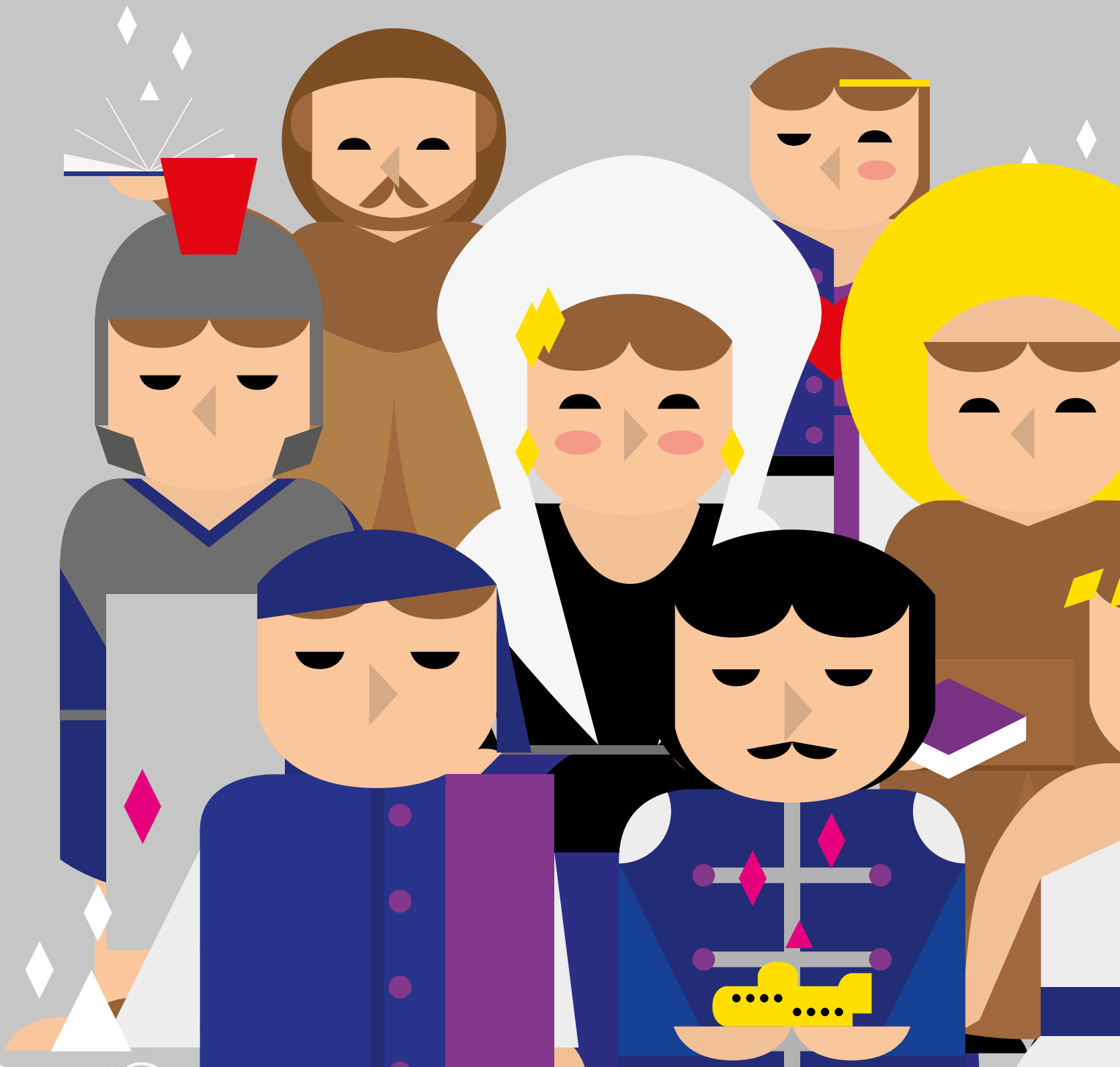

Unir amb fletxes el descobriment o inventor amb l'invent

1. a) John Logie Bird
2. b) La radio
3. c) Alexander Fleming 1928
4. d) Teoria Relativitat $E=mc^2$
5. e) Thomas Alva Edison
6. f) El telèfon

Llibret 2017
AC Falla Santa Anna

ALI-
MARES
LITE-
RÀ-
RIES

FOCS
DE VIDA
&
FOCS
DE FESTA

LI-
MA-
RES

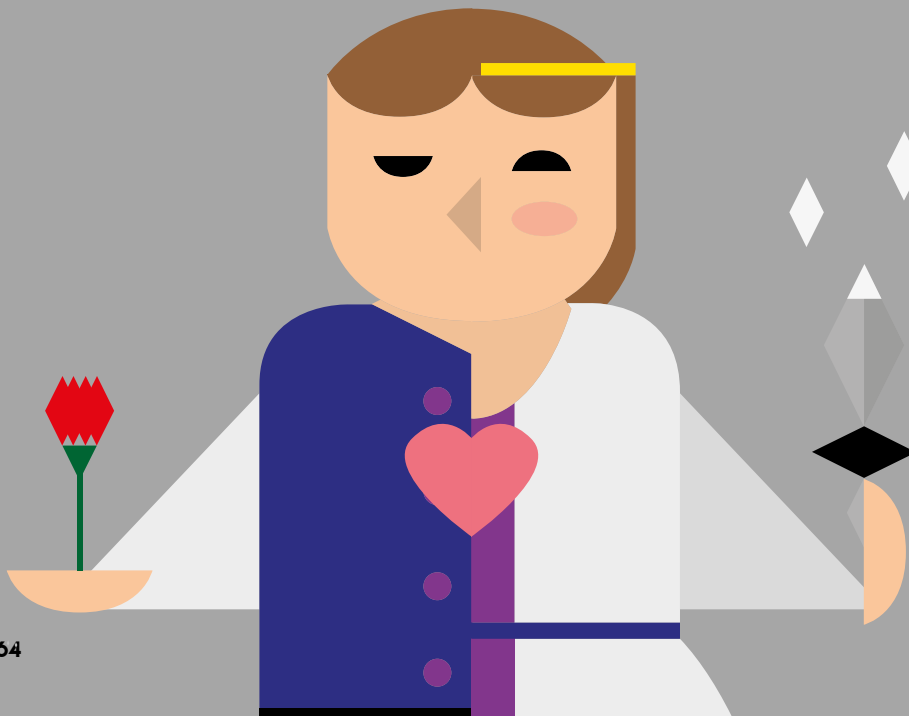
A

Manuel Civera i Gómez

*Profesor de magisteri, investigador i escriptor
Investigador de la història de Sagunt
Membre Centre d'Estudis Camp de Morvedre*

EL
FOC
DE
L'A-
MAR

1.

A la seua tasca pedagògica cal destacar ser l'iniciador de l'ensenyament del valencià a Sagunt a l'escola Cronista Chabret. Coautor del primer temari publicat pel la Generalitat Valenciana "Espígol", quaderns d'ortografia, narracions curtes com "El cavall d'Or de Sagunt". La tasca investigadora sempre ha estat al voltant de Sagunt. Fou creador i coordinador del grup d'estudis Murbiter, ha realitzat molts estudis al voltant de la muntanya del castell, la jueria, el Sagunt medieval. Les últimes publicacions relacionades amb Sagunt "Morvedre Hebreu" (2009) i La "Gènesi de la celestina" (2016).

INTRODUCCIÓ ▲

L'antiga física considerava que el món estava conformat per quatre elements bàsics: la terra, l'aire, l'aigua i el foc, si bé Aristòtil va afegir un quart element, l'èter o substància interestel·lar. Aquests quatre elements es presentaven en estat pur o mesclats, així explicaven que per exemple en el cos humà romangueren barrejats i es manifestaren al llarg del procés vital: el foc (la temperatura elevada del cos quan es treballa, es fa esport, es fa l'amor...), l'aire (l'alé de la respiració, els rots i les ventositats), l'aigua (que prenen les persones i eliminaven per la suor, la mucositats, l'orí, etc.) i la terra (la cendra en què es converteix la matèria).

En l'antiguitat, la satisfacció sexual i la reproducció era un tema capital. Només cal que recordem que les persones portaven amulets en collars i braçalets amb fallus i vagines amb la finalitat màgica d'afavorir la libido. El sexe com a tema literari arrelà en el segle I aC quan Catul va introduir el concepte del *mal de l'amar*. Seguidament, fou arreplegat per dos grans poetes, Vigili (70-19 aC) a partir de *Bucòliques* i de *Eneida*, i Horaci (65-8 aC) en les *Sàtires*, i es convertí en un gènere de la literatura amatorià llatina. És a partir d'aquests poetes que el tema amorós arribà al Renaixement italià i d'ací passà a la península per la València del segle XV de la mà de Joanot Martorell i Ausiàs Marc.

La concepció antiga dels quatre elements, que es devia a la manca de coneixements, es mantingué vigent fins l'Edat Moderna en què la ciència identificà els elements que hem estudiat en la taula periòdica, l'energia, etcètera. Al llarg de dos mil anys (500 aC-1600 dC, si més no, aquesta concepció del món ha estat expressada lingüísticament per les persones en la parla quotidiana i en la literatura. Com una reminiscència d'això, encara fem frases com: terra som i en terra ens convertirem (terra), rajava com una font (aigua), estar unflat (aire), i respecte del foc: el cap li bullia, tirava foc per la boca, estava encés en flama. Així, doncs, parlaré del foc del cos i, més concretament, del foc de l'amar en quatre històries d'amor que a partir de Morvedre impregnen el nostre país, la península i Europa.

Ens interessa ara l'activitat amorosa, més concretament el foc de l'amar que els amants sofreixen en la conquesta de l'altre, aquella que es viu amb passió, aquella en què el desig de posseir l'altre es fa incontenible, aquella en què es gaudeix de la satisfacció de tenir-lo al costat, aquella en què la relació sexual amb la persona amada proporciona el màxim plaer. Quan aquesta activitat amorosa es produeix, s'accelera la respiració, augmenten les pulsacions del cor, la temperatura del cos augmenta i l'ànima s'abraxeix pel foc de l'amar, el qual, quan els amants són presoners i no poden aplicar el lliure albir, arriba a manifestacions febrils, a depressions anímiques i fins i tot a la desesperació fatal.

Parlarem del foc de l'amar en cinc històries, quatre del segle XV i una de finals del XVI. La primera és una història real, i les quatre següent són literàries. La història real esdevingué a Morvedre entre 1425 i 1428 i gaudí de tanta fama que Jaume Roig se'n féu ressò a *l'Espill* en 1460 i posteriorment al meu entendre l'aprofità Joanot Martorell per escriure *Tirant lo Blanch* i la *Comèdia de Calixt i Melíbea*. La quinta història l'escrigué el dramaturg William Shakespeare en 1597.

Amb la lectura, el lector s'adonarà de la semblança estructural dels relats, de manera que entenc que la història real *Joan i Úrsola* inspirà Jaume Roig en la història de *La morvedrina que adulterava en lo celler* i tot seguit inspirà Joanot Martorell en les històries de Tirant i Carmesina, i Calixt i Melibea. I aquesta última, que fou la més treballada literàriament des de la perspectiva de l'amor, propicià que William Shakespeare escriguera *Romeu i Julieta*, potser amb motiu del centenari de la publicació d'aquella. Aquesta tesi, que he explicat amb extensió,¹ reforça la importància de Morvedre en els segles XIV i XV. Les quatre històries literàries foren gestades ben probablement, inspirades, creades a partir de la història morvedrina. He titulat les quatre històries amb els noms dels amants perquè William Shakespeare, que és el més modern dels autors i el que universalitza la història de dos joves amants que moren per intentar viure plenament l'amor, optà per aquesta fórmula, segurament sobre la proposta inicial de Joanot Martorell.

JOAN I ÚRSOLA² ▲

A finals de l'any 1425, l'escola parroquial de l'església major de Santa Maria de Morvedre, regentada pel prevere Llorenç Camarelles, contractà per al curs 1426 el jove mestre Joan Argent, fill d'homs honorats d'Almenara i amb possessions a Barraques del Real. L'escola cristiana era al costat est del carrer on vivia l'hom honrat Jaume Erau i la seua joveníssima muller Úrsola, filla de l'obrer de vila Joan Vilaroya, i un fill de bolquerets amb dues fadrines. Al cantó nord-est del mateix carrer vivia el prevere i paborde de les escoles amb la seua concubina Caterina Barrot.

Quan Joan Argent veié Úrsola quedà embadalit i aprofitava qualsevol oportunitat per delectar-se mirant-la, des de l'escola on exercia de mestre a les finestres de la casa senyorial, des de les penyes de la muntanya on practicava la falconeria a les terrasses de la casa senyorial... Joan estava enamorat d'Úrsola, i Caterina

1 Civera, M. (2016): *La gènesi de la Celestina (De Morvedre a Joanot Martorell)*, Ed. Neopàtria.

2 La història esdevengué entre 1425 i 1428 i es troba inserida en la Causa Criminal de l'Arxiu Municipal de València per intent d'assassinar l'hom honrat Jaume Erau (Processos, vv-65. Denunciacions i comissions MCCCCXXVII).

s'oferí a facilitar-li l'amor d'Úrsola. L'enfetillament dels joves començà amb motiu de la representació de l'acte sacramental de la Nativitat que es representava el dia 25 de desembre a l'església de Santa Maria. L'escola disposà que Joan Argent fóra l'actor que representaria la Verge Maria. Aleshores, la concubina del prevere i paborde de l'escola amprà les polseres a Úrsola amb la finalitat de disfressar Joan. La jove acceptà i així començà l'enfetillament creant un motiu que relacionara els dos joves.

Després de la representació, Caterina va comunicar a Úrsola que Joan estava molt enamorat d'ella i que desitjava parlar-li. La novençana li va dir que s'oblidara perquè, si arribava a oïdes del marit tindria males conseqüències. Caterina ja havia llançat l'ham i va ser qüestió de guanyar-se la confiança d'Úrsola i insistir-hi. A la tercera vegada, Úrsola acceptà trobar-se amb Joan a casa del prevere perquè tenia la malaltia de l'amar. Passaren a una habitació i Joan es llançà sobre Úrsola; ella marxà espantada. En una segona trobada passà el mateix, i en la tercera, passada la Pasqua i la sega, es veren al celler del prevere i al terra feren l'amor.

La relació amorosa i apassionada entre Joan i Úrsola en la casa del prevere i paborde de les escoles s'escampà per Morvedre, sobretot a partir del dia de Sant Joan, en què durant els bous que feren a la Plaça Major els enamorats es miraven amb deler. El fet comportà un desafiament entre els Erau i Joan i els amics. Els Erau cercaren sicaris per matar Joan Argent i aquest amb els amics, joves i inflamats de fatxenderia, es passejaven per la casa senyorial per trobar Jaume Erau i ajustar comptes. L'enfrontament arribà a l'extrem que prengué cartes en l'assumpte el justícia i, tot i que es calmà la lluita, l'amor entre els amants continuà amb tanta o més passió.

Durant l'estiu de 1426, per dissimular i despistar el marit, van decidir ampliar els llocs de trobada. Joan parlà amb Constança, una veïna del carrer Llarg, i els amants es trobaven al seu corral, el qual donava a les penyes de la muntanya del Castell. De manera que podien accedir simplement passant una bardissa, i allà, sota una figuera frondosa, feren l'amor molts dies i diverses vegades al dia. Entre Sant Miquel i Tots Sants, Jaume Erau se n'anà

a València per la mort del pare d'Úrsola i ella es quedà a casa, on va gaudir dia i nit i intensament de l'amor de Joan Argent fins a l'extrem que va quedar embarassada.

En la tardor de 1426, l'ombra del dolç plaer de l'amor es va fer llarga: la gestació del fill continuà el procés i a Joan no li renovaren el contracte. Al desembre, tot i les diades de passió

amorosa, els amants decidiren enverinar el marit d'Úrsola per casar-se després. Li administraren baladre i pols de panderoles, però l'efecte no era mortal perquè Jaume Erau vomitava. Aleshores contractaren un sicari, Arnau el barber de Sogorb, el qual es va comprometre a matar-lo amb arsènic o amb violència. L'escalada dels fets féu que Pere Çaidia, fill del batle i amic de Joan, se'n penedira i comunicara al metge Berbegal on havia deixat el verí. El metge salvà la vida de Jaume Erau, aquest denuncià els fets al justícia i s'incoà un procediment per la via criminal. En Pasqua de 1427, Joan va escriure una carta de comiat a Úrsola i desaparegué.

Joan Argent, Francesquet Llorens i Arnau van ser condemnats a morir penjats en la forca, però pegaren a fugir i desaparegueren per burlar la justícia. El prevere Llorenç Camarelles fou jutjat per la via eclesiàstica. Pere Jover, el marit de Constança, s'enrolà en la galera de Roís de Corella. Els Erau, contra tot pronòstic, capgiren i emparen Úrsola perquè fingira estar enfetillada i alcavotejada per Caterina. El jutge carregà la màxima responsabilitat sobre l'alcavota Caterina Barrot i fou condemnada a morir cremada en la foguera. Les dones Constança, Francesca i Úrsola Vilaroya van quedar a l'espera de sentència fins que aquesta última tinguera la criatura. Els Erau es feren càrrec de la fiança perquè Úrsola no anara a la presó. La causa fou paralitzada fins que Úrsola tinguera la criatura engendrada per Joan, fet que esdevingué a primeries d'agost de 1427.

El dia 26 de gener de 1428, el rei Alfons el Magnànim va convocar les Corts de València des de Barraques del Real, on els Argent tenien les propietats. L'1 de setembre es va reiniciar el procés i el dia 3, a l'Hostal Nou de

Morvedre, el justícia Joan Claramunt va comprovar que l'enfetillament d'Úrsola havia estat un engany. El dia 16 o 17 d'octubre les Corts que es realitzaven a València es traslladaren a Morvedre amb l'excusa que s'havia declarat un brot de pesta. A Morvedre es clogueren les Corts feliçment i, com a conseqüència, indultaren els inculpats en la causa criminal.

LA MORVEDRINA QUE ADULTERAVA EN LO CELLER³ ▲

El protagonista es dirigeix de París a València, passa per Lleida i arriba a Morvedre. S'enamora de la muller d'un bon pagés (Jaume Erau). Un dia, el pagés es va alçar per fer una carbonada i va descobrir que la seua muller (Úrsola Vilaroya) li feia entendre que al celler trascolava el vi, quan en realitat adulterava (pecava d'adulteri) amb el jove que arribà a Morvedre quan anava de camí (sembla que ajudat per l'alcavota Caterina). L'amant li posà la rella tantes voltes que féu un gran solc en la muller del pagés, que considerava camp seu, fins que li deixà la rella en la fenella (escltxa). Intentaren assassinar el bon pagés. Quan tot es va descobrir, el caminant se'n va anar i ella va dormir els seus desitjos amorosos. Hagueren de curar el pagés i, en jutjar els fets esdevinguts, hi hagué una sentència adequada: la crema de l'alcavota Caterina.

TIRANT I CARMESINA⁴ ▲

Després d'alliçonar-se sobre la cavalleria amb el comte Guillem de Varoic, Tirant lo Blanc participà en els tornejos de Londres i rebé l'ordre de la cavalleria de la mà del rei d'Anglaterra. Participà en nombrosos enfrontament i resultà sempre victoriós. Des de Bretanya se n'anà d'ambaixador a França. Comprà una nau i se n'anà a socórrer Rodes. Romangué un temps a servei del rei de Sicília. Alliberà Rodes i estigué a Jerusalem, Alexandria... Era tan intel·ligent i valent que la seua fama s'escampà per tota la cristiandat i l'emperador

3 Roig, Jaume (1460): "La morvedrina que adulterava en la celler", *Spill*. El lector pot aconseguir l'obra d'Edicions 62 (1978) i Quaderns Crema (2006). Versos 1882-1913.

4 La història amorosa de Tirant i Carmesina està inserida en l'obra *Tirant lo Blanch*, escrita entre 1460 i 1464 per Joanot Martorell i publicada per primera vegada en 1490.

de Constantinoble demanà el seu ajut perquè els turcs envaïen els seus territoris.

Quan Tirant arribà a Constantinoble, estaven realitzant les exèquies per la mort del fill de l'emperador. La família i el seguici era en una habitació fosca; quan Tirant manà obrir les finestres, veié la princesa Carmesina i, per la gran calor que feia, anava descordada i mostrava les

seues mamelles cristallines, les quals apressaren els ulls de Tirant i quedà enamorat de la princesa. A la posada es gità a la cambra i el seu cosí Diafebus li preguntà quin mal tenia que no volia dinar; Tirant li contestà que no tenia cap mal sinó de l'aire de la mar que l'havia corprés. Després, amb vives llàgrimes mesclades amb singlots i sospirs, li va confessar que estimava.

A Constantinoble visqué grans aventures en el camp de l'amar, com aquella en què Plaerdemavida introduí Tirant en l'habitació de Carmesina mentre la princesa dormia. Féu que es gitara al costat de la princesa i ella es posà al capçal, amb el seu cap entre els dels amants. Després agafà la mà de Tirant i la posà sobre els pits de Carmesina i li tocà les mamelles, el ventre i d'allí avall. Carmesina es despertà i, creient que qui la palpava era Plaerdemavida, li digué que era feixuga, que tocara on volguera; però que no posara la mà tan avall. Plaerdemavida li digué que era en lloc de Tirant i que si ell tinguera la mà on ella la tenia, seria molt content. Es va adormir Carmesina. Quan es despertà i entrà la Viuda Reposada, Plaerdemavida hagué de traure Tirant de la cambra perquè fugira despenjant-se amb una corda; però, com que la corda no arribava a terra, es llançà i es trencà una cama.

En guarir-se la cama, Tirant continuà les seues aventures com a capità de l'imperi grec: va sofrir la traïdoria del Duc de Macedònia i va aconseguir una gran victòria sobre els turcs. També una tempesta arrossegà les naus i naufragà a les costes de Berberia. Fou recollit pel Cabdillo, empresonat i obligat a lluitar a favor del rei de Tremicèn, li donà la llibertat, prengué el castell del

rei Escariano, fou ferit a l'Àfrica, matà el rei Menador de Pèrsia, prengué la ciutat de Caramèn... Fou ferit de gravetat fins a l'extrem de ser confessat pel patriarca de Constantinoble, i Carmesina pregà per ell a Déu Jesucrist i a la sacratíssima Verge Maria.

Quan torna a Grècia, Plaerdemavida el porta al llit de Carmesina. Els amants consumaren les relacions sexuals abans d'estar casats. La princesa s'expressava així: "Reposeu-vos, senyor, i no vulgau usar de la vostra bellicosa força, que les forces d'una delicada donzella no són per resistir tal cavaller. No vulgau véncer la que és vençuda de vostra benvolença. Ai senyor! I com vos pot delitar cosa forçada? Oh esperança de la mia vida, vet la teua Princesa morta!" Carmesina, en nom de la Santíssima Trinitat, donà potestat a Tirant perquè fera d'ella com de muller per sempre més i ell li prometé que compliria lo matrimoni. Ella li va prometre guardar com los ulls la part que ell més desitjava.

L'Emperador li comunicà que volia donar-li tot l'imperi i casar-lo amb la seua filla, la princesa Carmesina, si per tal la volia. Tirant hi acceptà. En això, l'Emperador féu vindre l'arquebisbe i li manà que els casara. Seguidament es féu una grandíssima festa amb abundant i rica cuina i música per totes les sales del palau i per la ciutat, a la qual assistiren els emperadors, dos reis, nobles i infinit poble.

En realitzar les núpcies, Tirant recuperà les terres de l'imperi i encara hi incorporà altres províncies. Sent a Andrinòpol, però, li entrà un dolor al costat i morí. Carmesina caigué en una gran depressió, s'abraçà al cadàver de Tirant i va morir mentre li feia una besada als llavis. L'emperador va enviar els seus cossos a Bretanya perquè foren soterrats junts.

CALIXT I MELIBEA⁵ ▲

Calixt era un jove d'una distingida família. Un dia, el seu falcó, perseguint la presa, caigué en un hort i ell anà a

5 La quarta és la referida en la comèdia de Calixt i Melibea, escrita al meu entendre per Joant Martorell en 1465 i publicada en 1497 per Fernando de Rojas.

arreplegar-lo. Allà va conèixer Melibea, la jove de la casa, i se'n va enamorar. Amb el mal de l'amar li pujà la febra i somià amb Melibea, veia en ella la grandesa de Déu i considerava que al seu costat estaria millor que els sants que gaudien de la presència de Déu. En aquest somni, Melibea el menyspreava i ell es despertà exaltat i cridà el seu criat Semproni. Calixt li demanà que li cantara la cançó més trista. Semproni li cantà el romanç *L'incendi de Roma*, i Calixt li va assegurar que el seu foc era més gran. Semproni, despectivament, digué que no podia ser més fort el foc de l'amar que sofria que aquell que va cremar tota una ciutat amb tanta gent dins. Semproni intentà convèncer el senyor de la condició inferior de la dona i que un amor s'apaga amb un altre amor. Tots els esforços eren inútils i aferraven Calixt al seu desig de posseir Melibea. Aleshores, Semproni li va proposar que una vella alcavota, Celestina, podria aconseguir el que volia. Calixt li demanà que així ho fera.

Semproni parlà amb Celestina sobre aquest afer i la vella alcavota anà a parlar amb Calixt. A la casa senyorial, Celestina conegué Calixt i la seua malaltia, i reconegué el criat Parmen perquè de menut l'havia tingut al seu càrrec atés que sa mare, Claudina, havia estat companya en el furt, l'alcavoteria... Parmen aconsellà Calixt que no li interessara tenir relacions amb la vella. Celestina, que s'adonà que el tenia en contra, intentà guanyar-se'l parlant-li de sa mare i de facilitar-li la jove Areusa. Calixt li avançà els serveis de la Celestina i li donà cent monedes d'or, les quals despertaren la cobdícia dels criats. Semproni acompanyà Celestina a sa casa de la baixada al riu. Pel camí li plantejà que el que tragueren de profit s'ho havien de repartir. A casa de Celestina era Elícia, la jove que pretenia Semproni. Celestina agafà fil, conjurà Plutó perquè l'enfetillament tinguera èxit i se n'anà a casa de Melibea.

Celestina va ser rebuda per la fadrina Lucrecia, i tot seguit per la senyora, Alisa, muller de Pleberí. La vella li oferí fil i, com que Alisa havia d'anar-se'n, es quedà amb Melibea i aquesta li'l pagà. Celestina adulà Melibea i li va dir el vertader motiu de la visita, una paraula per al malalt Calixt. Melibea li va prohibir que continuara. La vella alcavota insistí en la malaltia de Calixt i li demanà el cinturó que havia tocat les relíquies de Roma i Jerusalem

per guarir-lo. Melibea va accedir a deixar-li'l. Celestina se n'anà directe a la casa de Calixt per a comunicar-li que ja era el nou amador de Melibea. Calixt tocà el cordó i això el va reconfortar. La vella aprofità l'alegria de Calixt i li demanà un mant, i l'amo envià Pamen al sastre perquè li tallara un mant i unes faldilles. Després se n'anà amb Parmen a casa d'Areusa i pel camí se'l guanyà en la causa. Quan arribaren a casa d'Areusa, Parmen es quedà baix i Celestina pujà a la cambra on anava a gitar-se la jove. Aleshores l'escalfà tocant-la i parlant-li de l'amor, seguidament enaltí Parmen, i finalment el féu pujar; Areusa i Parmen passaren la nit junts.

Quan Parmen es despertà era migdia i la convidà Areusa a dinar a casa de Celestina. Hi acceptà. Parmen se n'anà tot content a casa de Calixt, que havia estat versificant, i es disposà per anar-se'n a missa. Parmen convidà Semproni a dinar a casa de Celestina i aquest li preguntà si calia portar alguna cosa, i li contestà que en casa amb el rebost ple prompte es prepara el sopar amb pa blanc, vi de Morvedre i pernil. Tots dos agafaren les espases i se n'anaren a dinar a casa de Celestina. En arribar a la casa de la baixada al riu, Elícia i Areusa estaven parant taula i Celestina els rebé amb afalacs. Durant el dinar parlaren de les qualitats del vi, de Calixt, de Melibea, de la riquesa i de la bellesa... De sobte trucaren a la porta: era Lucrecia, que venia pel cordó de Melibea i per pregar-li a Celestina que visitara prompte la seua senyora perquè tenia dolor de cor. A casa, Melibea es lamentava que les dones no pogueren descobrir l'amor com feia l'home. Celestina atengué Melibea. Primer va aconseguir que pronunciara el nom de Calixt, després exterioritzà que era l'amo i senyor, i finalment que el rebera aquella mateixa nit. Melibea confessà a Lucrecia que estava enamorada de Calixt i comprengué que no tenia més remei que amar o morir.

Celestina se n'anà, i pel carrer de l'Ardiaca veié que Semproni i Parmen anaven a la Magdalena. Ella pegà darrere per comunicar a Calixt les novetats i demanar-li un regal pel que havia aconseguit. Junts se n'anaren i pel camí la vella li contà el que havia acordat amb Melibea. A la casa senyorial, a instàncies de Semproni, Calixt donà a

Celestina una cadena d'or. Celestina se n'anà a casa i els criats es quedaren recelosos. Calixt i els criats esperaven ansiosos que tocaren les dotze en el rellotge de ferro per visitar Melibea. Els amants es veren i parlaren per la porta de l'hort, es declararen el seu amor i decidiren que al dia següent botaria el mur i estarien junts. A poc, els criats van escoltar veus i cridaren Calixt i se n'anaren cap a casa. L'amo es gità i els criats se n'anaren a casa de Celestina per demanar-li la seua part de les prebendes. La vella s'hi va negar i ells l'assassinaren. La vella cridà Elícia, i els crits d'aquesta feren acudir els agutzils i els detingueren.

Al dia següent, Sòsia, també criat de Calixt, va acudir a la plaça mogut per la cridòria i veié decapitats Semproni i Parmen. Tornà a casa, despertà l'amo i li comunicà que el justícia els havia decapitat perquè havien mort Celestina. Calixt, que havia de trobar-se amb Melibea aquella mateixa nit, va decidir no actuar fins al dia següent fingint que no era a la ciutat. Per un altre costat, Elícia i Areusa buscaren un sicari, Centuri, perquè venjara la mort de Celestina.

Quan el rellotge de ferro donà les dotze, Calixt, amb els criats Sòsia i Tristany era al mur de l'hort de Melibea. Posaren l'escala i Calixt pujà, saltà a l'hort i consumà l'amor carnal amb Melibea. A les tres de la matinada, però, els criats sentiren sorolls d'armats i el cridaren. Calixt acudí exaltat i, quan estava saltant pel mur, caigué i es va matar. A Melibea, en assabentar-se, li entrà una gran desesperació. Lucrècia avisà el seu pare i aquest li va recomanar que pujara a la torre perquè li donara l'aire de la mar. Ella, desesperada per la mort de l'amant, hi pujà i es va llançar de dalt a baix. Aleshores, el pare lamenta la vida en la qual havia edificat torres, havia adquirit honres, havia construït naus, havia plantat arbres..., i sentència que l'amor és el foc del raig i ordena que posaren les sepultures juntes.

ROMEU I JULIETA⁶ ▲

En la ciutat de Verona hi havia dues famílies nobles que eren rivals i pels seus odis s'havia vessat molta sang

⁶ *Romeu i Julieta* és el títol de l'obra de teatre escrita per William Shakespeare en 1597. Són molts els literats que consideren que Romeu i Julieta està inspirada en la Comèdia de *Calixt i Melibea*. Potser Shakespeare escrigué l'obra per celebrar el cent aniversari de la publicació de la Comèdia en 1497.

innocent. De fet, la història començà un dia en què Samsó i Gregori de la casa dels Montesco passaren per la Plaça Major i veieren que Abraham i altres Capuleto anaven en direcció contrària. Samsó es va xuclar un dit i Abraham considerà que estava provocant-los. S'arma la baralla. Arriba Benvol, cosí del Capuleto Romeu, i intenta dissuadir-los. En això, Teobald increpa, insulta i amenaça de mort Benvol. Un grup de ciutadans criden la gent perquè amb pals i piques dissuadisquen els joves. Els senyors Capuleto i Montesco senten les veus de l'enfrontament i acudeixen a la plaça amb les espases en alt. També hi va acudir el Príncep i aturà la lluita amb l'amenaça d'aplicar-los la pena de mort, i els ordenà que es dispersaren.

Montesco demana al seu nebot Benvol que li explique qui ha començat l'enfrontament. La senyora de Montesco li pregunta si hi era Romeu. Ell li diu que no, que l'havia vist al bosc dels sicòmors. La senyora de Montesco manifesta la seua preocupació perquè això és el que sol fer darrerament, anar-se'n a la matinada, i quan el Sol descorre l'aurora ell torna a casa i es tanca en la cambra a fosques. Ningú sabia què li passava, i Benvol s'ofereix a indagar-ho. Es troben Romeu i Benvol i aquest li pregunta quins dolors allarguen les seues hores. Esbrina que es tracta de l'amor i en parlen. Benvol lamenta que l'amor, tenint tan dèbils principis, impere amb tanta tirania. Romeu no sap per què pinten l'amor cec, si sap elegir tan estranyes sendes al seu albir. Diu que l'amor és foc aventat per l'aura d'un sospir, és foc que crema i guspira en els ulls de l'amant, és torrent desbordat que les llàgrimes acreixen, és follia sàvia i fel que embruta la dolçor embriagadora. Benvol demanà al cosí que li diguera el nom de la dama, i Romeu li diu que és bella, casta com Diana i la seua honestedat li serveix d'armadura, que fuig de les paraules d'amor i evita trobar-se amb altres ulls i no la rendeix l'or, perquè és rica per ferosa i humil perquè, quan mora, només en quedaran despulles.

Paris demana a Capuleto la mà de Julieta. Capuleto li diu que ben just té catorze anys. Paris li diu que a la seua edat hi ha joves que ja són mares i el Capuleto sentència que els arbres massa joves no prosperen. No obstant això, li permet que en la festa que celebraria aquella

mateixa nit podia consultar la voluntat de Julieta i que ho decidira ella. Capuleto cridà un criat i l'envià perquè convocara a la festa tot un llistat de persones de Verona. El criat es disposà a complir l'ordre i, quan passà pel costat de Romeu i Benvolio que estaven discutint si un foc s'apaga amb un altre, s'interessaren i s'assabentaren que la festa estava oberta a tots els que no foren Montesco. Tot i això, ells decidiren anar-hi. En la festa, la senyora de Capuleto cercà la filla i, en companyia de la maicalla ama, li digué que havia arribat l'hora de pensar en el matrimoni i que el noble Paris havia demanat la seua mà. L'ama criticava constantment el pretendent. La mare volia saber si Julieta podria arribar a estimar-lo. Julieta li digué que ho pensaria.

Romeu, Benvolio i Mercutio porten torxes per colar-se en la festa. Romeu, que no volia ballar, dubtava d'entrar-hi. Els amics l'animen i Mercutio li conta un somni fantàstic. Finalment es posen la màscara i hi entren. Entren els amfitrions: Capuleto, la seua muller, Julieta, Teobald i convidats amb màscares. Romeu veu una donzella que és un tresor i profereix tot mena d'amoretetes, i es proposa que quan acabe el ball s'aproparà a ella i li estrenyerà la mà. En això, Teobald s'adona de la presència de Romeu i jura pels ossos del seu llinatge que li llevarà la vida. Capuleto s'adona de la ira de Teobald, el qual adverteix que era Romeu i que per cap riquesa el tiraria de sa casa perquè Romeu era un cavaller virtuós. Teobald mostra el seu desacord. Capuleto li ordena que ho consentira i que no toleraria cap baralla per la quimera de donar-se-les de valent. Teobald se'n va perquè no podia resistir el que considerava una injúria.

Romeu s'apropa a Julieta i li agafa la mà al temps que li demanava perdó si havia profanat tan diví altar i que esborraria la taca amb un bes com un pelegrí. Julieta li contesta que el peregrí semblava devot, però havia equivocat la senda i sols havia de besar mans de sant. Romeu li fa saber que tant el romer com el sant tenen llavis. Julieta li replica que els llavis del peregrí són per a pregar. Romeu li prega que li concedisca un bes i ella li'l concedeix. La besa i Julieta li diu que en els seus llavis porten la marca del seu pecat. Aleshores Romeu li diu que el seus llavis se'n penediran amb un segon bes i li'l fa. Julieta li diu que besa santament. Aleshores s'acosta l'ama

a Julieta perquè sa mare la buscava. Romeu pregunta qui era sa mare i s'assabenta que era la filla de Capuleto. Romeu i Benvolio es disgusten i decideixen anar-se'n de la festa. Capuleto els prega que es queden a sopar. Julieta pregunta a l'ama qui eren els joves que se n'anaven i s'assabenta que Romeu és l'hereu dels Montesco. Julieta lamenta la seua negra sort perquè havia consagrat el seu amor precisament a l'home que havia d'avorrir.

Romeu salta la tàpia de l'hort dels Capuleto i Benvolio i Mercutio no el troben i se'n van. Romeu, des del jardí, veu que Julieta ix a la finestra i es pregunta quina llum era aquella que s'abocava allà, si seria el Sol que eixia pels balcons d'orient. Ell l'animava a eixir i que matara d'enveja la Lluna que estava pàl·lida i ullerosa. Era, però, la seua vida, el seu amor i voldria dir-li que era senyora de la seua ànima. Observa la seua bellesa, els gestos i els sospirs que fa. Aleshores, Julieta exclama: "Romeu, Romeu! Per què no renunciessis al teu llinatge? Si no hi tens valor, estima'm i no em consideraré Capuleto". Romeu no sabia si escoltar-la o parlar. Julieta seguia reflexionant que l'enemic no era ell, sinó el nom de Montesco i que podria canviar-lo, perquè el nom no fa la cosa. Romeu la commina a dir-li amant i que ha botat la tàpia amb les ales de l'amor. Julieta li fa saber que allà es juga la vida. Ell diu que més homicides són els seus ulls que les espases dels parents i que el mire i seria invulnerable. Julieta li assegura que donaria un món perquè no el descobriren, li confessa que l'estima i li pregunta si era corresposta. Ell li ho vol jurar per la Lluna i ella li demana que ho jure per ell que era el seu déu i era en qui havia de creure. Julieta li diu que, si volia casar-se, que li ho fera saber perquè ho deixaria tot per ell. L'ama crida Julieta, però els amants no volen deixar de veure's i dir-se amoretetes. Finalment s'acomiaten i Romeu li comunica que se n'anava a parlar amb el seu confessor.

Al convent de franciscans, fra Llorenç estava arreplegant flors i herbes que delectaven i donaven vida als sentits, i amb el mateix origen proporcionen la medicina i el verí. Aleshores arriba Romeu i li conta que en la festa de Capuleto ha estat ferit per Julieta i va ferir-la també, que es corresponen amb igual amor i volia que beneïra la seua

unió. El frare lamenta que haguera oblidat Rosalia tan prompte i a la fi accepta ajudar-lo per extingir la rancúnia de les famílies. Al carrer, Benvol parla amb Mercut i li diu que el Capuleto Teobald li ha enviat una carta a Montesco desafiant-lo. Benvol vol saber qui és Teobald i l'amic li explica que és un espadatxí professional molt bo. Arriba Romeu i Mercut li recrimina que no s'acomiadara anit. Apareixen Pere i l'ama buscant Romeu; Mercut li diu *alcavota* a l'ama i és objecte d'insults i ironies... L'ama se sent molt ofesa, però diu a Romeu que no tinga la indignitat d'enganyar la seua jove senyora perquè no tindria perdó de Déu. Romeu li jura que no i que li diguera a Julieta que buscara un pretext per anar aquella mateixa vesprada a confessar-se al convent on fra Llorenç els casaria. Romeu fa un regal a l'ama i li promet que, si li és fidel, li ho premiarà més. Abans d'acomiar-se, la cita a una hora darrere de la tàpia del convent perquè arreplegara una escala de corda amb la qual ell pujaria al cim de la felicitat.

Al jardí de la casa de Capuleto, Julieta espera ansiosa l'ama. Quan hi arriba, li pregunta si porta notícies del casament. La vella no té pressa per contestar-li i Julieta s'impacienta. Finalment li preguntà si la deixarien anar sola a confessar-se, i quan Julieta li contesta que sí l'ama li diu que allí mateix els casarà fra Llorenç i ella portarà l'escala perquè Romeu escale a la seua cambra. A l'hora convinguda acudiren Romeu i Julieta a la cella de fra Llorenç i el religiós celebrà el casament dels amants.

A la plaça de Verona, Benvoli i Mercut parlen sobre el caràcter bregós i el domini de l'espasa. En això arriba Teobald amb els amics i s'enganxen a discutir. Arriba Romeu, i Teobald li diu que l'odia i que és un infame. Romeu li contesta que té motius per perdonar-lo i refusar batre's. Mercut li pren el desafiament i es bat contra Teobald, i quan Romeu intenta aturar la brega, Teobald li pega una estocada per baix del braç de Romeu i mata Mercut. Torna Teobald i Romeu, trasbalsat per la mort de Mercuti, es bat amb ell i el mata. Benvol commina Romeu perquè fugira. En això va acudir la gent, els Capuleto i el príncep, i Benvol els explica què havia passat. El príncep no condemna Romeu a mort, però el desterra a Màntua.

Al jardí dels Capuleto, l'ama conta a Julieta els fets tan nefasts. Romeu parla amb fra Llorenç i aquest

li recomana que s'exilie, i ell li argumenta que el desterrament on no siga Julieta és el mateix que la mort. En això apareix l'ama que porta un missatge de Julieta i veu plorant Romeu, i ella li diu que així mateix està ella. Romeu trau el punyal per matar-se; fra Llorenç fa que en desistisca i li recomana que anara amb Julieta i que després s'exiliara a Màntua. A la seua casa, Capuleto promet a Paris la mà de la filla. Romeu acudeix a la galeria de Julieta a acomiadar-se i ho han de fer ràpidament perquè arriba la mare a dir-li que el dijous següent es casaria amb Paris. Ella es nega a casar-se i la discussió va en augment quan arriba son pare, que l'obliga a casar-se o ja podia penjar-se o anar-se'n de casa. Julieta decideix consultar amb fra Llorenç.

Fra Llorenç i Paris arreglaven la cerimònia de casament quan arriba Julieta. La dama menysprea el comte i demana confessar-se. Paris se'n va. Julieta està desesperada i vol suïcidar-se, i el frare li suggereix que fingira alegrar-se de casar-se amb Paris i el dimecres es prenguera un preparat que la deixaria aparentment sense vida i que al mateix temps avisaria Romeu i junts esperarien que despertara, i aleshores durant la nit tots dos se n'anirien a Màntua. Així ho fa i la porten al panteó dels Capuleto. La carta de fra Llorenç destinada a Màntua per fer-li saber l'estratagema, però, és requisada i no arriba a mans de Romeu. Aleshores Baltasar, un amic de Romeu, que no sabia res de les intencions de fra Llorenç, se'n va a Màntua i diu a Romeu que Julieta ha mort. Romeu decideix enverinar-se i morir al costat de Julieta. Va a Verona i en el panteó dels Capuleto troba el comte Paris, i per la provocació d'aquest lluiten i Romeu mata el comte. Davant del cos inert de Julieta, Romeu es pren el verí i mor. Poc després, Julieta es desperta i veu Romeu mort, i en veure que l'ampolleta encara té verí, se l'acaba i mor ella també. Els Capuleto i els Montesco ploraren aquelles morts i prometeren fer dues estàtues d'or, una per Julieta i al costat una altra per Romeu.

LA RELACIÓ DE LES QUATRE HISTÒRIES DEL FOC DE L'AMAR ▲

Amb la lectura resumida de les cinc obres, el lector haurà pogut apreciar que els protagonistes principals es debaten entre el lliure albir, l'ús de la racionalitat i la fortuna com

a conseqüència de les seues accions. És a dir, manifesten els principis filosòfics de l'humanisme renaixentista. Les cinc obres contenen els següents deu ítems:

1. Els amants són una parella de joves que pertanyen a famílies enfrontades o amb poca relació social entre elles.
2. La fletxada de l'amor es produeix casualment o sobtada.
3. Només conèixer-se, l'home almenys s'enamora i el foc de l'amar l'abraxeix.
4. La intervenció d'una alcavota, o d'una ama en funció d'alcavota, facilita que l'home arribe a la dama, desperta el sentiment amorós i ajuda a consumir l'amor.
5. L'actuació dels amants compta amb la col·laboració de criats, amics... que faciliten la relació amorosa, però també l'empastifen.
6. Els personatges principals de l'aventura amorosa contravenen les normes socials i religioses.
7. L'aventura amorosa s'insereix en ambients religiosos (esglésies, convents, santuaris, cementeris) i hi participen clergues o monjos.
8. L'aventura amorosa desencadena tensions entre els protagonistes fins a l'extrem de produir-se morts, és a dir, transcorre entre la vida apassionada i la mort.
9. La consumació de l'amor s'aconsegueix per mutu acord i es produeix fora del matrimoni.
10. La relació amorosa acaba dissortadament amb la separació (Joan i Úrsola) o mort sobtada dels amants (Tirant i Carmesina, Calixt i Melibea, Romeu i Julieta). En aquest sentit, és lapidària la frase de Romeu quan el desterren a Màntua (acte 3r, escena 3ª): "El mateix significa desterrament (sense Julieta) que mort".

BIBLIOGRAFIA i FONTS: ▲

Civera, M. (2016): *La gènesi de la Celestina (De Morvedre a Joanot Martorell)*, Ed. Neopàtria

William Shakespeare (1597) *Romeu i Julieta*

Comèdia de Calixt i Melibea(1497)

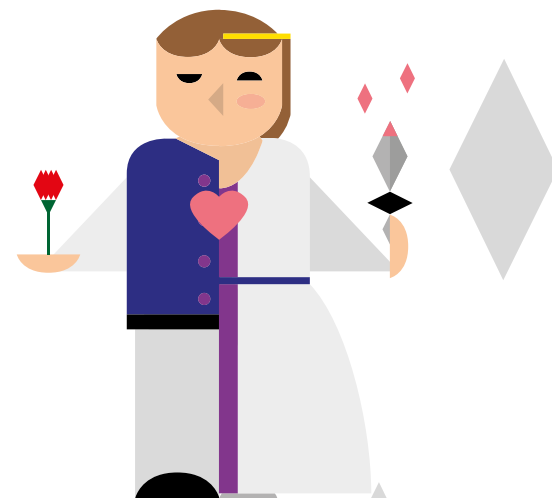
Fernando Rojas (1497)La celestina

Joanot Martorell (1490) *Tirant lo blanch*

Roig, Jaume (1460): "La morvedrina que adulterava en la celler", *Spill. d'Edicions 62* (1978) i

Quaderns Crema (2006). Versos 1882-1913.

Causa Criminal de l'Arxiu Municipal de València per intent d'assassinar l'hom honrat Jaume Erau (Processos, vv-65. Denunciacions i comissions MCCCCXXVII).

Sagvntina Domvs Baebia

Aula Didàctica de Cultura Clàssica

Amparo Moreno i Charo Marco

Professores de llatí i grec

Responsables de l'Aula

<http://domusbaebia.blogpost.com>

EL
FOC
SA-
GRAT

2.

Llicenciades en Filologia clàssica. Professores de llatí i grec a Aula Didàctica de Cultura Clàssica de la SAGVNTINA DOMVS BAEBIA a Sagunt. Són les responsables de l'aula didàctica un projecte de la Conselleria d'educació de la Generalitat Valenciana amb col·laboració de l'Ajuntament de Sagunt, on els estudiants poden realitzar diferents tallers d'una manera lúdica i divertida on estimula la curiositat i l'interés per la cultura grecoromana. La nostra Associació va tenir el plaer de visitar la domus el 2015, dins de les activitats programades a la XXII Setmana Cultural.

El foc, un dels quatre elements de la natura, ha estat considerat bàsic per a la supervivència de l'espècie, ja que la seua utilització i control va produir uns canvis importants en la vida de les persones. Amb ell s'illuminaven, allargant així les seues hores diürnes i principalment cuinaven, fent que es modificara en gran mesura la seua dieta.

Abans de parlar del paper tan important que va tenir en el món romà, vegem com Isidor de Sevilla, *Etimologies*, XIX, 6, 5 explicava l'origen de la paraula foc (**lignis**): “*el foc s'anomena 'ignis' perquè d'ell res pot néixer (nihil gigni), ja que és l'element inalterable que consumeix tot quant troba*”.

Relacionat amb el foc tenim en llatí la paraula **focus** de la qual procedeix el terme 'foguera'. En les *Etimologies* d'Isidor, XX, 10 afirma: “*Els antics van encunyar el nom de fogó (focus) perquè en ell es contenia el foc i la llenya, ja que en grec es diu 'phos' el que en llatí es diu 'foc', i que, segons certs filòsofs, l'engendra tot. I la veritat és que sense calor, res neix, fins al punt que el poeta Lucà (4, 108) referint-se al septentrió arriba a dir: Res s'engendra del fred estèril. No obstant això Varró afirma que s'anomena 'focus' perquè alimenta (fovere) el foc. "Foc és la flama mateixa, de manera que tot el que alimenta el foc es diu 'focus', tant si es tracta de l'altar, ja es tracte de qualsevol altre lloc en el qual s'alimenta (fovere) el foc*”

Segons això, 'focus' era el terme emprat per indicar el lloc on es trobava el foc. En el cas concret de les cases, el *focus* estaria a la cuina, als forns o als altars dedicats als Lars de la llar, tot i que cal recordar que, en temps antics, el 'focus' es trobava en l'atri on es cuinava i venerava els déus.

Aquesta idea de foc com una cosa sagrada potser vinga del seu origen diví, doncs, segons la mitologia, el foc va ser lliurat a la humanitat per Prometeu que va modelar amb fang els primers homes.

Zeus va castigar Prometeu a estar lligat de per vida a la cimera del Caucas, on un voltor li menjava les entranyes cada dia però, perquè el suplici no acabés mai, aquestes entranyes renaixien diàriament.

Marcial en el seu epigrama dedicat a Prometeu ens ho narra: “*No fa molt, Marcellí, havies suportat com a soldat les Ósses hiperbòries i les constellacions mandroses del cel gètic. Mira, què de prop veuran ara els teus ulls la roca i la llegenda de la muntanya de Prometeu! Una vegada que veges les roques a les que van apellar a crits els laments sense mesura de l'ancià, diràs: "Ell va ser més dur". I tens llicència per afegir això: "Qui va ser capaç de suportar tals turments, aquest havia modelat merescudament al gènere humà!"* (XLV).

Aquesta sacralitat del foc es percep quan, en estar davant d'ell, no podem apartar la mirada i ens sentim inspirats per la seua brillantor i la seua calor.

La pau que emana del foc la contemplem en Marcial, III, LVIII: “*... Esclaus criats a casa, blancs com la llet, envolten el foc tranquil de la llar i la llenya portada del bosc crema abraçats davant els déus lars els dies de festa*”

Al llarg del temps s'ha mantingut aquesta atracció, a més a més ha transmès seguretat als integrants de la llar. A l'àmbit privat, a les cases romanes i en concret a les cuines, el foc era considerat sagrat, i fins i tot existien divinitats i nùmens que cuidaven del foc com és el cas de Vesta (Hestia per als grecs). El foc de la llar, com hem dit abans, va ser considerat un element de molta importància dins de les creences religioses de la família romana i de la societat en general. Així doncs, no podia extingir-se i per a això hi havia algú encarregat de cuidar-lo.

A l'àmbit públic, les encarregades de mantenir el foc perpetu de la ciutat eren les sacerdotesses de Vesta, la deessa de la llar. En total havien sis Vestals que estaven al servei de la divinitat durant trenta anys, mantenint-se verges.

Una de les funcions primordials de les Vestals era vigilar el foc del seu temple, símbol de la continuïtat i seguretat de Roma. La puresa d'aquestes verges sacerdotesses les feia idònies per tenir cura d'aquest element incorruptible, un element pur, del que res podia néixer, com va dir Isidor.

El foc estava encès sempre, però el dia 1 de març, el primer dia del calendari antic romà, calia renovar el foc sagrat. Segons ens diu Plutarc, *Numa IX* la flama s'encenia gràcies a dos espills convexos: *"Si falta, perquè, diuen que no ha d'encendre's d'un altre foc, sinó fer-se foc nou o recent, encenent al sol una flama pura i no contaminada. Encenen-ho principalment amb uns gots fets amb costats iguals i excavats, diguem-ho així, en forma de triangle isòsceles, venint de*

la circumferència a unir-se en un centre. Cada un d'estos gots es posa tornat al sol, de manera que els rajos que s'arpleguen per totes les bandes es reunisquen".

Per altra part Fest, diu que es creava fregant dues fustes d'un *arbor felix*. Els tions eren portats per les Vestals fins al temple circular de la deessa. Es pensa que la flama era alimentada amb branques de roure, arbre consagrat a Júpiter, considerat fecund per donar bellotes, un dels primers aliments de l'home.

La vigilància del foc era constant i sempre comptava amb la presència d'alguna vestal, de dia o de nit. Aquesta vigília ininterrompuda del foc era molt disciplinada, ja que l'extinció d'aquest comportava al càstig sever de la vestal responsable, que era assotada amb vares pel *pontifex maximus*. Pensaven que si aquest foc s'apagava es produïa en la ciutat una gran aflicció, considerant que estava amenaçada per grans desgràcies i no tornava la tranquil·litat fins que es recuperava el foc sagrat.

Molt important és tenir en compte que una altra de les tasques de les sacerdotesses públiques era recollir cada dia aigua de la font Egèria, al costat de la porta Capena, per netejar el temple, ja que en ell no podia haver-hi aigua, enemiga del foc i per això es tractava d'un element molt controlat. Les Vestals portaven l'aigua en un atuell especial, sense base perquè l'aigua no estigués en contacte amb la terra. S'anomenava en llatí *futile* i Serbi, *Ad Aend*, XI, 339, descriu així: *"És un atuell de boca ampla i base estreta de què se serveixen en les cerimònies religioses de Vesta perquè l'aigua portada per a les cerimònies no es posa en el sòl, si es fa tal cosa és matèria d'expiació"*. Fest ens dona l'explicació etimològica d'aquest adjectiu al relacionar-ho amb el verb *fundere*, "abocar". Es tracta de recipients que deixen escapar l'aigua, per això el significat que hui té l'adjectiu fútil, per a assenyalar quelcom que no té valor o eficàcia.

A més a més, cuidaven d'una sèrie de tasques que podríem qualificar de "domèstiques" i prou semblants a les que feien les dones romanes. Així doncs elaboraven la *'mola salsa o casta mola'*, d'on ve la paraula *'immolar'* i així ens ho explica Serbi en *Comentaris a l'Eneida X*, 541: *"pròpiament es diu que les mates són immolades no quan són sacrificades, sinó quan reben la mola salsa"*. Es tractava d'una mescla d'ordi torrat i sal cuita, elements

que s'utilitzaven per a espargir-los sobre les víctimes en els sacrificis en festivitats com *Lupercalia* (13-15 de febrer), *Vestalia* (9 de juny) i en els idus de setembre (13 de setembre).

També tenien la tasca d'elaborar la *muries*, una mena de salmorra cuita que es mesclava amb aigua i era usada també als sacrificis.

Havien de cuidar dels objectes sagrats, que es guardaven en el temple de Vesta al *Penus Vestae*. Es tractava del *palladium*, una imatge de la deessa Pales

Atenea-Minerva, que va ser l'amulet de Troia i que Enees va portar d'eixa ciutat conjuntament als Penats i el *fascinus*, un fallus símbol de fecunditat.

Les Vestals participaven en moltes festivitats lliurant la *'mola salsa'* com hem comentat o sent testimonis d'activitats festives relacionades amb el foc. Entre totes les celebracions ressaltar les *Vestalia*, en honor a la deessa Vesta, des del 7 fins el 9 de juny. El primer dia, s'obria el temple a les dones per fer sacrificis a la deessa. La resta dels dies, el poble coincidint amb la festa dels forners i moliners, coronava els seus ases amb flors i cistelles amb panets.

També participaven en els *Fordicidia*, el 15 d'abril, amb el sacrifici d'unes vaques prenyades a les cúries i al Capitoli. Els fetus eren cremats per la Vestal Màxima, les cendres es recollien i es guardaven fins a la festa dels *Parilia*, celebrats el 21 d'abril, considerat el dia del naixement de l'antiga Roma. Les Vestals s'encarregaven de lliurar el *suffimen*, la barreja que havien realitzat amb les cendres recollides durant els *Fordicidia*, tiges de faves i la sang d'un cavall, utilitzades per a protegir el bestiar, els camps i els pastors. Per la vesprada, s'encenien fogueres que els ramaders saltaven tres vegades per assegurar la salut i fecunditat del seu ramat.

Com veiem el foc continua tenint en les nostres falles eixe valor purificador i alliberador per a acabar amb els diversos mals que amenacen l'home i a la societat, i regenerador com a festivitat de fertilitat i renovació de la vida, una festa de

primavera com les que ja existien a l'antiguitat segons ens narra Lluçà de Samòsata, al seu llibre *Sobre la deessa síria*, 49: "**Celebren la més important de totes les festes que jo conec al principi de la primavera i la criden uns festa del foc i altres de la torxa.** Fan un sacrifici de la manera següent: tallen grans arbres i els posen en el pati, fan portar a continuació cabres, ovelles i altres caps vives i les pengen dels arbres; afigen aus, vestits i joies d'or i plata i, una vegada que ho tenen tot complet, posen les imatges dels déus entorn dels arbres, **agarren foc i tot crema**"

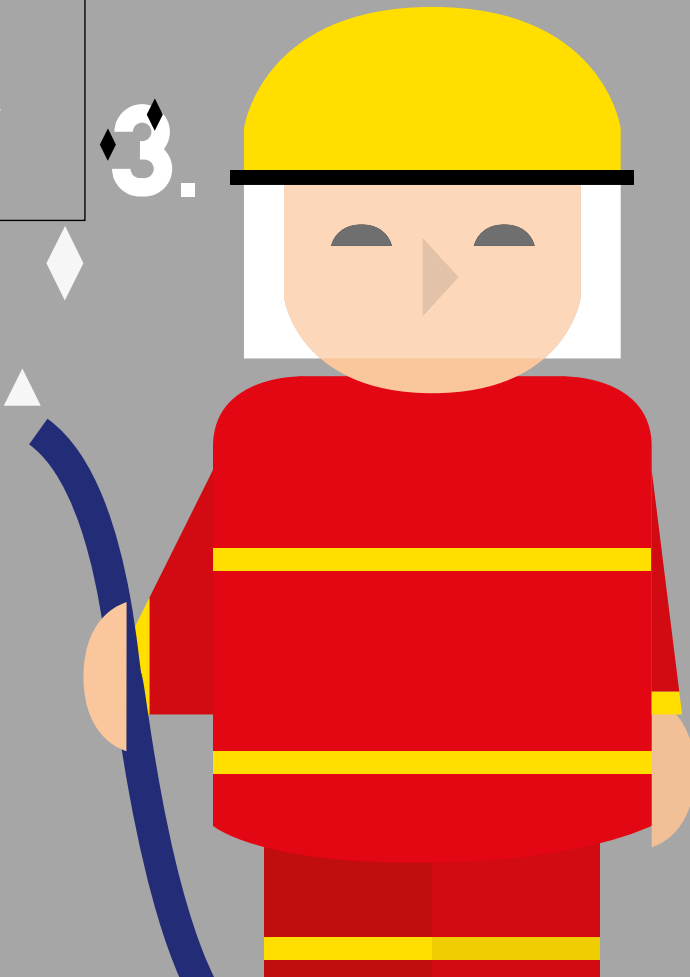
Realment, aquesta festa de la qual parla Lluçà ens recorda moltíssim a les nostres Falles, una festa de renovació que cada any, com el mite de l'au Fènix, fa sorgir de nou la vida de les cendres.

Jose M. Palomar Abascal
Professor d'Història i escriptor

FOCS
I
FO-
GUE-
RES

3.

Llicenciat en belles arts a la Facultat de Sant Carles de València. Ha publicat diversos treballs sobre investigació històrica conjuntament amb altres autors, com ara “Las vistas valencianas de Antonio van den Wingaerde”, premiat pel Ministeri de Cultura a la Fira Líber 91, i “El convent de Santa Anna de Morvedre” “ Símbols de ferro” relacionat amb la guerra civil espanyola. També ha fet col·laboracions i articles per a revistes i llibres d'estudis locals. Actualment és professor de Dibuix a l'IES Honori Garcia de la Vall d'Uixó. Al nostre llibret porta col·laborant amb articles des de l'any 2002.

El dissenyador que ens va delinear –o dissenyadora, que diuen que segurament era dona–, ens va configurar la vista perquè poguéssim distingir una sèrie de reflexos de la llum, els quals nosaltres anomenem colors. Per a gustos, coloretcs; així, diuen que el color roig va ser un dels primers que va distingir i va témer l'ésser humà. El color roig de la sang, direu, però no; el color roig del foc, pense jo. La sang se sabia d'on venia i era consubstancial a nosaltres, estava massa vista ja, però el foc no, i això, crec, va donar al foc aquest caràcter màgic que sempre ha tingut. El cas és que vam aprendre a crear el foc i a utilitzar-lo. Ja tenim inventada la foguera; ara falta el que hi podem cremar. D'això precisament és del que vull parlar i aprofitaré per centrar-me en un tipus de fogueres desgraciadament comunes a totes les èpoques i a les quals l'humà ha estat sempre molt aficionat. Bé, vegem alguna cosa sobre les fogueres culturals i paregudes.

Els primers incendis amb pèrdua de patrimoni estan documentats abans de l'aparició de l'home. Naturalistes i paleontòlegs troben de vegades en les seues recerques restes de capes de cendra de grans dimensions. Evidentment, no hi ha notícies escrites d'aquests esdeveniments, com tampoc dels provocats en altres èpoques més properes a la nostra pels anomenats homes primitius, que, encara que van aprendre amb dolor que el foc se'ls podia escapar de les mans, van utilitzar les fogueres i els incendis amb variades finalitats i sempre per a la seua conveniència. Va arribar un moment, amb l'auge de l'agricultura, en el qual es van adonar que costava menys esforç botar-li foc al bosc que esbrossar-lo amb destrals de pedra, i tot això es va fer sense tenir a mà un telèfon d'emergències. Podem imaginar amb poc de marge d'error, com van ser alguns d'aquells grans incendis provocats (i descontrolats), en un territori amb una massa arbòria vint vegades superior a l'actual. Així doncs, l'humà, per desenvolupar-se i menjar, crema molt. Existeix també un estudi sobre les terres angleses ordenat pel rei Guillem el Conqueridor, datat cap al 1089, en què es pot veure que, fins i tot abans del seu regnat, gairebé s'havia acabat amb els boscos anglesos en zones d'altitud inferior als 1.000 metres.¹ És a dir, havien liquidat entre el 80/90 % dels boscos de les zones habitades; encara sort que la reialesa i els nobles es van posar d'acord i van dir que els boscos que quedaven ja no es tocaven, que ara eren propietat reial i es conservaran (pràcticament fins als nostres dies) per a caça i diversió dels amos. Però, per abundar una mica més i més modernament, diré que continuem amb les fogueres forestals: a l'Amèrica del sud, a la Patagònia, els xilens van traure en la dècada de 1930 una llei per a la desforestació, crema i explotació del territori de la regió de Aysén, i vaja si ho van aconseguir: van convertir en cendra 3 milions d'hectàrees de bosc austral. Ni més ni menys, en comparança, com Osca i Saragossa juntes i un bon tros de Terol, tot cremat. A Espanya també fem desastres i solament cal mirar la televisió mentre escric aquestes línies (agost més o menys).

Curiosa i imaginària maqueta que representa la conquesta i incendi de Sagunt per Anníbal, dins d'una exposició de la guerra numantina a l'Alcázar de Toledo.

¹ El rei Guillem va tenir necessitat d'ajustar els comptes amb els qui tenien propietats i envià gent a prendre nota de tot el patrimoni, inclosos els boscos, òbviament per poder cobrar impostos després.

Bé, ara que estem calentets anem per altres fogueres; anem a veure'n una d'ací, de casa. Tots els qui hem llegit alguna cosa sobre la conquesta de Sagunt per Anníbal, coneixem el passatge aquell en què els saguntins, veient-se vençuts i per fotre les tropes del cartaginés, van cremar els seus béns. «Això no val, home, que les coses es fan per a traure'n profit!», degueren pensar els atacants, i llàstima els tinc als saguntins que van quedar, perquè als vencedors se'ls posaria el cos de molt mala llet en veure perdut part del seu saqueig, i un exèrcit d'aquella època amb males idees no és el millor per a passar el temps. Pense que la idea no era arrasar Sagunt; Anníbal, llest com ell a soles, no sembla voler destruir-la, sinó utilitzar-la com a part de la infraestructura necessària per a recolzar el seu avanç contra els romans. Però, els saguntins, confiats en els tractats,² li ho van posar difícil i si és certa la història van cremar o van destruir el tresor públic i part del privat. No és fàcil destruir l'or o la plata, però els saguntins, com a bons ibers, sabien molt de metallúrgia i van optar pel mètode d'amalgamar metalls a manta. Van buscar un lloc tancat en alguna part del que quedava de la ciutat, preferiblement algun pou o cisterna, o temple amb parets grosses, per crear l'efecte forn i poder assolir temperatures elevades. Suppose que van acumular llenya, fustes, mobles i materials combustibles en quantitat, i després van llançar els diferents objectes metàl·lics i de valor que no volien que l'enemic trobara intactes. No els va fer molta gràcia als assaltants, ja que amb aquest tipus de fogueres es pot arribar fàcilment a la temperatura de fusió de l'or (1.064 °C), la de la plata (962 °C), la del coure (1.085 °C) i la del bronze (900-1.000 °C). És a dir, amb una mica d'idea es pot arribar a fer una bona mescla de metalls tots juntets, amalgamats, i si s'afegeixen altres metalls com el plom o el zinc millora el garapinyat del bloc que queda. Vull dir, que separar les cendres de tot –incloses les dels que diuen que es van tirar dins–³ és fàcil, però separar els metalls fosos es

2 Confiats al principi, però no se li escapa a ningú que a mesura que anava passant el temps allí no creia ningú en l'enganyifa de l'ajuda romana.

3 Jo, sincerament, veig difícil que algú s'atrevisca a tirar-se dins de tal forn, però coneixent com les gastaven els conqueridors de l'època entra dins del possible que, si la foguera va ser del tipus pou, algun o alguna valenta s'hi decidira. Si el foc era entre parets, és impossible acostar-se ni tan sols a la porta; literalment, no hi arribes, i naturalment tampoc pots entrar-hi.

fa complicat, sobretot en aquella època. Bé, perdre's no es va perdre tot, que els d'Anníbal es van portar un bon botí i bastants presoners, i deixem les parts escabroses d'aquestes flames; acontentem-nos a pensar que allí van parar moltes monedes de plata, joies de tots els metalls, mobles, armes i un bon grapat de plaques d'adorn i escrites que ja m'agradaria a mi poder enumerar. La guerra és el que és, i sobretot en l'antiguitat portava aparellada el foc i en massa casos la destrucció de la cultura en general. Podem veure qualsevol batalla i sempre trobarem algun passatge de foc i destrucció que afecta algun dels combatents, o als dos, encara que per afectar a diversos contendents hagen de passar alguns anys. Si veiem una mica de la conquesta de Sagunt per Anníbal, dins la famosa Segona Guerra Púnica, hem de saber que un temps després, en la tercera, els va tocar el torn als cartaginesos (147 aC), i com a conseqüència de tot, els romans els van cremar Cartago, la seua ciutat.⁴ Deixem aquests temps i passem amb dolor pel desastre de la Biblioteca d'Alexandria, de la qual no diré res, en part perquè hi ha molt poques coses certes a dir (encara que molt se n'ha escrit) i cap o molt pocs detalls se saben de la seua pèrdua. Bé, ja hem vist que, de vegades, amb el foc, que és màgic, el qui el dóna el pren, i no solament en falles sinó també en les fogueres.

Passem avant i fem una pregunta: es pot cremar una vanitat? Sembla que sí; en realitat, es pot cremar qualsevol cosa i així va ocórrer a Florència a la fi del 1400. Un frare dominic anomenat Savonarola va revolucionar la ciutat amb les seues idees, cridant a tots a desenganxar-se del luxe i de l'ostentació, per a ser radicalment conseqüent amb la doctrina que propagava. Tant va predicar que va tindre el seu efecte i va aconseguir molts seguidors que es dedicaren durant uns mesos a organitzar fogueres, les fogueres de les vanitats. La vanitat cremada, però de les de veritat; reunint, la majoria de les vegades per la força, objectes valuosos amb els quals formar un bon foc a la plaça de la Signoria de la ciutat. Clar, allí van ajuntar joies, mobles, quadres, instruments musicals, vestits, perfums, etc.,

4 Un comentarista polític de hui diria que no n'hi ha dos sense tres.

Despulltes funeràries d'una cremació ibèrica. Es pot veure part d'un aixovar d'una persona rica, amb potseres, anells, monedetes, braçalets, espases, punyals, etc. Cremaven el mort i llançaven al foc les seues coses. A Sagunt degué ser igual, però sense mort i amb molta més quantitat d'objectes.

però sobretot van reunir llibres, que ja sabien que es cremaven molt bé. El cas és que van cremar bona part del patrimoni artístic de la ciutat; allò profà s'entén, però no el religiós, i haurien continuat amb les fogueres, però a Savonarola li va pegar per entrar a fons amb els qui més patrimoni tenien, diguem-ne, amb els més vanitosos. Així, va fer crítica dels nobles de la ciutat, va criticar els governants, es va ficar també amb el mateix Papa de Roma per fer-li lletja la conducta, la seua i la dels seus afins, i la va fer bona, vaja si la va embolicar... Tant que el van cremar. En 1497, el papa Alexandre VI⁵

l'excomunicà i en 1498 decretà la seua presó i execució, naturalment passant prèviament per la tortura, i perquè no estiguera sol va convocar a l'esdeveniment alguns dels seus seguidors. Crec que el van engarrotar abans del foc; un detall.

Mort de Savonarola a la plaça de la Signoria de Florència. Pintura de F. di Lorenzo Rosselli.

Si avancem una mica més en el temps, podem veure que l'humà és capaç d'inventar-se excuses per poder cremar una mica, per fer un fum gens clar; molt menys clar que les excuses per fer-ho. Vegem ara unes fogueres molt fosques, negres com les consciències que les van provocar: les de les bruixes. Sembla ser que va haver-hi a Europa un temps en què acusar una dona de bruixa era una cosa normal i a Espanya no es van quedar curts⁶ i en van fer també alguns. El cas més famós va ser el de les bruixes de Zugarramundi, un poblet de la comarca del Baztán a la muntanya navarresa, molt proper a la frontera amb França. Els fets diuen que a principis del segle XVII van començar a França la moda de la caça de bruixes i en aquestes zones del Pirineus, on la frontera és difusa i l'idioma comú, van començar a ajuntar-se gent que no volia saber res dels inquisidors francesos i alguns d'ells i d'elles, com a refugiats, van passar a Espanya. El cas és que la zona estava remoguda i l'inquisidor de

5 Roderic de Borja, valencià de Xàtiva.

6 No en van ser tantes les fogueres de bruixes a Espanya en comparació d'altres països anomenats europeus, que van superar els processos espanyols de bon tros i sense remordiments, ni passats ni futurs.

Logronyo va intervindre en l'assumpte. Va enviar la seua gent a fer indagacions i van acabar capturant bruixots i bruixotes, sobretot dones, per delacions que fins i tot un cec veuria que no eren normals. I és que no et pots refiar d'acusacions fetes per xiquets, i menys si els tens acollonats. Pensem una mica en el mètode científic que van usar: un guàrdia para una nena, li explica i pregunta per històries de terror, amb dimonis, bestioles rares i rituals de pellícula nocturna. Així és normal que la xiqueta diga: «No he sigut jo, ho ha fet la meua amiga, o la veïna». Van tenir sort aquells inquisidors. Ai, si arriben a intentar el mateix en l'actualitat! En els nostres dies els xiquets i xiquetes tenen més escola (encara que alguns gasten poca educació) i crec que no, de cap manera passaria el que passà a Zugarramundi. Ara, la xiqueta interrogada, supose que miraria el guàrdia amb cara de pòquer, escoltaria una mica i sense desentonarse gens, enviaria un missatge ràpid a la policia local (amb el seu Iphone 5 reglamentari) dient que en tal lloc hi ha un «tío verde gilipollas» disfressat de policia que m'està molestant. Assumpte conclòs. Però ara no és el segle XVII i allí se'n va embolicar una de bona. El 8 de novembre de 1610 van ser processades 53 persones, i com a colofó van acabar en la foguera onze veïns, sis en persona i cinc de ninot, aquests per no poder trobar-los; el cas era cremar. Més tard, un inquisidor que va estar en el procés, Alonso de Salazar, va escriure un informe raonat en què va exposar amb bastant bon criteri que les acusacions infantils feien pudor de falsedat i que la majoria de coses que feien les suposades bruixes (si no totes) eren inventades. I així va quedar tot perfecte; clar, que com va ser a bou passat, que els ho expliquen a les que ja havien cremat...

Fogueres de bruixes a North Berwick (Anglaterra), 1590.

Bé, ja hem dit que per a fogueres no hi ha res com la guerra, però la guerra a la manera moderna. És ben sabut, sobretot per les persones que l'han patida, que la guerra és canviant, que canvia amb els temps, més o menys igual que la longitud de la falda. Antigament, algunes guerres es guanyaven o es perdien organitzant batalles campals; de camp, és a dir, fora de les ciutats. Els exèrcits rivals es reunien i es mataven, sempre amb ferotgia, en camp obert, de manera que les ciutats més

properes se salvaven si no tenien la desgràcia de quedar voltades. Però, com ja he dit, això depenia molt dels exèrcits que es mogueren per allí, de la seua logística. Com qualsevol dels exèrcits en lluita anara curt de menjar, ja es podien preparar les ciutats i pobles dels voltants, inclosos naturalment les ciutats i pobles aliats. I així sempre; cremar va inclòs en el lot. Anem molt més avant. Es pot cremar una ciutat? Accidentalment sí, almenys un bon tros, i a posta i innecessàriament també. Vegem-ne un cas: Bonn és actualment una ciutat alemanya preciosa, però quasibé totalment reconstruïda, sobretot la seua part vella. Va ser un antic campament romà situat, com altres ciutats campament, en el marge esquerre del Rin, el castra Bonnensia, del qual posteriorment es va formar la ciutat. El cas és que amb l'expansió dels segles XVIII i XIX, havia aconseguit reunir i mantenir amb apreciable decència un patrimoni cultural considerable, augmentat amb la fundació de la seua famosa universitat en 1818. Durant la Segona Guerra Mundial, anglesos i nord-americans van organitzar una campanya de bombardeig sobre Alemanya destinada a destruir les indústries que donaven suport a l'exèrcit de Hitler. Bonn no tenia en aquells dies de 1944 una indústria significativa que poguera merèixer la seua destrucció, i molt menys al centre vell de la ciutat. El 18 d'octubre de 1944, el nucli antic de Bonn va ser esborrat del mapa. Els bombarders hi van llançar 77.000 bombes incendiàries i 800 d'alt explosiu deixant-ho tot com una catifa ben espolsada. I tot per provar l'Oboe, que era un sistema millorat de navegació per a bombardejos que permetia una major precisió, fent que els avions optimitzaren la seua ruta i pogueren descarregar les bombes encara amb temps irregular. Segons els informes, el Comandament de Bombardejos nord-americà no va quedar-ne molt satisfet, ja que solament van poder matar 300 veïns, però es van carregar o van danyar greument tota la ciutat. Allí es va perdre la catedral, molt danyada, del gòtic primerenc amb elements romànics; la universitat, la famosa Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität de Bonn, on es va perdre quasi tota la seua biblioteca;⁷ el Museu Acadèmic de l'Art; l'ajuntament vell i gran part de les cases antigues. Ja dic que com que no van quedar contents amb els resultats de l'aparell, van seguir provant i van continuar els bombardejos, i

7 Solament uns 180.000 llibres.

és que apuntaven a l'estació i li pegaven a l'escorxador o a la universitat o remataven el centre vell, fins que ho van deixar, supose, per pur avorriment. El desastre no va eixir gratis i, a part de la desfeta patrimonial, van morir més de 1.800 persones. Val la pena comentar que a Bonn va nàixer Beethoven, músic que no necessita cap presentació i que per casualitats de la vida es conservava i es conserva la seua casa natal,⁸ on naturalment hi havia un petit museu amb les seues coses.

Mereix la pena llegir com es va salvar la casa durant el bombardeig; ho resumiré: un bonic dia d'octubre de 1944, uns centenars de bombarders B17 americans van deixar caure la càrrega sobre Bonn, ja hem dit que per provar uns detalls tècnics que sembla que no anaven fins. Va començar tot cap a les 10.30 del matí i en mitja hora ja estava fet el treball. Un professor del Museu Renano de la ciutat, el Dr. Franz Rademacher, en veure la consistència que prenien els incendis, en va eixir ràpidament, jugant-se òbviament el cognom, a organitzar què es podia salvar en els llocs patrimonials de la ciutat. Després de veure alguns desastres i de socarrimar-se els pocs cabells que li quedaven, va decidir visitar la casa natal de Beethoven.

Va poder arribar sobre les 12 del matí i va descobrir que la casa estava miraculosament intacta. Però no per molt temps, ja que la casa veïna es cremava pels quatre costats i com que les finestres estaven rebentades, les brases voltaven pertot arreu i sortien remogudes per l'aire. Sabem que si les coses poden anar malament, segur que van malament i en pocs minuts el foc va cremar un magatzem de tabacs contigu i la botiga de matalassos de davant. El professor i el conserge es van posar a tirar mobles i matalassos per les finestres de la tenda (en flames) i un jove els va ajudar a apartar-los del carrer, però no van poder evitar que les cases adjacents juntament amb gairebé totes les del carrer es cremaren.

8 En 1889, la casa natal de Beethoven amenaçava ruïna i per salvar-la –hui en diríem posar-la en valor– uns ciutadans compromesos van formar una associació, la van rehabilitar i recuperaren records, partitures i coses del músic per formar una col·lecció, tot pagat de la seua butxaca. No està bé comparar, i menys amb Ludwing van Beethoven, però ací a la nostra ciutat també hem tingut un gran músic amb casa natal i tot això i, sembla ser que malgrat els anys passats els alemanys ens porten una mica d'avantatge.

Casa natal de Ludwing van Beethoven, Bonn, fotografia del 1930.

Mirant que s'anava a perdre tot, el professor Rademacher va eixir a buscar ajuda i per pura casualitat va trobar una brigada de bombers que el van ajudar a evitar que el foc passara a l'interior de la casa del músic. Actualment es pot visitar i és de la poca cosa antiga que queda sense restaurar a la ciutat; i tot per provar uns equips en els avions. Les guerres són així. En aquesta, que diuen que va ser la segona mundial, es van cremar més llibres que en totes les anteriors juntes; parlem de milions sols a Alemanya, però cal recordar que hi van participar més països i, amb tot, la foguera degué ser espectacular.

Després d'aquest *caloret*, deixem els focs aliens. Així, abans d'acabar, vull comentar un parell de fogueres de Sagunt, bastant recents per les conseqüències encara que ja llunyanes en el temps. Com estic comentant, la guerra crema i la nostra ciutat no ha estat una excepció, i això que d'ella solament coneixem uns pocs focs. Durant el segle XIX a Espanya va passar de tot, i a Sagunt, abans Morvedre, també. Quan en l'anomenat Trienni Liberal van obligar el rei Fernando VII a jurar la Constitució, es va enfadar molt i, mitjançant traïcions i embolics, va aconseguir que el país tornara a recordar com era una guerra.⁹ En el matí del 18 de març de 1823, un grup de soldats realistes, de l'anomenat «Exèrcit de la Fe», encapçalats per un tal Sempere, van donar la batalla a uns milicians del bàndol oposat (liberals), molt prop de Sagunt. Com que van perdre els liberals, van entrar els de Sempere a la nostra ciutat i es van dedicar un temps al robatori i al saqueig, però també a la foguera. Un saguntí de pro, Vicent Cubertorer (de vegades no sabem d'on ixen els noms dels carrers del poble) va

amagar una part de l'arxiu municipal, el que era més important, ja que es va figurar què podia passar si la quadrilla realista entrava a Sagunt. La quadrilla va entrar i va organitzar unes bones falles amb coses del poble i dels seus veïns, però al final es va aconseguir salvar l'arxiu uns quants anys més.¹⁰ Malgrat els desvetllaments del senyor Vicent, no van durar molt els documents ja que sembla que en determinades èpoques els llibres

9 Per si el poble no ho tenia ben recent amb la Guerra del Francès, acabada feia quatre dies...

10 Cal dir també que per aquella època, i com a conseqüència de la poca atenció que els responsables hi prestaven, l'arxiu municipal no estava en bones condicions i el que en quedava cabia de sobres en un armari.

i documents tinguen certa afinitat amb el foc. Una mica més endavant, no molts anys després (1873), Pasqual Cucala i les seues tropes carlistes van entrar a Sagunt, precisament per ací, per Santa Anna.

Va haver-hi un tiroteig i algunes carreres, i com que des del Castell se'ls va fer front, en represàlia van cremar la Casa de la Vila i allí, en la foguera, es van perdre pràcticament tots els documents i llibres que quedaven de l'arxiu municipal; des de l'Edat Mitjana fins a aquest mateix any, una gracieta... Bé, arribem al final i ja solament ens falta recordar l'arxivada llei de Murphy, que diu que si les coses van malament, sempre poden anar pitjor i ja vos he explicat que amb les guerres no hi ha hipòtesis que valguen. En la darrera de 1936, la guerra espanyola que va començar civil (o alguna cosa semblant), també es van formar fogueres i com qui no està satisfet amb les calors passades, en els primers dies de la guerra uns milicians descervellats es van dedicar al foc.¹¹ Ens van deixar culturalment una mica més coixos, en cremar gairebé tot el patrimoni religiós que van enxampar, inclòs amb molta desgràcia l'arxiu parroquial. Ara ja han passat molts anys, però per poc que ens interesse el tema descobrim amb dolor la falta que fa tot el que s'ha perdut i no hi ha volta enrere. No hi ha més a dir, i precisament abans d'acabar d'escriure aquest text recorde els anys d'infància i joventut i haig de confessar i sincerar-me: jo també he cremat coses, també he participat en fogueres culturals. I me'n penedisc, però me'n vaig penedir més aquell dia. El cas va ser que per Sant Antoni i de vesprada, després d'eixir de l'institut, ens ajuntàrem uns amics i jo en el descampat contigu a l'antic Camp Romeu, «el Tennis», i esperonats per la joventut, pel seu pes i pel lloc que ocupaven, cremàrem alguns llibres del curs anterior. Jo sabia que allò no estava bé, i com quasi tot en aquesta ciutat, si no vols que se sàpia no ho faces, així que es va descobrir i mon pare m'ho va recordar de manera explícita; tan explícita com se solia dir i fer en els anys 60. No n'hem après molt, però vist el que hi ha en les notícies del món, preferisc estar a les fosques que il·luminat per les coses del saber, amb la tènue i desgraciada llum que ofereixen les fogueres de la cultura.

11 En comptes d'estar en el front defensant el que se suposa que volien defensar.

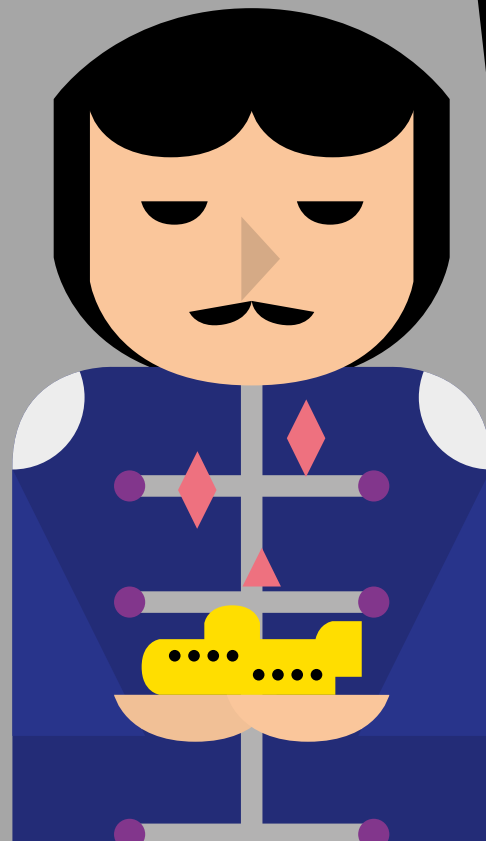
Antoni Gómez

Periodista, poeta i crític literari valencià

LA
RE-
CERCA
DEL
FOC

4.

ELS
BEATLES,
PROMETEU
I LES FALLES

Llicenciat en Ciències de la Informació, fou director de la revista Abalorio, publicada a Sagunt. Ha treballat en diversos mitjans, com el periòdic Informació d'Alacant, Ràdio Nou i el Levante-EMV, Papers d'Educació. Fou director tècnic de "Fuster entre Nosaltres", Premi de la Crítica dels Escriptors Valencians del 1994. Ha treballat en els informatius de RTVV i ha col·laborat en el llibre Adéu, RTVV. Crònica del penúltim fracàs de la societat valenciana. Ha publicat poemaris i guanyà el premi Literari el Senyoriu d'Ausiàs March de Beniarjó, En prosa ha publicat les obres El camí de les merles (2009) i Maleïts entrepanes (2015).

Proven de fer aquest exercici: mentre es crema la falla la nit de Sant Josep contemplen les flames serenament, profundament, i espentats a través del foc per un atavisme prehistòric imaginem un clan d'homínids de fa 70.000 anys, més o menys, reunit al voltant d'una foguera gaudint al recer d'un gran abric de muntanya. Les feres assetgen però el foc les manté allunyades. Porten cabells llargs escabellats i van vestits amb pells diverses. Mengen la carn procedent d'un animal mort i trossejat, el foc els permet rostir-la. L'ambient és molt gèlid i gràcies a les flames es deslliuren del fred. És un entorn inhòspit, fosc, totalment fosc, ple de perills i trampes.

Imaginem per un instant (és la millor manera de comprendre la situació) que es fa de nit i no funciona el sistema elèctric, ni l'exterior, ni l'interior de les cases. És un hivern molt fred. Tampoc tenen ni llanternes ni espelmes. I si cal més coratge, imaginem també que estan al bell mig de la muntanya, al bell mig de la muntanya de Romeu, o al bell mig de la Calderona o d'Espadà...però no hi ha llum, cap llum possible. Tot és fosc, una immensa fosc. Hi són? Ningú gosaria ni per un instant allunyar-se de la llum i l'escalfor de les flames d'una bona foguera, veritat? Hi són a mercé de la natura, ho senten?: el foc era per als homínids una font essencial de protecció i energia per a sobreviure.

La foguera també convocava els homínids que, satisfetes les necessitats després de menjar, contaven llegendes i històries lligades a la cacera i els misteris de l'existència. Són els primers signes del llenguatge. L'escalfor també aporta un cert confort i estimula el recés i la imaginació. Qui sap si la fascinació atàvica que els humans sentim pel foc, asseguts al voltant del iaio o de la iaia enfront de la xemeneia per a escoltar històries dels avantpassats, és una franca reminiscència d'aquella fase inicial de l'evolució humana

La revolució de la pirotecnologia ▲

Al cuinar la carn, millora la dentadura del clan i la formació de les cordes vocals els permet comunicar-se millor i fer evolucionar el llenguatge. Millora també l'aparell digestiu i s'eliminen els bacteris i els elements perjudicials per a l'organisme. Canvien els comportaments dels homínids, també es poden fer activitats en hores nocturnes. Canvien també les relacions socials i els homínids

comencen a diferenciar-se de la resta dels simis (Johan Gouldsblom: 1992). Han menjat en alguna ocasió carn crua?

La domesticació del foc va afavorir el creixement de la població i les seues condicions de vida. Alguns investigadors, fins i tot, (Rifkin: 1998) comparen la revolució de la pirotecnologia a la revolució de la biotecnologia actual. I això no és qualsevol cosa, els ho puc assegurar, la llista d'avanços posa la pell de gallina: la manipulació genètica, la teràpia gènica, la clonació, les cèl·lules mare, la clonació terapèutica, la clonació reproductiva, etcètera (Salvador Macip: 2008). Substituirà la selecció tecnològica a la selecció natural? La veritat és que sembla que l'*Homo sapiens* continua amb el mateix tarannà aventurer i agosarat amb què va deixar la protecció dels boscos i es va aventurar cap a la terra ignota i desprotegida de la sabana.

Fotograma del film 'En busca del fuego' (1981) de Jean Jacques Annaud

Lucy al cel amb diamants ▲

Els antropòlegs (Eudald Carbonell, Robert Sala: 2002) diuen que fa tres milions d'anys els homínids

abandonaren les zones més boscoses i començaren la vida nòmada a la sabana. És el cas de la famosa Lucy. L'any 1974, a Etiòpia, Donald Johanson va trobar els ossos d'una femella homínid de fa més de tres milions d'anys. Justament en aquell moment s'escoltava per la ràdio el tema dels Beatles *Lucy in the sky with diamonds* i Johanson ho va tindre clar: batejarem amb el nom de Lucy aquest gran descobriment. Lucy feia poc més d'un metre i era bípeda, una *Australopithecus afarensis*. Encara no coneixia el foc, per descomptat, però ja era bípeda i havia decidit abandonar els boscos i aventurar-se per la sabana. Tenia al voltant de vint anys. Pobra Lucy.

La socialització de les tasques de supervivència, la solidaritat intergrupala i la invenció de les eines (la cultura lítica o de les pedres de sílex va ocupar milers i milers d'anys) van ser essencials per a continuar evolucionant. Imaginen per un instant, mentre va cremant-se la falla i observen concentrats el foc, que han desaparegut tots els aparells elèctrics que atorguen confort i benestar a la llar: cuines, calefaccions, neveres, televisors, ordinadors, rentadores, rentaplats, etcètera. I no tenen cases ni refugis possibles, si de cas coves o abrics de muntanya. Aleshores, com afronten la supervivència diària?: amb els instruments lítics, és a dir, amb les pedres de sílex que utilitzen per a tallar la carn o defendre's de les feres. Amb això només? Sí, exacte, amb això només.

Ara bé, fa prop de dos milions d'anys, al Plistocé Inferior, el descobriment del foc com a conseqüència dels incendis causats pels llamps i els volcans va propiciar que els homínids trobaren animals atrapatats en les flames i tastaren la carn rostida. Qui sap si allò fou la primera gran revolució de la humanitat. El descobriment i la domesticació del foc els va permetre sobreviure i millorar espectacularment les condicions de vida.

La recerca del foc ▲

La recerca del foc és un conegut film (molt recomanable per a aquells que no han pogut veure'l) de Jean-Jacques Annaud, basat en una esplèndida novel·la de l'escriptor francès J.H. Rosny. Es va estrenar l'any 1981 i la crítica va ressaltar la qualitat i la versemblança científica dels personatges, l'entorn triat per al rodatge i el guió de la pel·lícula. No debades, el llenguatge i els gestos dels personatges van ser meticulosament revisats per dos grans especialistes: el famós etòleg (estudiós del comportament dels animals) Desmond Morris i l'escriptor Anthony Burgess.

La història està ambientada fa 70.000 anys, al llarg del Plistocé Superior. La pel·lícula documenta perfectament aquella fase inicial de descobriment del foc i la seua socialització posterior a favor de tots els clans humans, on hi conviuen l'*Homo erectus*, els *Neanderthal* i l'*Homo sapiens*. El tema: la possessió com a font de domini i poder dels clans prehistòrics. Un clan neandertal pateix l'atac d'un altre clan i perden la flama que els garanteix la supervivència. Tres dels seus membres han d'anar a buscar-la de nou. Significativament, la recuperació del foc va acompanyada de l'aparició de l'amor entre dos homínids de diferent extracció antropològica.

Primer, el seu ús és jeràrquic i violent, qui posseeix el foc té el poder sobre l'entorn, els altres clans i les feres. Després, la socialització de l'ús va tindre una repercussió directa sobre el desenvolupament del llenguatge, el llenguatge simbòlic, les obres d'art i l'esperit de pertinença al grup. A més a més, va incidir també en l'agricultura, la ramaderia i la domesticació dels animals i les plantes.

Els senyors del foc ▲

Al llarg del Neolític, al voltant de 10.000 anys enrere, l'ús del foc és encara més sofisticat. S'utilitza als rituals funeraris, té un significat espiritual, místic, de connexió amb la mort i el més enllà. I també és la base del progrés tecnològic: la ceràmica, la metal·lúrgia, l'agricultura, la ramaderia. Hi apareixen els terrissers, els guerrers, els ferrers.

Sens dubte, la domesticació del foc és essencial dins del procés civilitzador (Johan Gouldsblom: 1992). Una funció que ens interessa molt, segurament relacionada directament amb les falles: el seu significat simbòlic com un element regenerador lligat a la terra, al cicle de les estacions i la natura, als solsticis i els equinoccis. És un element estretament lligat a les celebracions rituals de caràcter pagà i posteriorment cristianes.

El gran historiador de les religions Mircea Eliade (1974) atorga al domini del foc un significat màgic/religiós. Mites, ritus i símbols lligats des del Neolític a l'alquimista, el ferrer i el terrisser. Són els senyors del foc, doncs tenen el poder de la transsubstantació: passar d'una substància a una altra. És l'embriaguesa del demiürg. El foc era un mitjà per a fer les coses "més prompte" però també servia per a fer coses diferents de les que existien en la natura i era, per tant, la manifestació d'una força magicoreligiosa que podia modificar el món. Per aquesta raó –seguim a Eliade- les cultures arcaïques consideraven el xaman com un senyor del foc. La màgia primitiva i el xamanisme impliquen el domini d'aquest element.

Juan Eduardo Cirlot, en el mític *Diccionario de símbolos* (1997) ens diu que per als homes primitius el foc és un demiürg i procedeix del Sol; és la seua representació sobre la Terra. Per aquest motiu està relacionat amb el raig i el llamp. Les investigacions antropològiques han donat dues explicacions dels festivals dedicats al foc: d'una banda (les falles, les fogueres de Sant Joan, els focs artificials, l'arbre il·luminat de Nadal...) la màgia imitativa destinada a assegurar la provisió de llum i calor al Sol i, d'altra, la purificació i la destrucció de les forces del mal. Dues hipòtesis complementàries. La vitalitat del Sol és una victòria contra el poder del mal (les tenebres) i la purificació és el mitjà necessari que possibilita la victòria.

Prometeu a Nova York ▲

Tan important és el foc que dins de l'imaginari del món grec tenim un déu, aliat dels homes, que és el lladre del foc celeste de Zeus per a gaudi de la humanitat. Parlem, és clar, del mite de Prometeu. Un dels mites sobre el qual se n'han fet més versions des dels clàssics. Ho ha explicat molt bé Carlos Garcia Gual (1997): Hesíode, Esquil, Plató...Tots han fet versions diferents del gran heroi capaç de furtar el foc al gran déu dels déus i regalar-lo als humans.

Prometeu és el portador del progrés tècnic, el gran fundador de civilització, de la cultura material.

Tenim la prova amb l'estàtua del centre de Manhattan, al Rockefeller Center de Nova York. Hi apareix com un jove daurat atlètic i olímpic que amb la torxa a la mà sobrevola la pista de patins del Rockefeller. Però la gosadia de Prometeu va ser implacablement castigada per Zeus. El va penjar d'un cim del Caucas i cada dia enviava una àguila perquè li mengés el fetge. Pobre Prometeu. Era el càstig per haver robat el foc sagrat i haver-lo regalat als homes.

L'element primordial ▲

Continuem amb els grecs. I recordem els filòsofs presocràtics i els inicis del pensament científic, únicament els inicis. Recordem Tales, Anaximandre, Anaxímenes, Empèdocles, Heràclit, Demòcrit, Anaxàgores, etcètera. Tots ells s'entossudien buscant la substància física primordial que hi havia al darrere dels fenòmens físics. Empèdocles va assenyalar que hi havia quatre elements essencials: aigua, terra, aire i foc. Inicis de la ciència basats en l'observació i la curiositat, sense cap ànim de conèixer per controlar després els fenòmens de la natura.

Recordem un especialment, el misàntrop Heràclit d'Efes, sobre el qual diu Diògenes Laerci (1998) que es retirà al temple d'Àrtemis i jugava a la marranxa amb els infants. I als efesis que es deturaven a contemplar-lo els deia: "Per què us embaladiu, desventurats? No és millor fer

Prometeu al Rockefeller Center de Nova York. Font: planearyviajar.wordpress.com

Heràclit segons Rafael. Font: www.andereg-web.ch

això que participar amb vosaltres en el govern?” Per al filòsof efesi el foc era l’element primordial de tots els fenòmens físics perquè “en condensar-se, es torna humitat i, component-se, s’origina aigua, quan l’aigua se solidifica es transforma en terra”. No hi ha millor reconeixement de la importància d’aquest element que considerar-lo primordial.

Una maquinació infantil ▲

Malgrat totes les teories sobre el significat del foc i els seus orígens i, en el cas que ens ocupa, les falles, no m’estic d’exposar la càustica, irònica i desmitificadora teoria de Joan Fuster (1992, p. 113). El mestre és el mestre.

Cite textualment: “Déu sap com comença l’assumpte de les falles. Els erudits que han investigat els seus orígens parlen de ritus gremials i coses per l’estil; els etnògrafs, més fantasiosos, es remunten a ritus agraris primitius, primitivíssims, que devien celebrar l’adveniment de la primavera. A mi, en aquest moment, m’agradaria poder embastar una teoria que justificàs les fogueres de Sant Josep com una maquinació infantil. La infantesa sent de manera particular l’al·luciació del foc: el foc és un dels quatre o cinc tabús que els papas imposen als seus fills. El foc és un perill. En realitat, és el perill per excel·lència. Quan es busca una metàfora expressiva per a les coses nocives, tirem mà del foc: el foc de la passió,

el foc de l’infern, el foc de la concupiscència, etc. No ha de sorprendre’ns: el foc és destrucció. I l’infant busca aquest perill, precisament aquest: la manipulació del llumí, el tió de la llar, la flama bonica i espantosa. Les falles devien ser, en principi, una cosa així com un permís perquè els petits jugassen amb el foc”. Doncs això, una maquinació infantil.

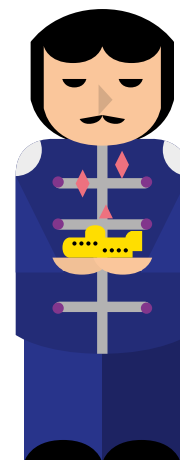
La celebració del foc ▲

Com que les flames van apagant-se a poc a poc i la cendra s’acumula, haurem d’acabar la prova, lamentablement. Ja han pogut constatar breument la importància del foc en la història inicial de la humanitat. Han pogut constatar que darrere de les flames festives de la falla la nit de Sant Josep, hi poden veure una de les grans revolucions de la història dels homes, possiblement la primera, juntament amb allò que els antropòlegs anomenen intel·ligència *operativa*, és a dir, la facultat dels humans a l’aplicació tècnica. I ara pensen un poc: quina diferència, veritat, dels primers homínids que utilitzaven el foc com una eina de poder i supervivència elemental, que va civilitzar la humanitat, a la celebració festiva en les falles de Sant Josep.

No obstant això, si fan la prova, si miren fixament les flames i es deixen portar, trobaran aquest encanteri, la força del seu grandíssim poder, de vida i de destrucció, de matèria primordial de la terra. Aquesta haurà de ser la raó per la qual ens fa por i ens deixa bocabadats alhora, ens captiva i ens aterra. Com les maquinacions dels infants. N’estic segur.

FALLA SANTA ANNA CREMA

Referències bibliogràfiques ▲

- Johan Goulsblom. *Fuego y civilización*. Andrés Bello, Santiago de Chile, 1992.
- Jeremy Rifkin. *El siglo de la biotecnología*. Crítica, Barcelona, 1998.
- Salvador Macip. *Immortals, sans i perfectes*. Edicions 62, Barcelona, 2008.
- Eudald Carbonell, Robert Sala. *Encara no som humans*. Empúries, Barcelona, 2002.
- Mircea Eliade. *Herreros y alquimistas*. Alianza Editorial, Madrid, 1974.

- Juan Eduardo Cirlot. *Diccionario de símbolos*. Siruela, Madrid, 1997.
- Carlos García Gual. *Diccionario de mitos*. Planeta, Barcelona, 1997.
- Diògenes Laerci. *Vides dels filòsofs*. Laia, Barcelona, 1998.
- Joan Fuster. *Combustible per a falles*. Bromera, Alzira, 1992.

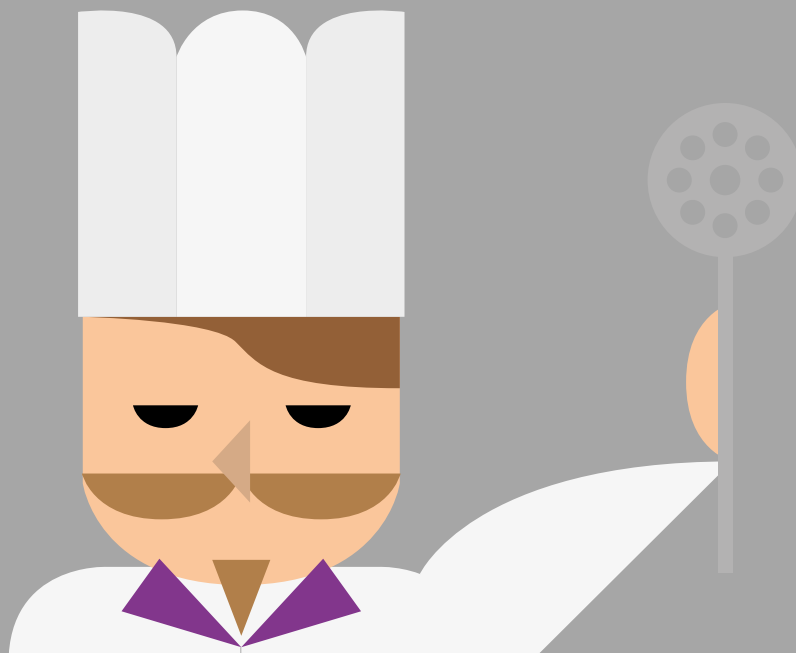
Conxa Cardo Monzó

Llicenciada en Història per la UV

Presidenta del Col·lectiu del Patrimoni Saguntí

EL FOC
I LA
GAS-
TRONO-
MIA

5.

Actualment jubilada. Catedràtica d'Història a l'Institut Jorge Juan de Sagunt durant tota la seua vida professional. Ha participat en la formació de centres en l'antic CEFIRE de Sagunt d'on varen eixir col·laboracions com "La Historia de la abuela", on es tractava la Història d'Espanya Contemporània i ha col·laborat al volum "Iugoslàvia, guerra als Balcans". Ha participat en seminaris d'Història en la Universitat Menendez Pelayo de València: "El teatro romano: antigüedad y actualidad", "Las burguesías en el mundo contemporáneo". Ha escrit "Voces contra el olvido", en col·laboració amb Carmen Tabernero i Celia Paniagua, dedicat a la memòria històrica de les dones de Sagunt i la comarca.

INTRODUCCIÓ ▲

La història del foc es remunta a milers d'anys, quan els primers homínids el van descobrir i comprovaren la seua utilitat per coure els aliments (especialment carn o peix), la qual cosa va millorar la dieta dels homínids, va servir per a illuminar-se, espantar les feres, practicar ritus com la pintura rupestre en les coves prehistòriques, calfar-se, etc.

Des d'aleshores, l'aplicació del foc a la gastronomia s'ha anat depurant fins a les cuines modernes en què hom pot preparar el menjar sense olors ni fums, amb la comoditat de poder regular la flama segons convinga.

El foc té un paper important en nombroses manifestacions artístiques i festeres. El foc acompanya l'artista en la pintura, els escultors en les forges, a més de ser un element essencial per a les diferents tècniques de dibuix i gravat. A més d'aquest paper instrumental, les seues implicacions simbòliques i culturals arriben a tenir més rellevància, quan ens apropem al foc des de la seua dimensió antropològica. La mitologia grecollatina, les múltiples cultures primitives i la tradició cristiana recorren al foc per descriure les transformacions mítiques, metamorfosis elementals, purificacions de la natura o qualsevol desastre de la Humanitat. És un element espiritual i tecnològic que perviu vivament en les festes populars com les Falles o les celebracions de Carnestoltes, o com les Santantonades de Forcall. Hi ha autors que consideren el foc com la metàfora de la creació artística en l'actualitat.

LA HISTÒRIA DEL FOC ▲

El descobriment del foc l'atribuïm a l'Homo Erectus, que va poblar la terra entre els anys 1.000.000 i 300.000 a. C. en plena època glacial. Els autors estimen que fou al voltant de l'any 500.000 a. C., quan es va descobrir el foc, de manera que s'aconseguí dominar-lo, tot i aprofitant alguna branca candent, després d'un incendi, o fent xocar dues pedres.

El foc resultava més valuós per protegir-se del fred, espantar els depredadors, caçar i cuinar. Implica que els aliments són més saborosos, a més de convertir els aliments en comestibles i exterminar els paràsits i bacteris, reduïa els riscos de malalties, la qual cosa va implicar un augment demogràfic per la millora de l'alimentació, a més d'un desenvolupament més gran del cervell.

Una vegada el nostre avantpassat va dominar el foc, és quan realment començà el procés d'humanització. La vida en comunitats facilitava les interaccions socials i la dieta va influir en l'anatomia, per tant es crearen les condicions per al sorgiment d'una nova etapa de la qual va emergir un anell més en la nostra evolució.

Fins i tot, en la mitologia grega apareix el mite de Prometeu, que va furta el foc de l'Olimp, i va causar un gran desastre. Zeus el castigà perquè una àguila li picara el fetge tots els dies.

Podríem continuar fent referència als quatre elements —foc, terra, aire i aigua— segons els filòsofs presocràtics i en les teories d'altres cultures que consideren que el foc té un paper fonamental.

El que perviu actualment és la idea del foc com un element purificador. Un exemple d'actualitat serien la Nit de Sant Joan, les Falles, la Santantonada, la Magdalena, les Fogueres de Sant Joan... Per tant, intentaré relacionar el foc de les festes amb la gastronomia que les acompanya.

LA NIT DE SANT JOAN ▲

La Nit de Sant Joan és un mica paradoxal. Es tracta de la nit més curta de l'any, però s'hi gaudeix amb una intensitat que la transforma en una de les més llargues. No hi pot faltar un bon foc per perllongar la llum i ritualitzar la crema de tot el que és dolent. A partir d'ací les manifestacions d'alegria i festa són molt variades al llarg de tot l'Estat espanyol. A tota l'àrea mediterrània, és costum cremar cartons, fustes i trastos inservibles i més freqüent encara fer-ho a la vora de la mar, sobretot als llocs de costa. La nit del 23 de juny és una cita màgica i festiva. És una festa popular on són típics determinats menjars com les sardines torrades al caliu de les brases de les fogueres.

L'aigua té també un paper important en esta nit, ja que, entre les supersticions arrelades, hi ha la de banyar-se els peus en les primeres ones de la mar a partir de les dotze de la nit. Tot aquest ritual procedeix de ritus ancestrals, tan antics com la humanitat. Quan els dies eren més curts, hom creia que el sol no recuperaria el seu esplendor. És per això que els avantpassats retien tribut al sol mitjançant el foc, per tal de tornar-li l'energia.

EL FOC I LA GASTRONOMIA ▲

És evident que hi ha una relació fortíssima entre les festes, el foc i la gastronomia, el so i el color, sobretot al nostre territori valencià, d'ací que hem optat per fer una succinta descripció de la relació entre el foc i la gastronomia, en determinades festivitats de casa nostra, com les Falles, la Magdalena de Castelló, les Fogueres de Sant Joan i la Santantonada del Forcall.

Hi ha una sèrie de menjars típics en cadascuna de les festes, la qual cosa li dona certa entitat. De la mateixa manera, una vegada començades les festes a la Comunitat Valenciana, no hi ha poble ni ciutat que no tinga tot un seguit de coets, pólvora, foc i música per tot arreu. Cercaviles, bandes de música, despertades, mascletades, castells de foc, es combinen amb esmorzars, paelles, coques, bunyols, coques de tonyina, etc. El soroll, la música, el foc, ens fa diferents d'altres llocs del país. Però som a la terra de l'arròs, per tant el plat estrella sempre porta arròs: de paella, amb costra, amb fesols i naps, amb marisc, arròs a banda, arròs del senyoret. Els valencians han demostrat sobradament que controlen molt bé el foc per a cuinar l'arròs, en això som mestres.

I a cada racó del País Valencià trobem una gastronomia típica que està d'acord amb les característiques de la zona. No és igual la gastronomia de la Magdalena que la de les fogueres de Sant Joan, ni tampoc la gastronomia de la Santantonada del Forcall.

LES FALLES DE VALÈNCIA ▲

A la primavera entren les falles, festa gran de la ciutat de València i de quasi tota la Comunitat. Podríem considerar que les falles acomiaden l'hivern, comença la primavera i el foc de les falles actua de purificador amb un esclat de color, olor i so. Fins al 19 de març, els valencians ixen al carrer i participen en les nombroses activitats programades.

Diu la tradició que les falles es remunten al segle XVI i les relaciona amb el gremi de fusters, el patró dels quals és sant Josep. Seguint esta tesi, cada 19 de març i com a símbol de purificació, els fusters cremaven al carrer les deixalles que s'amuntaven als tallers.

La versió popular de l'origen de les falles, segons el Marqués de Cruïlles, és que van ser iniciades pel gremi de fusters, que cremaven, en la vespra del seu patró, Sant Josep, en una foguera purificadora, les deixalles i tot allò que els sobrava, fent neteja dels tallers abans de l'entrada de la primavera. A més, cremaven els seus "parots" (estructures d'on penjaven els cresols que els feien llum) perquè s'acabava l'hivern, venia la primavera i els dies es feien més llargs; per tant, ja no calien els cresols. Segons esta teoria, la inventiva popular donà forma humana als parots. Esta llegenda romàntica de l'origen de la festa contrasta amb la documentació que es conserva al Gremi de Fusters, que no esmenta la construcció de falles a la vespra, sinó la festivitat religiosa del 19 de març.

Resumint, la falla, igual que la foguera, és un monument artístic policromat, de cartró pedra i fusta, on els protagonistes són els ninots, amb una profunda càrrega satírica.

Hi ha altres autors que intenten trobar un origen més antic, i defensen que el culte al foc és un ritual d'origen pagà igual que en altres festivitats com Sant Antoni, les Fogueres de Sant Joan, Sant Miquel o Nadal en diversos punts de la geografia espanyola, on també es cremen fogueres en la vespra. Per tant, seguint esta teoria, les Falles són una evolució d'este ritual arcaic que anuncia l'entrada de la primavera.

El tarannà associatiu és inherent a les Falles.

Actualment, en quasi totes les comissions falleres s'organitzen tot tipus d'activitats durant tot l'any: excursions, projeccions de vídeo, campionats de cartes o qualsevol joc de taula, setmanes culturals, playback, etc.

El casal acull dinars i sopars de germanor, paelles, entrepans, trobades entre els integrants de la comissió. És a dir, que les trobades en el casal tenen un component gastronòmic important.

A més a més, la festa porta impregnada la pólvora. De bon matí, els fallers tiren coets en la despertada,

després a migdia la mascletada, cinc minuts que envaeixen places i carrers d'un fum quasi insuportable; després, a mitjanit, els castells de focs artificials, sobretot la Nit del Foc. El ventalls d'explosius a l'abast del públic és amplíssim: masclets ensordidors, coets, borratxos, bombetes, trons de bac... Podem dir que a València és impossible una festa sense foc i sense soroll, que a més a més porta aparellats una sèrie de menjars com la paella, l'arròs amb fesols i naps, l'esgarraet de pimentó, la fideuada, les torrades, etc.

I a la vesprada, xocolate amb bunyols de vent, de carabassa, de figa, mentre passen les cercaviles i omplin els carrers de música. Una allau de gent discorre pel carrer, per veure les mascletades, els castells de foc o la il·luminació d'alguns carrers.

El ritual de les falles, actualment, comença amb la Crida des de les Torres de Serrans, a València, on la fallera major convoca tots els valencians a la festa, i segueix amb les contínues cercaviles amb música i coets, l'Ofrena de Flors com un acte cabdal i emotiu, on el color i la música es combinen amb la serietat i emotivitat del moment.

Però el moment més important de les Falles és potser la Cremà, on totes les falles són arrossegades pel foc purificador.

LA MAGDALENA DE CASTELLÓ ▲

La festa castellanenca de la Magdalena també marca l'inici de la primavera. Els carrers romanen plens de música, balls, expectació i, sobretot, de focs artificials. És la festa castellanenca per excel·lència.

Els capritxos del calendari fan coincidir, de vegades, la festa de les Falles amb la Magdalena de Castelló de la Plana. És una festa que fa referència a l'època en què la ciutat s'assentava al turó del mateix nom. Es commemora des de la vespra del tercer diumenge de Quaresma fins al diumenge següent. Esta festa també té moltes similituds amb les falles, per la llum, el so, la música, les flors i sobretot la pólvora.

L'origen de les festes

Conta la tradició que els castellanencs van emigrar del turó primigeni a la plana que ocupen actualment a partir de 1252, després que el rei Jaume I els concedira eixe dret. Què s'hi commemora? Doncs els orígens de la ciutat, que evoquen el trasllat de la ciutat des del turó de la Magdalena fins a la plana.

Diu la llegenda que el dia que els habitants de Castelló van decidir baixar a la plana, plovia, i que pel camí es va fer de nit. Per tal de no perdre's, decidiren posar un fanalet a l'extrem de la canya perquè els fera llum. Des d'aleshores s'evoca aquest fet en la romeria, tot i que no fou fins al segle XV que es va construir l'ermita de la Magdalena, situada a uns sis quilòmetres del nucli urbà. És la major festa de la capital, de Castelló.

Els símbols: les canyes i les Gaiates

La festa s'inaugura el dissabte, vespra de la romeria, amb la Cavalcada del Pregó, on desfilen carrosses que remeten a la mitologia, la història i els pobles de les comarques castellanenques. El pregoner convida els veïns a participar-hi amb uns versos de Bernat Artola.

El diumenge és el gran dia, on es fa un dels actes més emotius: la romeria de les canyes, que rep eixe nom perquè els assistents porten una canya que té lligada una cinta de seda verda, segons relata la llegenda.

En la romeria hi ha un ritual gastronòmic: és típic menjar per esmorzar una truita de faves i per dinar fer una

paella de llenya. Eixe dia es preparen paelles per a tots els gustos, poden ser de conill i pollastre, de marisc o de verdures. D'altres decideixen substituir la paella per una fideuada, tot acompanyat per una bona amanida amb els productes de l'horta. De fons, sona el tabal i la dolçaina.

Però és el dilluns quan esdevé el moment més espectacular de la Magdalena: l'encesa de les gaiates. Aquest nom fa referència a unes carrosses il·luminades inspirades en els antics fanals que utilitzaven els castellanencs primitius, per a fer-se llum quan baixaven de la muntanya.

Les gaiates són, doncs, uns cadafals mòbils plens de llums i emblemes de la festa. Cada un dels nou sectors de la ciutat en confecciona una. En general fan uns sis metres d'alçada i s'atorguen premis a les més lluides. Totes s'il·luminen alhora a la plaça Ribalta. Podem afirmar, doncs, que aquest acte és un esclat de llum espectacular. Tot seguit, les gaiates retornen als punts d'origen, on presidiran les celebracions de cada comissió.

A la Magdalena abunden els castells de foc, com no podia ser d'una altra manera. Som a la Comunitat Valenciana i el foc és imprescindible. Hi ha mascletades de dia i castells de nit. És important la Nit Màgica, una tradició que es desenvolupa tots els anys, el dimarts de les festes de la Magdalena. És un espectacle de correfoc que cada any realitza la companyia Xarxa Teatre. És una iniciativa de teatre participatiu al carrer, on s'uneixen la pirotècnia i la música. Unes altres activitats típiques de la Magdalena són les danses, el teatre infantil, les orquestres, els bous i les fires. Total, la festa és un no parar, que es clou el segon cap de setmana amb l'ofrena a la basílica del Lledó i el Magdalena Vítol a les 23 hores del segon diumenge. Després que una llarga traca haja recorregut els carrers de la ciutat, la regina de les festes s'adreça als ciutadans amb un crit: "Magdalena!"; a la plaça, la gent respon: "Vítol!", i amb eixe clam acaba la festa.

La gastronomia

Res millor que combinar la música, els balls i els focs artificials amb la gastronomia.

A més de la paella, l'arròs és el protagonista: arròs a banda, arròs negre, arròs del senyoret, arròs al forn, rossejat... La verdura pot actuar d'entrant o de primer plat.

Els típics menjars de la Magdalena són, a més dels que hem dit abans: els "ximos", els cacauets, els tramussos i les figues *albardaes* (bunyols farcits de figues seques) i per descomptat, la truita de faves.

Quant als dolços, hi ha els pastissos de moniato, l'arnadí i el *panquemao*.

Pot tastar-se una bona orxata amb fartons i una aigua de València.

LES FOGUERES DE SANT JOAN ▲

Conta la tradició que esta festa es remunta als temps en què els llauradors alacantins celebraven el dia més llarg de l'any per a les collites i la nit més curta per a la destrucció dels mals. Esta tradició s'estengué a la ciutat d'Alacant, aleshores l'alcalde comunicà un ban on deia:

"Que no se enciendan hogueras en las calles, ni menos se disparen tiros ni cohetes en la noche de San Juan y sucesivas, bajo multa de 20 a 100 reales...". Però, el 1881, un oblit de l'ajuntament provocà que el ban no es publicara. Els veïns aprofitaren el fet, s'agruparen per carrers i van instituir les festes de carrer, on es feien jocs, música, i començaren a crear-se els primers ninots que s'assemblaven a alguna persona a la qual es criticava. És el 1928 quan es produeix la primera festa oficial de la ciutat d'Alacant, destacant la figura de José María Py, principal difusor de les Fogueres.

Esta idea encaminada a atraure el turisme provocà que s'organitzaren les primeres Fogueres permeses per l'ajuntament. Sant Joan saluda l'estiu és el moment en què el foc torna a considerar-se un element purificador.

Del 20 al 24 de juny els monuments estan al carrer. Hi ha fogueres infantils i grans, mascletades, despertades, castells de focs artificials, premis als carrers ben

engalanats, exposició i Cavalcada del Ninot, ofrena a la Mare de Déu del Remei..., i les dues *bellees* del foc, la major i la menuda, a les quals acompanyen les dames d'honor. Qui convida a la festa no és la bellea. Ho fa un personatge conegut a qui el govern municipal encarrega el pregó.

La foguera és un monument de fusta i cartró que es planta en un districte per un collectiu o conjunt de persones que conformen la comissió de festes d'un barri. Cada membre d'una foguera rep el nom de foguerer o foguera. Són com les falles, monuments satírics bellíssims i efimers. Les figures estan destinades a ser cremades quatre dies més tard, a la nit del 24 de juny, un dia després de Sant Joan, després d'un espectacle pirotècnic des del turó de Benacantil.

Entre el pregó oficial i la *cremà* de les Fogueres, Alacant ofereix tot un ventall d'esdeveniments per a tots els gustos: cavalcades, cercaviles, ofrenes, bous, mascletades, actuacions musicals.

Pel que fa a la gastronomia, a les barraques, els llocs de les comissions, es pot tastar la coca de tonyina i les bacores, sobretot la nit que es planten els monuments. Ja ho recomana la dita: "Per Sant Joan, bacores". En un principi la coca amb tonyina s'oferia com a premi als voluntaris que ajudaven en la *plantà* a muntar el monument. Este costum ha esdevingut en l'actual tradició de consumir-la el primer dia de la celebració.

El costum fester alacantí de sopar a les barraques, implica una capitalitat excepcional pel que fa la gastronomia, afegint-se alhora els productes típics de tota la província, com els embotits de la Torre de les Maçanes, formatges de l'interior o els figatells: producte típic procedent de la matança del porc elaborat amb fetge de porc i tela de l'estomac.

Els grecs i els romans ja cuinaven un menjar semblant que podem trobar amb alguna variant a Itàlia, Còrsega o Xipre. És considerat com una tapa excellent. Es menja sobre una llesca de pa i es pot acompanyar amb alguna salsa. Hi ha tot un compendi gastronòmic on, no sols s'han recuperat els figatells, sinó que l'esmorzaret alacantí és un plat exquisit com les sardines en salaó, els ous fregits, els pimentons i les nyores. Després, al dinar, es passa a l'arròs en tot un ventall de maneres de preparació.

Els salaons i els confitats estan presents en qualsevol "sopar de cantell".

La gastronomia de les fogueres inclou també el "ressopó". És un costum menjar qualsevol cosa consistent a altes hores de la matinada. És per això que resulta molt fàcil trobar barraques amb el foc encès a les tres de la matinada, on es cuina a "tota pastilla" l'arròs que d'alguna manera allargarà la nit a tots els que viuen la festa fins ben entrat el matí. Finalment, res seria igual sense els vins alacantins, que a partir del raïm monestrell autòcton aconseguen potenciar els sabors mediterranis de les Fogueres. No podem concloure sense esmentar la palometa, és a dir, l'anís sec amb aigua freda.

El dolç típic per excel·lència a Sant Joan és la coca de Sant Joan, no sols a Alacant sinó també a Catalunya. És una coca farcida de cabell d'àngel o crema. També són típiques les fruites confitades.

La cremà

La nit del 24 de juny finalitzen les fogueres amb la *cremà*. A les dotze en punt es llança des del cim del Benacantil una disparada d'un castell de focs blancs coneguts com la Palmera. Té el seu origen el 1932. La *cremà* és la descàrrega simultània de centenars de coets de llum blanca que indiquen el començament de la cremà de

les fogueres infantils i grans. En acabar, es bota foc a la foguera municipal, que és com el tret d'eixida per a tota la resta.

Els bombers s'encarreguen d'apagar les fogueres. En cada foguera moltes persones disfruten de l'espectacle i per a resistir la calor els llancen aigua, hi és la tradicional *banyà*.

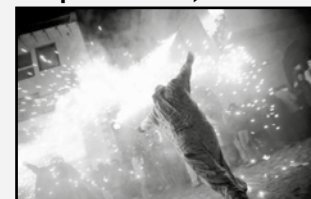
La mascletada

Tant en les Falles com en la Magdalena i les Fogueres, és imprescindible la mascletada. És una disparada pirotècnica que provoca una composició amb molt de soroll i molt de ritme. Estimula el cos mitjançant un fort soroll. Rep eixe nom pels masclets, que són petards de gran potència sonora. Estan lligats per una metxa que forma una línia o traca. Una mascletada consta de quatre parts: inici, cos, terratrémol —on els masclets de gran potència esclaten en terra a gran velocitat—, part aèria o descàrrega de trons en l'aire, de gran intensitat. Cada dia, la mascletada, l'organitza una pirotècnia diferent.

LA SANTANTONADA DE FORCALL ▲

El cap de setmana més proper a Sant Antoni a la localitat de Forcall, a la comarca dels Ports, se celebra la Santantonada, la festa medieval del foc.

És la festa del foc per excel·lència, la del foc purificador, on participen a més de Sant Antoni i Sant Pau, altres personatges com el despullat, les botargues (dimonis), cremallers, (encarregats d'encendre la foguera) i la filoseta (una de les temptacions de sant Antoni).

Tot comença quasi quinze dies abans, on els majorals van al bosc per tallar el *maio* (el pi) i els set pins de les costelles i els baixen al poble una setmana abans de la festa.

Durant eixa setmana, les dones realitzen el dia de la "*pastà* de la rotlleta", on barregen primer tots els ingredients de les pastes: coqueta de mitja lliura, rotllets, coquetes. El farcit de la coqueta de mitja lliura és de confitura de carabassa.

A primera hora del divendres, la *despertà*, amb un esquellot, anuncia que comença la Santantonada. A partir d'això moment es planta el maio o columna vertebral de la barraca i s'hi claven les costelles, es revisa el brancatge i s'hi col·loca la capolleta (part superior de la barraca) coberta de traques.

Després del muntatge, a la nit, comença pròpiament la Santantonada, que recorre els carrers principals de Forcall.

La Santantonada ix al carrer amb les botargues, que corren, ballen, fan malifetes, intimiden les xiques, puguen als balcons, la Filoseta, el dimoni despullat, Sant Antoni i Sant Pau, acompanyats de nombroses persones, tant veïns com visitants. Al compàs de la dolçaina i el tambor, els dimonis fan desfilar Sant Antoni i Sant Pau, lligats amb una corda.

Després d'un recorregut de quasi dues hores i d'un soroll atronador, la Santantonada arriba a la plaça. Els dimonis introdueixen Sant Antoni i Sant Pau a la barraca, i, quan tot sembla que van a cremar-los, un toc de dolçaina anuncia que van a eixir victoriosos, amb la creu en alt, tot i fent que els dimonis s'arrosseguen per terra.

A continuació, el cremaller d'honor bota foc a la foguera (barraca) acompanyat pels altres cremallers i s'inicia un ball de dimonis amb focs artificials. Quan la foguera es consumeix, comença la processó dels matxos i després de pegar dues voltes a la barraca plena de brases, es beneeixen els animals a la Casa Abadia i s'arreplega la coqueta de mitja lliura.

El matí del dissabte es dedica al sant. S'inicia la diana dels gaiters i els tamborils. Després, missa i processó.

A la vesprada es representa la vida de sant Antoni.

Diuenge de matí es prepara una torrada de xulles acompanyada de vi, allioli, olives i pa. Per a dinar, menjar popular a la plaça major i, a la vesprada, jocs tradicionals, com curses, o trencar olles, o "botets".

Finalment, hem intentat expressar i descriure, de la millor manera possible, les possibilitats del foc combinades amb la gastronomia i les festes a casa nostra, en les seues diverses variants, segons el lloc on s'hi troben.

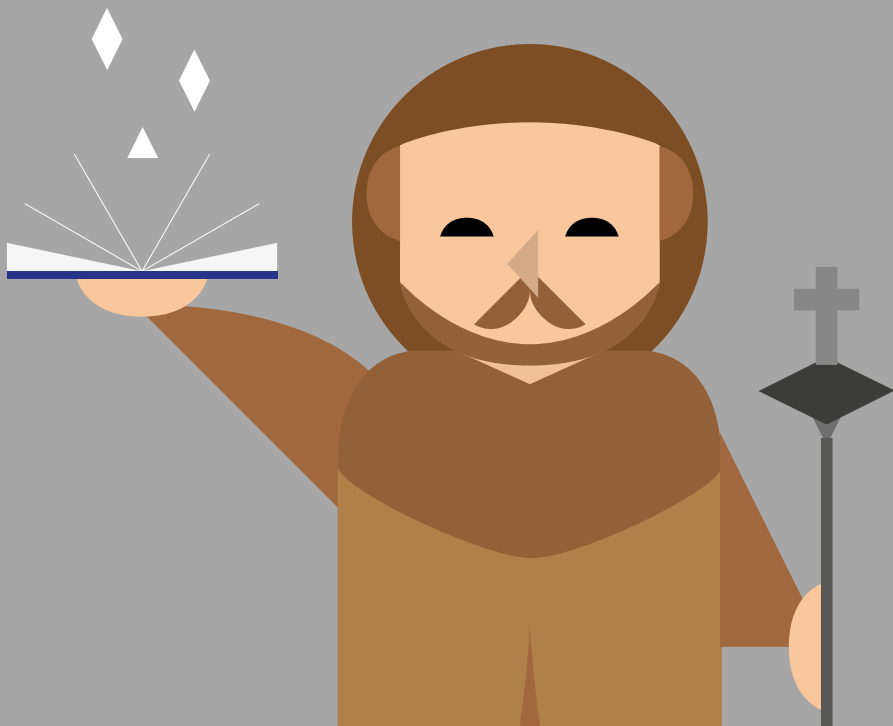
«Allà on es cremen llibres, acaben cremant també persones»
Heinrich Heine (1821)

LI-
MA-
RES
A

Òscar Pérez Silvestre

*Filòleg del Gabinet d'Ús i Promoció del Valencià
Ajuntament de Sagunt*

DE FOC
SI-
LEN-
CIS I
OBLITS

Llicenciat en Filologia per la Universitat de València. Professionalment és tècnic de normalització lingüística de l'Ajuntament de Sagunt.

Des del 1995 dedica la seua labor investigadora a camps diversos com la literatura, la història social de la llengua i la cultura popular. Cal destacar els llibres Paraula de la terra, València. Altres llibres seus Una veu en el camp valencià. Aproximació a la història de la JARC (Saó Edicions, 1998) i l'edició del gran poema èpic Seidia (Saó Edicions, 2000). Membre del consell de redacció de la revista Saó (València) i col·laborador de diverses publicacions: Caramella, Font (Vilareal), Exàgono (Vilareal), Braçal (Sagunt) i Camp de l'Espadar (Nules). L'any 2010 va estar designat comissari adjunt de l'Any Enric Valor de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

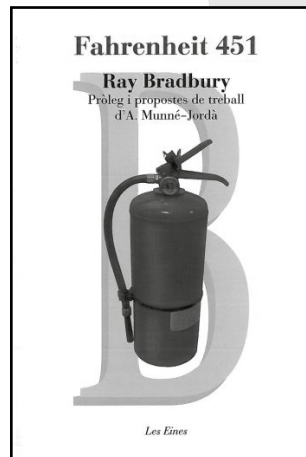
El foc és un dels quatre elements ancestrals de la cultura (humana). Està present en la natura, en rituals i en la nostra quotidianitat més pròxima. Igual se'n fa ús per a construir com per a destruir, és a dir, per a transformar els materials i la realitat que ens envolta. De vegades són consecutius estos processos: destruïm, per exemple, un mineral fonent-lo i el convertim en un objecte apte per a una necessitat humana. Altres vegades, però, del procés no s'obté cap cosa material sinó tan sols cendres que el vent escamparà...

Foc purificador, màgic, elevador, renovador, enfrontat a la foscor, símbol de justícia, i sobretot element fascinant de la vista de grans i menuts, sinònim de salvació i de protecció des de la més remota antiguitat.

Hi ha focs conscients i inconscients, com ho són, respectivament, els silenciaments o els oblitats. En els primers –els silenciaments–, trobarem que el fi justifica els mitjans; en els segons –els oblitats–, la mateixa causa involuntària es converteix en l'efecte. No és igual silenciar que oblidar(-se): per una banda, el silenciament pretén forçar l'oblit; per l'altra, l'oblit es retroalimenta en si mateix en una espiral esterilitzadora. Només la memòria –individual o col·lectiva– serà capaç de trencar tots dos processos: mentre quede un element material o humà serà reversible el buit conscient o inconscient; hi farà falta la voluntat, és clar.

Quantes vegades s'ha fet ús del foc per silenciar el pensament humà i les seues obres... Hom ha pensat que destruint l'obra o el cos de qui consideraven dissident desapareixeria tota la seua possible influència en la societat. Altres vegades –revestint-se de procediment administratiu– un simple llapis roig o una no-autorització han volgut fer el mateix paper que el foc. La censura va afinar la subtilitat amb què actuava...

Quants llibres s'han cremat des de la nit dels temps... Hi ha règims que no han suportat el pensament lliure, la innovació, la renovació, just perquè podien qüestionar els *statu quo* dels poders establerts, ja fóra el civil o el religiós, o tots dos ben casats i conjuntats. La consigna paternalista hi era present: «El poble és ignorant i menor d'edat, sempre, i així s'ha de quedar». Ens volien ignorants, i alhora eliminar qualsevol rastre que s'escapara de la *norma*. D'altres vegades, el foc ha cremat arxius, obres d'art, materials únics irreparables per a la memòria d'un poble. Era l'odi i la revenja.

La literatura ha sigut sempre un mostrador de les ideologies i de les mentalitats; per tant, ha sigut matèria perillosa i censurable. Qui diu literatura, diu cinema, teatre, assaig, poesia, novel·les, producció audiovisual, etc., segons les èpoques. Hi ha una novel·la de Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, escrita el 1953, que planteja una distòpia alarmant i apocalíptica que encara ara resulta d'actualitat per la seua sorprenent clarividència. Bradbury va ser un visionari que, espantat, va clamar per evitar la idiotització de les masses a través de la televisió –ara afegiríem a la llista l'ús abusiu o incorrecte de mòbils, tauletes i altres dispositius que creen addicció–, i planteja una trama de tipus futurista en què tot sembla absurd des d'un punt de vista superficial. El títol de la novel·la fa referència a la temperatura en l'escala de Fahrenheit (°F) a la qual el paper dels llibres s'inflama i es crema, equivalent als nostres 233°C. El director François Truffaut la va portar al cinema l'any 1966.

En el país imaginari que dibuixa Bradbury, el cos de bombers es dedica a cremar llibres i persegueix els dissidents que en conserven i en lligen, als quals consideren «elements insociables». Són una mena de nova classe de policia política, obedient i consagrada a la destrucció del patrimoni literari de la humanitat per tal de protegir el nou ordre imperant. Evidentment, estos policies no lligen perquè ho prohibeix la llei i no coneixen el contingut dels llibres que fan desaparèixer. No cal: la llei ho prohibeix i és suficient. En esta societat imaginada, els llibres i la lectura estan proscrius, hi mana el culte al cos, l'hedonisme i els poders públics persegueixen a tots els qui, en secret, s'atreveixen a capbussar-se en els llibres. Cal ser feliç per decret, però ha de ser una felicitat buida, implantada en els cervells de les masses a través, sobretot, de la televisió i de la ingesta de substàncies estimulants que proporcionen *felicitat*. La filosofia imperant, repressora, és que la literatura fa sentir i, per tant, fa pensar i dubtar; la literatura atrau la tristesa i tot el món vol ser feliç, així que això s'aconsegueix donant a la societat només un oci immediat que no implique cap esforç ni desperte la capacitat per a plantejar-se altres pensaments més exigents.

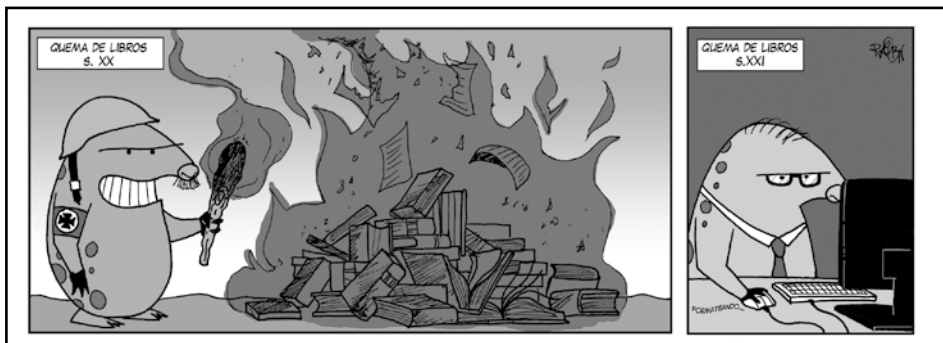
Una de les moltes conclusions que en podem extraure és que un Estat que busca només la felicitat dels seus habitants i coarta la seua capacitat de pensar, amaga alguna cosa. Descobriu-ho vosaltres mateixos; no vull que m'acusen d'adoctrinador...

(§. 22.) *Geografía de los árabes.*

Es menester confesar sin embargo que en el día no poseemos mas que miserables reliquias de la literatura arábigo-española. De orden del Cardinal Cisneros se quemaron mas de 800 volúmenes de libros árabes (en el siglo XVI), como si no contuviesen mas que el Alcoran. Despues en el incendio del Escorial perecieron muchos manuscritos arábigos, acaso los mas preciosos. Y en una y otra hoguera ¿quántos tratados geográficos, quántas tablas astronómicas se perderian para siempre?

Isidoro Antillón escribía això el 1806...

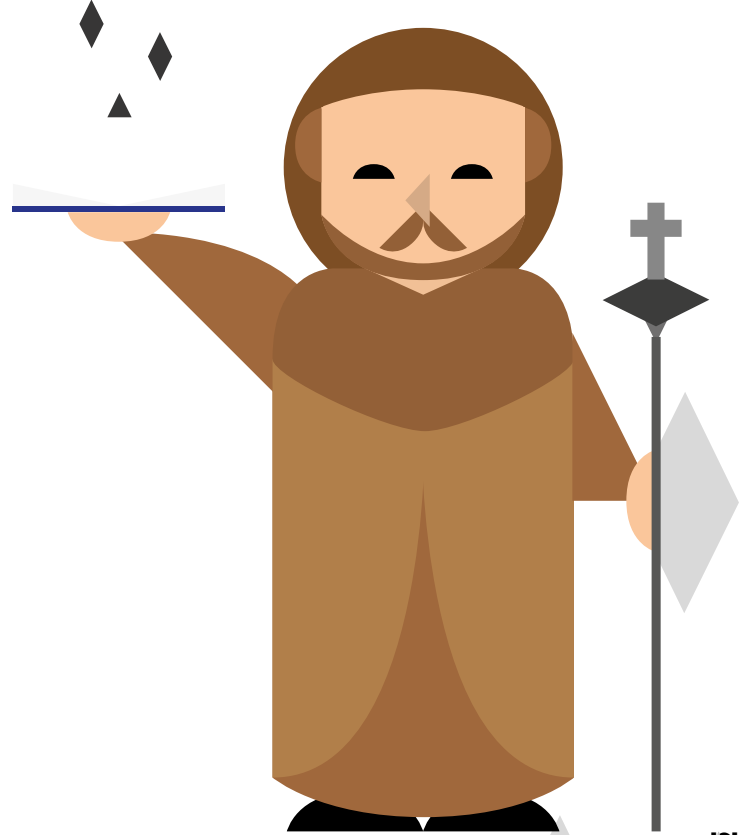
Membres de les Joventuts Nazis participen en una crema de llibres.
Salzburg (Austria), 30 d'abril de 1938

"Auto de fe" a la Universidad
Central de Madrid (30 d'abril
de 1939)

Pira de llibres després del colp
d'estat a l'Argentina el 1976

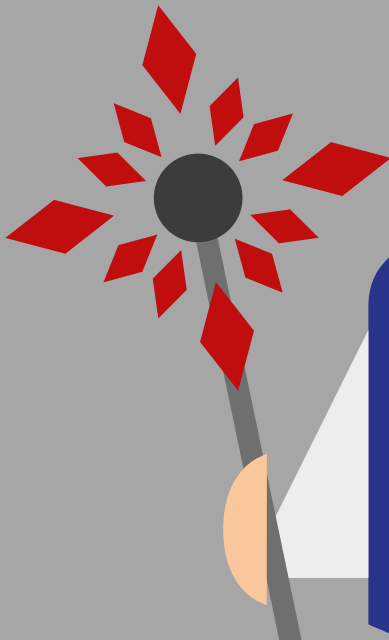
Lluís Mesa i Reig

*Membre de l'Associació Estudis Fallers
Cronista oficial d'Estivella*

EL
FOC:
MITE,
FES-
TA

7.

I SÀTIRA
COMARCAL

Els seus estudis estan especialitzats en la història local i les festes populars (de manera destacada de la festa de les falles). Especialment ha investigat sobre la història d'Estivella i és l'historiador del municipi. Va estar guanyador del concurs de contes fallers del Turista Fallero (2006). En 2011 va rebre el premi Emili Lluca d'assaig sobre falles i cultura popular d'un llibret de falla pel seu article al llibret de la AC Falla Santa Anna dedicat al primer llibret de falla del Camp de Morvedre escrit a Estivella l'any 1924. És autor de les seccions "De Cent en Cent: efemèrides comarcals" en l'edició del Camp de Morvedre del Levante-EMV. "Personatges... i d'ací" i "25 línies i un paper" que apareixen en "El Periódico de Aquí", "25 línies falleres" en el diari digital "Las Noticias de Javier Mesa Reig".

Els éssers humans, des de la seua vinculació amb el planeta terra, necessiten estar prop de l'aigua. Amb ella funciona el seu organisme i la vida és vida. Però la capacitat racional de la seua natura li fa preguntar-se per la part més abstracta de la seua forma. Necessita sobretot vincular-se amb ella per a sentir el segment del jo que roman en acabar la caduca existència. Al llarg del temps, la recerca d'eixa ànima permanent que camina de generació a generació ha necessitat vincular-se amb elements materials. Ells, per la seua visibilitat, fan comprensible el que ara per ara no té una explicació científica. Així apareix el foc com a element sobrenatural trobat en l'evolució de la humanitat. El que primerament entrava sobtosament en les seues vides a partir d'algun fenomen meteorològic o de forma accidental, començà a ser controlat. Les primeres fogueres feren guanyar la vida a la nit, enfortiren els humans davant la resta d'espècies animals i el protegiren de les inclemències del fred. Tanmateix, des del primer dia, el foc no sols va estar tingut com un recurs per calmar les necessitats humanes. Va anar més enllà. El seu control suposava l'accés al terreny diví i al mite del creador. Eixe és motiu central pel qual totes les cultures passaren a incorporar-lo amb un significat especial. La ritualització de gran part dels actes passava pel foc amb major o menor intensitat. També la festa, com a element d'identitat col·lectiva, es va apropiat de seguida de la flama i de la llum que s'originava amb ell.

El festeig ha reservat normalment un espai per al ritu del foc com es pot comprovar en estudiar la cultura valenciana. Des de la desfilada processional, al cerimonial religiós, la pólvora o la gastronomia. Sempre hi ha estat allí per a cremar, calfar, defensar i sobretot infondre espiritualitat. La cultura dels valencians i de les valencianes ha demostrat el vincle amb la flama fins i tot de manera intuïtiva i sense ser-ne conscient. El foc ha sigut una crida a la festa comunal: proporcionava la llum necessària per a festejar, a voltes la calor per a romandre a l'espai públic i sobretot mostra eixa funció màgica que la perpetua com a tradició espiritual.

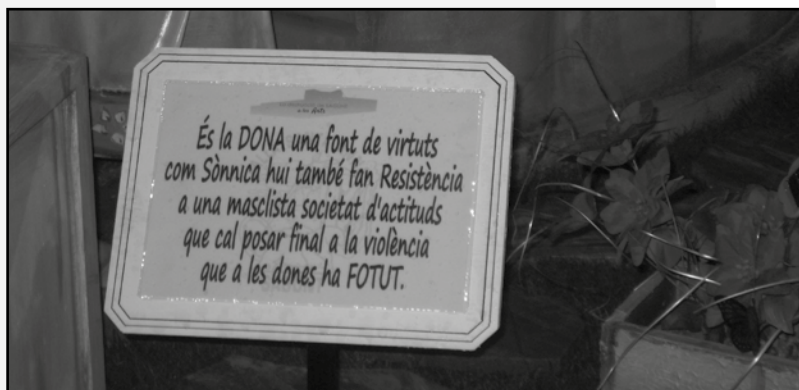
En tota eixa concepció cal interrogar-se com s'introdueix en molts casos el valor satíric de la flama. Sembla, per tot el que s'ha dit, que este concepte espiritual de l'element ígnic no té massa relació amb la crítica de qualsevol àmbit. Tanmateix la seua participació en l'existència social no evita que es trasllade a la festivitat els sentiments més populars i genèrics. La festa, espontània en principi, acaba en tots els casos com una concessió de les classes socials que vol reduir-la a un temps i a unes condicions determinades. Es permet i alhora es controla. Eixa paraula encara li crea un contingut més social fins al punt de transformar-se en un mitjà d'expressió lliure que tot i limitat en el temps permet l'actuació a les classes humils. A mesura que les civilitzacions evolucionen, la jerarquització social és major i la distància entre els personatges destacats resulta més gran. Es permet menys la discussió i aleshores la festa apareix com a via escapatòria limitada i consentida.

No és casual, doncs, que la sàtira siga part intrínseca de moltes celebracions. No sols són les ganes de riure d'un mateix i del que passa a la societat. És també l'única forma permesa al llarg dels segles de criticar una societat que no ho consentia en la quotidianitat. El cristianisme, com unes altres religions, quan s'universalitzen o oficialitzen, installen una determinada moralitat i uns privilegis per a les classes dominants, les quals les fan indiscutibles. La rigidesa de les normatives sols es permet de trencar en els períodes puntuals festius. Així que la vinculació de foc amb la festa i d'esta amb la sàtira no són relacions causals. És caduca i transitòria però intensa.

Totes estes pautes formen part també de l'evolució històrica de la festivitat en les terres valencianes. El foc ha sigut una manera de cridar la comunitat a la celebració, tot un símbol de la vida col·lectiva. Ix de l'interior de la llar o del temple per a ubicar-se en un espai públic. S'eixampla i arriba a tindre forma de gran foguera que supera les dimensions domèstiques per a convertir-se en un element compartit. La màgia del foc es troba en el fet que illumine, calfe, o purifique, un intens poder que permet per instants la transformació de la condició humana en divina. Lluminàries i focs anuncien i són companys festius. Fan que la nit siga

dia i obrin la vida a una dimensió diferent. Els focs són alhora de vespra i de festa. La dita valenciana "de la festa, la vespra" no és casual i acaba per estendre per tot el calendari festiu. En molts casos és símbol d'alegria i forma d'illuminar la festa perquè la gent en participe col·lectivament. Els nombrosos festejos a sant Antoni Abat a principis d'any criden el veïnat a envoltar-se a les places amb l'objectiu de purificar els camps. El foc té eixe valor curatiu i netejador: remei de malalties i protector del camp. Per eixa raó els solsticis, com a iniciador dels cicles agraris, contenen sempre el foc. Les múltiples fogueres aparegudes a partir de Sant Joan en són un exemple. També en els equinoccis ocupa un lloc, com és el cas del foc de la festa fallera on la peculiaritat més destacada és que és barrejada la sàtira amb el ritual ígnic. Ho fa de diverses maneres. Sens dubte el punt d'inici està en la literatura popular. Ella proporciona els continguts, els quals després passen a formar en diferents expressions al programa d'actes o d'actituds. És freqüent que, prèviament al foc, els seus ingredients originals mostren un element satíric perquè és un moment consentit des de l'oficialitat. Els ninots quaresmals en són un bon cas del que després foren les falles. La simple expressió d'una figura imatge s'ompli de contingut i crítica, tant en un cas com en un altre.

Al Camp de Morvedre el foc, com a element de la festa, participa de la realitat valenciana i alhora és del tot original. S'hi escapa als temples i forma part de les processons religioses. Dóna inici i final a través dels esdeveniments pirotècnics. En alguns casos, constitueix un element que crida tota la comunitat a la plaça o a una part d'esta. Els focs de Sant Antoni, els quals de manera espontània naixen a barris o a pobles de la comarca, ho ilustra. També les fogueres o galeres de Sant Josep o els focs fets prop de la mar per Sant Joan. La sàtira hi troba un espai on desenrotllar-se. La literatura popular, la qual havia circulat de poble en poble, és una bona ferramenta que en molts moments s'introdueix en el foc. Així ho veu el món de les falles nascudes a finals del segle XVIII a la ciutat de València i sorgides en la comarca a partir de 1924. Si s'estudia la primera falla de la comarca, es comprova com va sorgir a un xicotet poble de la comarca, a Estivella. No fou casual perquè no sols va ser una imitació d'eixe fenomen festiu del Cap i Casal

sinó que es va produir pel conreu previ de la literatura popular al municipi. El llibret de la falla de 1924, encara conservat, no està escrit per un faller del cap i casal. Les seues lletres tenen la mà d'una persona que escriu sainets i peces populars per al poble. L'únic que fa es traslladar eixe estil a una publicació festiva fins aleshores desconeguda. No s'ha d'oblidar que allí, i també en els primers moments fallers, la literatura és anterior al cadafal. La falla fonamentalment ilustra la sàtira i completa un missatge de forma més intensa. El que passà a eixa primera falla comarcal fou el mateix episodi que va succeir en la primera del Port de Sagunt de 1927 o en les creades en la dècada dels 30 del segle XX.

En les falles de la comarca es complix el valor general del foc i de la sàtira. Són mitjans expressius que es consoliden no d'una manera general sinó progressivament. La festa fallera no passa a ser un fet en el calendari de manera estable fins als anys 60. Depèn

solidació que experimenta des de principis dels anys 30. En eixe context apareixen experiències mimètiques en moltes poblacions valencianes, les quals en la majoria dels casos no arriben a establir-se però que en altres hi marcaron els inicis de la història de festa fallera.

2. CONCEPTE I L'EVOLUCIÓ DELS LLIBRETS FINS A 1924

No es pot entendre l'inici ni la consolidació dels llibrets de falles si no s'estudia primerament el desenvolupament de la literatura popular valenciana. Una tradició començada per l'escola satírica valenciana²⁶ que sobretot es vincula a eixa tendència que té els seus inicis en el segle XVIII amb l'obra d'autors com ara Carles Ros però que té la seua millor empena al segle XIX a causa

Il·lustració 1 – Portada del primer llibret de falla del Camp de Morvedre escrit a Estivella l'any 1924

de l'ampliació dels seus canals de comunicació²⁷. El llibret acaba sent la vessant literària de les falles que, tot i aparèixer com una ramificació més de la literatura popular, acaba diferenciant-se fins a constituir un subconjunt específic i epigònic²⁸. Amb el pas del temps s'incorporen noves funcions que s'afegien a la tradicional explicació i relació de la falla fins al punt d'esta perdre importància en la mida que ha anat evolucionant la tècnica i l'art de les falles i el monument és capaç d'explicar-se sense un suport escrit.²⁹

Es primers escrits fallers remeten fins a 1850³⁰ i als *Versos colocats en la falla del carrer de Sent Narsis, la vespra de Sent Chusèp en el añ 1850*, que es conserven a l'Arxiu Històric Municipal de l'Ajuntament de València, i als de Bernat i Baldoví, titulats: *Història de les víctimes de la falla de Sen Jusep en lo carrer de les Avellanés*. Tot i això, A. Ahuir i A. Palazón exposen que este mateix escriptor en té uns datats l'any 1841, encara que no justifiquen suficientment la seua existència³¹. Però a més hi ha testimoniatges més antics referents a eixe mateix any i relatats per L. Trènor i J. Navarro Cabanes, els quals parlen de l'existència de dos manuscrits amb els versos de les falles de la plaça de l'Almodí i del carrer de les

²⁶MARÍN I GARCÍA, J. L.: "Una aproximació als textos fallers de Blai Bellver" a MARTÍNEZ I CANET, R., - MARÍN I GARCÍA, J. L.: Blai Bellver trilogia fallera. Xàtiva, Junta Local Fallera de Xàtiva, 1998, p. 49.

²⁷MARÍN I GARCÍA, J. L.

²⁸Sobre els primers versos fallers: un full de 1850", dins *Llibre explicatiu*, Falla República Argentina de Xàtiva, 1997, núm. p. 90-91. "Sobre els primers versos fallers: un manuscrit del 1850", *Revista d'Estudis Fallers*, núm. 4, 1998, p. 69-76.

²⁹PALAZÓN LOSTANAU, A.-AHUIR LÓPEZ, A.: "Llibrets de falla: la literatura de una societat", a ROMEU, J. M. (coor.), *Falles de València*, València, Ajuntament de València, 2007, p. 215-244.

³⁰MARÍN I GARCÍA, J. L.: *Sàtira i falles. Les explicacions falleres de Bernat i Baldoví* (en premsa).

³¹SOLAZ, R.: *Ocios entretenidos*, València, Ajuntament de València, 2009.

³²MARÍN I GARCÍA, J. L.: Edició i introducció del llibret de falla El conill, Visanteta i don Facundo, València, Junta Central Fallera, 2005.

de les condicions econòmiques de cada temps i de la formació i consolidació dels grups festius. En molts casos el motor és la iniciativa personal. Per exemple, les falles escolars, creades com a mitjà d'expressió festiu, gràcies a la intervenció de determinats mestres, com va ser el cas de Benifairó de les Valls o Algímia d'Alfara. La realitat és que el foc festiu existia i existix. Les falles van ser un episodi més que, això sí, a hores d'ara se celebra amb una gran intensitat després d'un camí recorregut arreu de la comarca. Encara que l'actualitat vincula la festivitat

a Sagunt, Faura i Gilet, al llarg del temps s'han escampat per Algímia d'Alfara, Alfara de la Baronia, Estivella, Albalat dels Tarongers, Petrés, Benifairó de les Valls o Quartell. Tot això sense esmentar les nombroses falles escolars que arreu de la comarca naixen de manera no reglada arreu de la comarca. En resum, es pot dir que el foc ha sigut i és present en les festivitats comarcals. Són múltiples les tradicions que ho recorden. Però en l'actualitat una en destaca per la seua intensitat i pel fet de vincular-se especialment amb la sàtira: les falles. Amb ella no acaba el ritual ígnic ni tampoc la sàtira com a element festiu, però és evident que a hores d'ara sense les falles l'ús del foc i elements satírics més populars es trobarien diluïts.

En definitiva, el foc és element sagrat i ple de permissibilitat temporal. A ell s'acullen múltiples rituals i també la sàtira. Davall la seua protecció creix, es desintegra i torna a renàixer. El fet que desaparega cada any, el protegeix i el fa superar-se. L'ingredient satíric és innat a la societat i amb més intensitat apareix en les classes que tenen menys veu. És una via escapatòria i un bon mitjà d'expressió per a manifestar la crítica. El Camp de Morvedre no s'escapa a eixa realitat. L'origen faller de la comarca així fa entendre-ho. Per tant, cal no oblidar el paper comarcal del foc com a vinculador de la sàtira en el passat i també en el present. Toca, per tant, ara que les Falles són Patrimoni Immaterial de la Humanitat, potenciar-lo especialment. Un repte i un futur a definir.

José Tena Tejado
Panal Fallero

EL
FOC,
SA-
GUNT
I

8.

ELS LLIBRETS
DE SANTA ANNA

José Tena és Enginyer Informàtic per la Universitat Politècnica de València. Apassionat de la literatura, ha participat com a escriptor en diferents publicacions literàries “on-line” i impreses. Il·lustrador i codirector de Panal Fallero, ha participat en llibrets de falla amb nombrosos articles, obtenint el Premi Santa Anna al Millor contingut didàctic i cultural infantil 2015 i finalista 2016, a més del Premi Pepet 2016 de les Lletres Falleres al Millor Article publicat en un Llibret de Falla amb l’objectiu d’estimular la creació i la reflexió al voltant de la candidatura de l’Espai Cultural de les Falles Valencianes al Patrimoni Immaterial de la UNESCO.

Allarg dels diferents articles que enguany ha seleccionat la Falla Santa Anna per a formar la temàtica del seu llibret, s'ha fet un recorregut cultural i històric del **que ha significat el foc en les diferents etapes de la història de la humanitat, així com l'enclavament amb les nostres tradicions i festes**. Focs follets, foc festiu, foc i censura..., però, i al camp de Morvedre? **Quina relació tenen, concretament, Sagunt i aquestes terres amb el foc?**

Si quelcom ha caracteritzat aquesta comissió, amb la qual estem summament agraïts per comptar amb nosaltres per a escriure un article, és d'haver fet any rere any un llibre amb un potent contingut cultural, **com a mitjà de difusió de la història de Sagunt i de la nostra llengua**, contingut on, si ho estudiem detingudament, podem descobrir una síntesi sobre la relació entre les terres saguntines i el foc. Dit d'una altra manera, els llibrets de la Falla Santa Anna Sagunt (igual que el d'altres comissions que es preocupen per la seua publicació anual i volen que aquesta siga útil i diferent de la resta d'anys) serveixen directament com a **font d'informació bibliogràfica** si es desitja investigar sobre temes relacionats amb Sagunt. Per exemple, el llibret de 2016 "Sagunt, bressol de cultures, bressol de falles" ens endinsa en les cultures més importants que deixaren empremtes a Sagunt als diferents períodes: ibèric, romà, islàmic, medieval i contemporani.

De **l'origen del foc i la Prehistòria** i la vinculació amb el **llibret 2001** de l'AC Falla Santa Anna ve de la mà de l'arqueòleg **Facundo Roca Ribelles** que, al costat de Jaume Bru i Vidal, van ser **portada del llibret** eixe mateix any. Facundo Roca fou la persona que realitza un estudi detallat quan es va descobrir el jaciment del **pic dels Corbs**, poblat de l'Edat de Bronze (situat en una penya que il·lumina el pas al Palància i la plana de Sagunt), de màxima importància amb el foc, ja que és l'origen de la metal·lúrgia de tal metall, l'aliatge de coure amb estany. Diverses publicacions del Centre Arqueològic de Sagunt fan referència a la troballa d'aquest jaciment tan important. Emili Lluca, en un article publicat en *El Económico*, reconeix els anys de dedicació d'aquest arqueòleg a la defensa del patrimoni arqueològic de Sagunt. En la primera campanya, es van trobar diversos materials, entre els quals destaca un bol de reduïdes dimensions que contenia grans de cereals carbonitzats (aprox. 3.500 anys d'antiguitat).

Segles més tard, trobem la relació **més estreta de Sagunt amb el foc**, en l'assetjament a la ciutat per les tropes d'Anníbal, durant huit mesos. El llibret 2015 de Santa Anna va estar dedicat íntegrament, no al repàs sobre el fet històric que va ser origen de la Segona Guerra Púnica, sinó a la repercussió d'aquest fet en les diferents arts, com en la literatura (article "La destrucció de Sagunt en la literatura", de Manuel Civera), amb diverses obres, entre les quals destaca *Sónnica la cortesana*, de Vicente Blasco Ibáñez (article "Sónnica la cortesana", de Conxa Cardo); en el teatre, amb l'obra *Anníbal* de Federico Oliver (article "Centenari de l'obra de Teatre Aníbal", de Lluís Mesa); o la pintura, amb el quadre *L'últim dia de Sagunt*, de Francesc Domingo Marqués (article "La destrucció de Sagunt, visió artística", de José M. Palomar). Per a no resultar presoners de les tropes del cartaginés, els habitants de Sagunt **van preferir morir en la foguera i incendiar tota la ciutat**.

La terra de Sagunt no sols va ser cremada durant aquest conflicte, sinó que ha hagut de presenciar nombrosos episodis on **el foc de guerra** era el protagonista. Entre els diferents conflictes, destaca **l'assetjament a la jueria de 1348**, a les mans dels unionistes de València, que van deixar Morvedre en

un estat lamentable, fins al punt que Pere III va haver d'indemnitzar-los. La por de represàlies o nous atacs, i l'abús en el preu dels impostos, impedièn la repoblació de la jueria saguntina, fins que en 1359 el Cerimoniós va haver de proclamar una espècie d'amnistia fiscal, la qual sí que va atraure la tornada dels jueus a una localitat on se'ls protegia, ja que a València estava prohibida la seua entrada. El foc és un element clau en aquesta època, no sols pel conflicte en si mateix, sinó perquè l'altra causa de la despoblació de *Murviedro* (fins al punt de deixar-la sense càrrecs públics) va ser la pesta negra, plaga combatuda de vegades, per falta de coneixement i mitjans amb aïllament, amb repudiació i **foc purificador**. Molts més detalls poden trobar-se en **el llibret de 2006**, en l'article de Marc Ferri "Una història oculta". Un altre dels conflictes bèl·lics destacats al Camp de Morvedre és la Batalla de Sagunt de 1812, durant la Guerra de la Independència espanyola, que enfrontà francesos i espanyols, amb el posterior triomf dels gals. Com a curiositat, el nom de la batalla figura gravat en els murs exteriors de l'Arc de Triomf de París. **El llibret de 2012 està dedicat a Romeu**, a conseqüència de la celebració dels 200 anys de la Batalla de Sagunt i com Romeu defensà la ciutat fins a morir en la forca.

El foc bèl·lic de més de 4.200 fusells capturats va donar lloc a més de 1.000 morts entre els soldats espanyols.

Durant la Guerra Civil, Sagunt va patir bombardejos des de març de 1937 fins a març de 1939, al ser un dels focus de producció d'armament més importants del Mediterrani i de la zona sota control republicà després de la caiguda d'Euskadi en la Campanya del Nord de 1937. De Sagunt i la Guerra Civil hi ha diversos llibres escrits per José M. Palomar, col·laborador habitual en els llibres de Santa Anna, però també destaquem el seu article "Dades per a l'estudi de la Guerra Civil a Sagunt" del **llibret de 2002**, on es fa un estudi dels bombardejos i les víctimes que van causar, a més d'un complet àlbum de fotografies dels avions utilitzats i de plànols dels objectius.

En el llibret de 2005 dedicat al fotògraf Agustín Montoro on es poden contemplar, entre altres fotografies curioses, una fotografia d'un zeppelin passant per dalt de Sagunt.

Si parlem de Sagunt i foc, a tots ens ve a la ment el foc de l'aliatge, de la fusió de metalls, el foc que modela: **els Alts Forns de Sagunt**. És la I Guerra Mundial la que desperta l'interés internacional per la siderúrgia

integral. La siderúrgia saguntina va sorgir el 1917 de la mà de l'empresari emprenedor **Ramón de la Sota** que, aprofitant la situació, alçà entre 1923 i 1924 el primer complex industrial de producció siderúrgica al costat del port d'embarcament, i arribà el 1930 a tindre més de 4.000 empleats.

Santa Anna va dedicar **el llibret de 2013** a la indústria i especialment a la reconversió industrial, que complia trenta anys des de l'inici de la lluita per mantindre la indústria integral a la ciutat. Amb articles com el de Manuel Girona Rubio, "Reversions Siderúrgiques a Sagunt", "30 aniversari de la reconversió industrial" de M. Josep Picó, i "La vespra fallera de 1983" de Lluís Mesa, ens donaren a conèixer com va aparèixer la siderúrgia saguntina, com va afectar l'entorn natural i com es varen viure les falles de 1983 amb l'amenaça del tancament, que malauradament es va fer realitat, i la lluita d'un poble per la supervivència de la seua major font d'ingressos.

Amb totes aquestes referències es podria afirmar que Sagunt és una terra de foc, i que la seua evolució ha estat lligada directament amb aquest element base al llarg de la seua història. Però aquesta conclusió podria quedar aombrada per l'essència real d'aquest article, i és que el gran esforç que realitzen, any rere any, exercici rere exercici, les diferents comissions del Camp de Morvedre per convertir els seus llibrets en publicacions d'àmbit cultural i històric, provoca que tinguem en les nostres xicotetes llibreries particulars verdaderes joies de consulta de qualsevol tipus d'informació sobre Sagunt. Ja no és únicament una terra que suporta i guarda el record del que ha sigut i és, sinó que porta anys generant patrimoni cultural a partir de les seues comissions falleres, de fet la Falla Santa Anna celebrarà en 2018 els vint-i-cinc anys de presència en els Premis de la Conselleria d'Educació per l'ús i la promoció del valencià, paral·lelament als vint-i-cinc anys que porten promovent les seues setmanes culturals.

Localitats com Sagunt, Xàtiva, Cullera, Gandia o Alzira motiven les seues falles a expandir i compartir els seus coneixements, indaguen i investiguen, per a **preservar i ampliar l'immens patrimoni d'història i cultura** que comporten, de la mà d'unes publicacions "d'obligat compliment", que han deixat, fa ja molts anys, de ser únicament l'explicació dels monuments i el cens dels seus fallers.

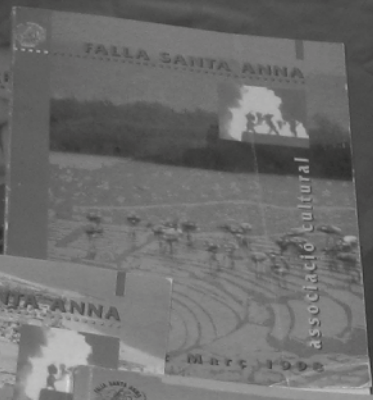

Associació Cultural FALLA SANTA ANNA

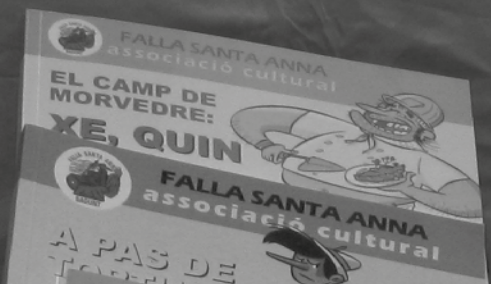

Sagunt.
Bressol de Cultures Bressol de Falles.
ASSOCIACIÓ CULTURAL
FALLA SANTA ANNA
2015

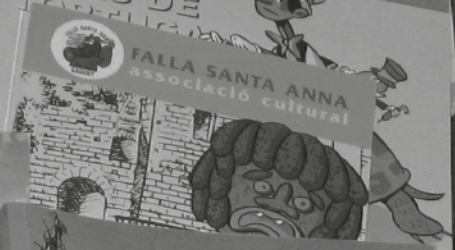
FALLA SANTA ANNA

associació cultural

EL CAMP DE MORVEDRE:
XE, QUIN

FALLA SANTA ANNA
associació cultural

A PAS DE TORRELLIC

FALLA SANTA ANNA
associació cultural

FALLA SANTA ANNA

Maria Montano
Sagunt

associació cultural

FALLA SANTA ANNA

associació cultural

FALLA SANTA ANNA
2011

Associació cultural

FALLA SANTA ANNA

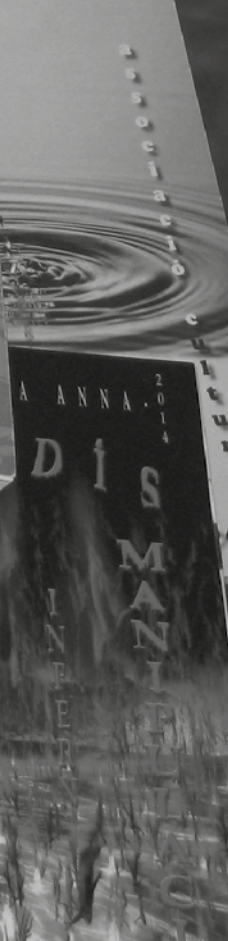
Sagunt Marc 2001

associació cultural

1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025

associació cultural falla
Santa Anna

FALLA SANTA ANNA 2014

DIS MANE

associació cultural

Diplomat en patrimoni cultural i Mitjans de Comunicació. Màster en gestió i conservació del patrimoni cultural. Historiador que ha dedicat estudis a la recuperació de festes populars a la comarca com la de Sant Antoni i a l'estudi i recuperació dels tocs de les campanes. Actualment és el President dels Campaners de Morvedre

Ignasi Corresa i Marín

Llicenciat en Història de l'Art. Màster en Gestió i Conservació del Patrimoni Cultural

EL
FOC,
LES
BÈS-
TIES

I ELS
DIJOUS
LLARDERS

Els valencians tenim una certa predilecció —per no dir devoció— pel foc; entorn la nostra vida el foc, en la seua diversitat d'usos, de vegades es presenta com una epifania en els moments de major significació. El foc —i de vegades el so associat— forma part d'una manera d'entendre el món que en realitat no és gens particular ni característic del fet valencià, ni tan sols del mediterrani; n'és de la humanitat, en tant que la diversitat cultural de la qual formem part les diferents societats que poblem la Terra el tenim com a element comú.

El foc és un dels elements, comú denominador, de la humanitat. Dels cinc elements que es diu que formen l'Univers —l'aigua, la terra, l'aire, l'èter— és el foc un dels més emprats, no sols en la seua vessant cultual ni cultural, sinó com a eina de progrés que possibilita i millora la qualitat de vida de l'ésser humà, l'únic animal que ha sigut capaç de dominar-lo.

Tot i que durant aquestes línies volem intentar donar llum —mai millor dit en un escrit que vol dir alguna cosa sobre el foc— al simbolisme i l'ús del foc en la nostra societat festiva, no hem d'oblidar mai que des del punt de vista cultural en el qual vivim, l'empremta espiritual i religiosa està darrere dels quefers culturals i cultuals en què ens inserim. Així doncs

—i per donar importància a eixe simbolisme respecte de la vida mateixa— la presentació pública tradicional del nadó a la societat es realitza mitjançant la llum que produeix un ciri en el moment del bateig, un ciri que protagonitzarà també l'acomiadament social del nostre cos en el moment de la mort. Ambdós rituals cristians —fins ara els més convencionals en la nostra societat— manifesten que la vida és llum, simbolitzada en la llum natural que prové del foc; que la vida és indestructible i eterna com el foc, i la seua energia ho és. Fet i fet, el llenguatge també arreplega aquest simbolisme; així doncs, al fet de parir en la nostra espècie l'anomenem donar a llum.

Malauradament, la societat del benestar i la comoditat despulla la riquesa simbòlica de la cultura ancestral convertint-la en allò més purament banal; tot i que puc arribar a pensar que deshumanitzem el nostre entorn —doncs l'ésser humà ha estat sempre un ésser capaç de percebre allò simbòlic atorgant-li significats— cada vegada més ens allunyem d'allò metafòric, simbòlic, misteriós o màgic que ha enriquit i ha transcendit la nostra història com a espècie, transformant-la, possiblement, en un món més humà físic, o terrenal i menys misteriós; paradoxalment, la deshumanització a la qual em referisc és talment part de la mateixa humanització.

Així doncs, seguint allò al que es referia el filòsof espanyol José Ortega y Gasset en parlar de la deshumanització de l'art, podríem dir —amb matisos— que l'evolució humana, quant a progrés tècnic es refereix, ha anat deshumanitzant-nos. Fet i fet, moltes de les nostres festivitats, incloent les falles, són reductes d'expressions antiquíssimes que intenten donar respostes a qüestions transcendents sobre qui som, on anem, d'on venim... qüestions a les quals, ara com ara, la ciència és incapaç de donar resposta amb total certesa encara. Les creences, i per tant la religió, han estat per a l'ésser humà el vincle que ens ha donat l'esperança de ser el que som, la il·lusió d'anar millorant fent allò que la divinitat espera de nosaltres, proveir-se de normes morals que identifiquen una comunitat d'humans (civilització)... I tot açò des dels començaments, pràcticament, de l'Homo sapiens. La importància de les creences és incommensurable i és una part important del desenvolupament humà; tanmateix, n'hi ha qui s'obstina a negar l'existència d'aquelles creences que fan referències als déus —o a Déu—, però com deia George Steiner al seu article «Quan el raig parla, diu obscuritat», la paradoxa de la filosofia és lluitar contra la negació, tenint en compte que per a definir què és, cal afirmar també què no és.

Steiner dóna una importància vital al llenguatge com a element indispensable de l'intel·lecte. Però no n'és l'únic... Yuval Noah Harari, en un dels capítols del seu llibre Sapiens, de animals a díoses, subratlla la importància del relat com a font de saviesa transformadora que és capaç d'aglutinar un col·lectiu d'individus, és a dir, una societat, una civilització... En eixe relat, el llenguatge és un instrument més, com ho és també el foc pel fet d'exercitar la socialització i, per tant, del desenvolupament del propi llenguatge. Així, per exemple, les falles mantenen a través del foc una relació en la qual la flama ha servit —i serveix— de pont entre el món físic i l'espiritual, com en l'antiguitat, però també com a nexa d'una relació comunitària, d'una societat que es manifesta a l'entorn d'una flama amb tot el que significa eixe procés de socialització en la nostra societat valenciana; a grans trets, i extrapolant aquesta festivitat, amb la cultura de la flama quasi ritual que l'envolta, podríem dir el mateix del procés evolutiu de l'espècie humana i del llenguatge.

Tot i la importància de les falles en la societat valenciana, altres festivitats del nostre entorn i de la nostra comunitat tenen la flama com a element característic, si més no la llum en la fosca nit. Parlem de les fogueres a Alacant, que beuen de la tradició valenciana del foc, i de la festa de la Magdalena a Castelló que, tot i no tenir res a veure amb el foc en l'actualitat —llevat de la pólvora— els seus orígens a finals de l'edat mitjana es vinculen amb les atxes que semblaven bastons o gaiatos (gaiates) amb els quals s'illuminaven els pelegrins que de Castelló anaren en romeria a l'antic lloc d'on provenen els castellanencs. Tot i que no té res a veure amb aquest article, cal dir sobre els orígens de les festes de la Magdalena que rememoren no la fundació de Castelló, sinó en realitat una peregrinació de penitents de la Confraria de la Sang de Castelló a l'antic santuari de la Magdalena per salvar la ciutat d'una pesta, el tercer diumenge de Quaresma. Tanmateix, a banda d'aquestes festes en què el protagonisme se l'endú el foc, n'hi ha una altra que també manté la flama viva de la tradició secular per tot arreu del territori valencià: la festa de Sant Antoni.

El foc des d'una perspectiva històrica i antropològica ▲

Però abans de parlar de la festa en si, el comú denominador d'aquesta festivitat és el foc. Primerament, perquè és necessari durant la curta durada del dia per calfar-se i donar llum, seguidament per altres raons tan significatives i simbòliques com són les espirituals o religioses.

L'aparició del foc al Paleolític és molt més important del que sembla. Fet i fet, com diu Ernst H. Gombrich al seu llibre Breu història del món, en aquest període inicial de la nostra història, aquells primers hòmens van ser els majors inventors que mai han existit. Gràcies als seus descobriments —entre els quals podem destacar el foc i el llenguatge— avui els humans som el que som. La invenció del foc és un misteri sense resoldre, del qual dubte molt que es puga conèixer amb certesa com s'arribà a produir; tanmateix, el seu ús i domini significà el primer pas cap a la divinització de l'ésser humà.

Cal subratllar i repetir que el foc és un dels elements responsables del progrés humà. No només va servir per

dominar la natura, defendre's, calfar els aliments i que aquests foren més tendres i fàcils de mastegar, així com per eliminar els bacteris dolents que produïen greus malalties; el foc també va servir per donar llum a l'ésser humà, no sols dintre de la caverna, sinó també per donar coneixement. No és casual que el simbolisme d'una idea o del coneixement siga una bombeta que alludeix a la llum del coneixement. Eixa primera llum, doncs, fou l'energia que desprenia aquella flama que donava pas a l'observació com a element principal del coneixement. L'ús del foc permetia illuminar la cova en moments de descans, amb un efecte importantíssim que té en el llenguatge l'eina principal de la socialització.

La famosa alegoria de la caverna de Plató, en la qual s'explica el pas del mite al logos, és a dir, de les creences i supersticions al coneixement —que a més des d'un punt de vista religiós podria simbolitzar, salvant les distàncies, allò tan repetit: el verb es va fer carn— té en el foc l'aliat perfecte per al desenvolupament cognitiu i cultural que ha permés a la nostra espècie quasi convertir-nos en déus. El títol del llibre a què adés em referia de Yuval Noha Harari sobre els Sapiens —d'animals a déus— és molt significatiu i entronca realment en la segona part d'aquest xicotet assaig en el que el domini de la natura, concretament de les bèsties, ens fa posseïdors d'un poder que cap altre animal ha sigut capaç de desenvolupar. El domini, doncs, de les bèsties ens aproxima més a l'essència dels déus que no a la dels animals.

La nostra història com a espècie dominant esdevé d'un llarg procés evolutiu, un progrés en el qual els canvis físics han permés el desenvolupament del llenguatge, l'emmagatzemament d'informació, la llibertat de les extremitats superiors, i tot junt, la capacitat de fabricar les eines per acomodar l'entorn a les nostres necessitats. En tot eixe procés, el foc n'és clau, com hem dit adés, i en la nostra cultura el simbolisme del foc encara és patent en festes com les Falles o la Vigília Pasqual, en la festa de Sant Antoni del Porquet, a la qual se li pot traure un suc molt més pagà i antic.

Sant Antoni i la festa a la valenciana ▲

La festa de Sant Antoni potser siga de les tradicions més antigues que ens queden i que ens recorden el

nostre passat rural i agrícola. Des del descobriment de l'agricultura i la ramaderia en el Neolític, la nostra economia no ha deixat de ser productiva; és cert que produïm altres coses, sobretot serveis; tanmateix, la nostra tasca és produir per sobreviure. A allò que els historiadors anomenem revolució neolítica, és a dir, que des d'aquells descobriments que van fer que ens férem sedentaris i deixàrem de ser depredadors com a base de la nostra economia, no n'hi han hagut d'altres que ens canviaren el tipus de sistema productiu que aleshores va aparèixer; sí que s'han produït grans avanços que evidentment han millorat la nostra vida, però cap altre que represente una revolució tan gran com el pas a fer-se sedentaris.

Fer-se sedentaris implicà un canvi brutal per a l'espècie humana que millorà el desenvolupament del llenguatge per necessitat, ja que els avanços tècnics suposen prèviament un millor domini de les comunicacions que, vulguem o no, fonamenten les relacions comunitàries. A més a més, comportà una concepció diferent del món en la qual l'experiència és la base del coneixement que es transmet mitjançant el llenguatge i del qual es deriven conclusions que permeten l'ús, la fabricació i el perfeccionament d'eines per a millorar la qualitat de vida. Tanmateix, de vegades la millor eina necessita energia per servir-se d'ella, i per eixa raó els antics Homo sapiens van observar que domesticant les bèsties es podia traure un major rendiment al seu treball.

Així doncs, ens trobem al Neolític en l'inici d'un tipus de forma de viure que, com deia un articulista del diari Cinco Días fa uns anys, encara hi perdura; fet i fet, es preguntava si havíem eixit del Neolític. La nostra activitat, les nostres ferramentes, el progrés tecnològic han millorat la qualitat de vida, i malgrat això encara continuem vivint en un sistema productiu com a base del nostre dia a dia. I fins a la revolució industrial, el motor i

l'ajuda més important que els humans hem tingut en el nostre llarg caminar per la història ha vingut de part dels animals, que els Sapiens van aprendre a dominar per convertir-los de bèsties a domèstics.

La festa de Sant Antoni és, doncs, un homenatge a eixos animals sense els quals mai no hauríem sigut el que som; és, també, un record a les nostres arrels agropecuàries; un prec a Déu, per intercessió de sant Antoni Abat, per la fertilitat i la potència dels animals domèstics, la gratitud per l'ajuda que ens permetia sobreviure; i també un acte social que recorda aquelles primeres vetlades vora una foguera que prefiguraven la divinitat de l'ésser humà, entesa com la capacitat de dominar la natura amb el foc, el llenguatge i, en conseqüència, el coneixement.

Però, què celebrem per Sant Antoni? Doncs bé, com ocorre al llarg de la nostra història, els humans adaptem allò que més ens interessa als temps on transcorre. D'aquesta manera, tant les falles, les fogueres, quasi totes les festivitats que es troben al voltant del Nadal, Tots Sants, com Sant Antoni del Porquet i altres tenen una essència ancestral que ha sigut aculturada per les diferents religions. Així, d'aquesta manera, el cristianisme ha sabut integrar aquests aspectes culturals populars dintre de l'oficialitat litúrgica que, al cap i a la fi, manté el mateix caràcter simbòlic d'acció de gràcies pel domini concret dels animals i la natura: una festa que per una banda té el foc com a element purificador que eleva el seu fum al cel com un prec —i gratitud alhora— i porga els pecats de l'home que, com ocorre a l'infern (segons la tradició), van aquells que no respecten les normes socials establertes i aterrades en la nostra civilització per ordre divina, convertint als deshumanitzats pecaminosos en bèsties sense ànima —com els animals— o dimonis. Heus ací la icona diabòlica d'aquesta festivitat i la seua relació animista i pagana de societats precedents.

Per una altra banda, la benedicció dels animals com a element significatiu del poder diví que fa que puguem controlar-los, que honora Déu mitjançant sant Antoni, l'eremita que va ser capaç de controlar-se davant les temptacions del dimoni. Conta la Llegendada daurada que sant Antoni Abat, popular i afectuosament anomenat del Porquet, era alimentat per un corb que nodria també a

sant Pau de Tebes, que en morir fou soterrat per sant Antoni amb l'ajuda d'uns lleons i que una truja cega fou sanada per ell per alimentar els seus porquets, d'ací que la seua iconografia vaja relacionada amb un porc i que siga el patró dels animals i bèsties pel domini que va tindre sobre ells, un domini que no provenia d'ell, sinó de Déu.

A un sant tan popular i benvolgut, no podia faltar-li una festa, a més a més tan a prop de les festes hivernals, quan la foscor triomfa sobre la claror i la gelor sobre la calor. La realització de fogueres la vespra, que no la festa de sant Antoni, manté un significat ritual —ja vist anteriorment— i cultural. La foguera és l'element aglutinador entorn al qual la comunitat es reuneix la nit de la vespra, comparteix berenar que pot allargar-se fins al sopar, el caliu fraternal dels veïns o de la comunitat a què pertany trencant la rutina regulada pel treball diari, tenint en compte que al sendemà la festivitat inclou en si el descans laboral. La part festiva en qualsevol lloc és molt important, ja que és el moment de major convergència d'una societat, el trencament de les normes diàries de forma consensuada, molt esperada pels habitants que les gaudeixen.

El calendari festiu ha anat adaptant-se també a les circumstàncies històriques, al progrés i a l'evolució conceptual d'entendre el món. La festivitat de sant Antoni s'ha vist afectada per aquesta evolució natural i, en conseqüència, com ocorre en les falles i tantes altres celebracions festives, al segle XX, amb el canvi tan brutal de concepció del món i de la vida, no només estigueren a punt de desaparèixer —quedaren de forma residual

algunes fogueres al riu—, sinó que ara gaudeixen d'una bona acceptació i salut –per dir-lo d'alguna manera. Està clar que al nord de la Comunitat, a la zona del Maestrat per les seues característiques orogràfiques, aquesta festivitat no només s'ha mantinguda en vigor sinó que ha anat aculturant altres llocs de la nostra contornada. La proliferació de colles de dimonis i les cercaviles d'aquest tipus tenen les seues arrels en com es viu la festa de sant Antoni en eixos llocs, especialment la famosa Santantonà de Forcall. També la implantació d'una foguera central per al poble esdevé en la festa de Canals, on el sant és el patró d'aquesta localitat de la comarca de la Costera i el caràcter municipal ha tingut com a conseqüència la producció d'aquesta gran foguera que els mitjans de comunicació –com ocorre en la Santantonà de Forcall— s'han encarregat de difondre pertot arreu, especialment la malaurada i extinta Ràdio Televisió Valenciana. Per altra banda, el progrés tecnològic ens ha dut a la pèrdua de les nostres arrels agropecuàries, i els animals domèstics destinats al treball han sigut substituïts per màquines molt més precises que faciliten les tasques i estalvien temps. Els matxos, les haques i altres animals de tir i arrossegament han desaparegut i ens queden com a reminiscència d'aquells bestiar els cavalls de passeig que enlluernen en la benedicció d'animals per la seua domesticació i presència; els gossos raters i de caça per aquells amb un pedigrí particular; els animals més estranys i particulars que abans mai s'hagueren fet servir per fer companyia (serps, rates, furons, esquirols, peixos, fardatxos...), per mostrar públicament un estament o grup social a què u pertany, vol pertànyer o tan sols els gustos personals.

Per acabar aquesta reinterpretació de la festa de Sant Antoni, prenent el millor de cada lloc, l'auge dels bous al carrer ha fet de Sagunt una localitat important en les festes taurines d'hivern. A Sagunt arriben aficionats de tots els llocs de la Comunitat Valenciana perquè aquesta Comissió de Sant Antoni, amb bon criteri, amolla braus de les millors ramaderies d'Espanya en una època en què el bou no és el centre de la festa.

Tal vegada, quan parlem de la festa de Sant Antoni ho fem de la foguera, dels cavalls i altres animals, dels bous, dels dimonis, de les torrades i de la revetlla nocturna... Tanmateix, a tots se'ns passa una de les

tradicions més boniques i antigues que ens queden: la dels dijous llarders o dijous de berenar que comencen a partir de Sant Antoni i arriben fins al dijous abans del Dimecres de Cendra.

Els dijous llarders ▲

Una de les tradicions més antigues que perduren per la seua emotivitat és, sens dubte, la dels dijous de berenar. Hui en dia, els bars s'omplien amb menús per a l'ocasió, i es buiden les muntanyes i paratges tradicionals que només són freqüentats per alumnes d'escoles que de vegades volen recordar la tradició. Els forns també continuen fent les pataquetes, eixos pans amb forma de mitja lluna que a tots ens il·lusionen perquè ens recorden emocions del passat i perquè tothom entén que el dia allarga.

El dijous llarder, que és realment com es coneixia aquesta tradició, ens queda a la nostra comarca en llocs com Petrés i Sagunt, i com ocorre amb la festa de Sant Antoni no és un tret característic del nostre territori. A altres llocs d'Espanya es realitzava també i es coneix com a jueves lardero o jueves graso, tot i que a Asp (Alacant) es coneix l'últim dels nostres dijous llarders com la jira. Tant la jira com qualsevol dels dijous llarders d'altres llocs coincideix només amb el nostre últim

dijous de berenar, és a dir, el dijous d'abans del començament de la Quaresma. Llarder —paraula en desús tant en castellà com en valencià— ve de gras, pel menjar mantegós o amb greix que es solia prendre, tenint en compte que a partir de la Quaresma el dejuni i l'abstinència s'imposarà.

En el llibre d'Henrique Cock que narra el viatge del rei Felip II a l'Aragó, Barcelona i València de 1585, fa referència als "jueves larderos" en terres valencianes, i ho tracta, a més a més, com una activitat o celebració amb total naturalitat, per la qual cosa entenem que aquesta tradició ha anat desapareixent del calendari festiu del territori ibèric. Segons el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans i també el de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, el terme llarder va relacionat al del dijous i, a més a més, sempre va lligat —inclús en el diccionari de la Real Academia de la Lengua Española— a l'últim dijous d'abans de la Quaresma. Per tant, la tradició de Sagunt dels diferents dijous llarders sí que és una peculiaritat pròpia de la nostra ciutat i de la veïna localitat de Petrés, un tret diferencial que en aquest cas va unit a la festa de Sant Antoni.

Federic Aznar 2016

Federic Aznar 2015

Estimats
Col·laboradors que
de forma anònima
porten anys posant al
nostre llibret els
seus articles.

ML & AR

EL
FOC
I LES
FES-
TES

10.

VALENCIANES

Dels quatre elements clàssics que els grecs creien que formaven l'essència de totes les coses (terra, aigua, aire i foc), és aquest últim el més proper a la manera de ser i d'expressar-se del poble valencià, i en concret de Sagunt.

Sagunt ha tingut des de fa segles una relació íntima amb el foc. En la nostra història ha estat un referent el foc, en el setge d'Anníbal durant la Segona Guerra Púnica i l'heroic comportament dels saguntins. La gesta davant del cartaginès no s'entén sense l'apoteosi final dels saguntins llançant-se a les flames, *la foguera genial* de què parla el nostre «Himne a Sagunt». Siga cert o llegendari, la història va fer fortuna i tant en la literatura com en l'art són nombroses les manifestacions que mostren aquest episodi com a comunió íntima de Sagunt i el foc. Fins i tot ha passat al refranyer italià la dita «Mentre Roma discuteix, Sagunt es crema», i continua sent una expressió popular vigent que s'esmenta en les més peregrines situacions per indicar la pèrdua de temps en minúcies en lloc d'acudir a allò fonamental.

Aquest entroncament de la nostra història amb el foc ha estat la majoria de les vegades una connexió dolorosa i tràgica; en aquesta ocasió, el que volem destacar és com el foc té també per a nosaltres com a valencians un caire lluminós i purificador, un vessant festiu, una manifestació de la llum i d'amor que es concreta i es desborda en la festa.

El diccionari diu que la festa «és un ritus social compartit per un grup de persones on es marca o es recorda un esdeveniment a manera de celebració, generalment relacionat amb festivitats religioses i que són moments que reflecteixen la idiosincràsia del grup i són peces fonamentals de la seua cultura». El foc, també afirma el diccionari, és «la calor i la llum produïda per la combustió». I de la unió de *fiesta* i *foc* parlarem; tant el foc com la festa són més que unes fredes definicions llibresques; són realitats màgiques i inaprehensibles, misterioses i poderoses, que en cada lloc, en cada grup humà, són conseqüència de la seua manera d'interrelacionar-se i els mouen a expressar-se de formes diverses. En les nostres festes tradicionals, el foc és un dels eixos fonamentals: el foc, en totes les seues variants, té una de les més acabades expressions, és un precís reflex de la identitat de la nostra societat, revela el passat, dóna forma al present i ens impulsa cap al futur com a unitat diferenciada.

La festa té manifestacions diverses: un mateix fet significa coses molt diferents en collectius diferents, perquè la realitat de cada societat és diferent. La festa enfonsa les arrels en la tradició; les més antigues i profundes solen tenir un fons religiós que es va transformant al llarg dels segles i assumeix nous significats en el contacte amb noves realitats, però conserva un fil que l'uneix al passat i li dóna la seua raó de ser. Unir *foc* i *fiesta* és per als valencians una cosa natural, tant si és una xicoteta flama que naix d'una minúscula llum d'oli, com si és l'apoteosi de la foguera de la més ambiciosa de les falles.

Tenim una forma concreta d'acostar-nos al significat del foc que uneix la llum titillant de la flama, el color de la foguera, el crepiteig de la fusta, l'olor de la cera, l'estrèpit de la pólvora, l'excitació i la passió pel foc, tenim amb ell una complicitat especial que sentim i expressem en la nostra vida.

Ací només pretenem esbossar-ne algunes línies, recordar alguns elements i algunes de les nostres festes, fetes de ritus i sentiments. La investigació d'aquest tema és un camp fèrtil que cal afrontar en profunditat; no és el nostre cas, que només pretenem animar i illusionar. Són molts els components etnogràfics pendents de donar a llum i estudiar, i avui tenim mitjans de sobra per descobrir i conèixer els diversos components i preservar-los.

El foc de la festa està a mig camí entre el material i l'immaterial, és una realitat visible que ens fa pensar i sentir en alguna cosa invisible valuosa que volem mantenir. El nostre foc té un component grupal, comunitari, no es comprèn cap de les seues manifestacions sense el seu caràcter comunitari. Les nostres festes estan fetes per un col·lectiu que ho viu, no pot ser gaudida individualment, necessita la generositat de qui ho organitza i d'un col·lectiu més gran que la gaudeix. La Festa del Foc té un clar component purificador, destructor d'allò vell, dolent, de les nostres pors i pecats, i s'obri a una nova realitat que sempre vol ser millor. La festa del foc és lluminosa, sol transformar la nit en dia mitjançant el seu poder lluminós. Moltes coincideixen amb els canvis d'estació, són èpoques propícies, els solsticis i equinoccis, el naixement de la primavera, l'inici del creixement dels dies, el màxim de llum solar del principi de l'estiu, la nit fosca de l'hivern preparant-se per a un nou renàixer. La festa del foc té un caràcter generós que es concreta en l'amor, ja siga espiritual o passional, sentiments vius tan presents sempre en la festa.

Si fem una ràpida mirada al calendari festiu de les nostres terres veurem la gran quantitat d'implicacions amb el foc: no hi ha festa en què d'una manera o altra el foc no siga un protagonista fonamental. A l'inici de l'any trobem les Fogueres de Sant Antoni, festes emblemàtiques de l'hivern que tenen una important presència en més de tres-centes localitats valencianes.

Són cèlebres les Santantonades del Maestrat, que per la despoblació viuen hores baixes; potser les més vistoses siguen les del Forcall, Albocàsser i Vilanova d'Alcolea. Tenen una presència important els Dimonis i Correfocs amb els

seus personatges tradicionals, que, encara que no són exclusius d'aquestes festes, tenen una presència destacada i s'hi agermanen foc, pólvora i teatre i es poden rastrejar elements no només medievals sinó fins i tot precristians

En les mateixes dates citem la Foguera de Canals, el màxim exponent d'aquestes fogueres d'hivern; la seua forma i manera de construcció està molt ritualitzada: té forma cònica, està coronada per un taronger carregat de fruita i la seua alçada competeix amb la del temple en la plaça on s'installa i està inscrita en el Llibre Guinness dels Rècords.

A Sagunt, les fogueres no són tan monumentals però continuen plantant-se en honor del sant. Hi hagué un temps, al voltant dels anys setanta, en què van decaure fins a gairebé desaparèixer; avui s'han recuperat i gaudeixen de bona salut.

La Festa de la Candelera, el 2 de febrer, és una celebració eminentment religiosa en què es reparteixen candeletes en la missa en moltes localitats valencianes; a Sagunt es continua mantenint la tradició, però abans hi assistien molts xiquets i hui està en retrocés evident.

Al març, amb l'entrada de la primavera, les Falles són les festes emblemàtiques de projecció internacional i recentment nomenades Patrimoni de la Humanitat. Si fins fa alguns anys eren unes festes gairebé exclusives de la ciutat de València, hui han passat a celebrar-se, amb rituals similars, a més de cent localitats de la Comunitat. Són monuments increïbles per la seua dimensió, art i crítica, i són l'exemple més clar de connexió de festa i foc. Les falles es creen per ser cremades, el foc és la seua raó de ser. El foc i el seu complement d'impressionant aparell pirotècnic de despertades, mascletades i castells es pot afirmar que és el culte al foc en estat pur. Foc purificador i renaixement de la vida en una nova falla, l'etern retorn, la roda de la vida.

Coincidint també amb la primavera, la mort i la resurrecció de la vida, es centra en la Setmana Santa una festa fonamental en moltíssims pobles valencians, tots celebrant la Passió de Jesús, totes diferents, cadascuna amb el seu segell, cadascun amb el seu particular accent. ¿Què seria de la Setmana Santa Saguntina sense l'ardent foc de les atxes?

¿Entendríem la Processó del Silenci sense el crepiteig de les atxes en la nit? ¿Com seria l'alba del Divendres Sant sense les lluminàries de l'alba? ¿I a l'ermita el bes de la

Vera Creu tot apagat i amb els crits rituals? Sense el foc, seria una altra Setmana Santa. I després de la Setmana Santa, la Pasqua, que a Sagunt és nit de focs d'artifici després de l'encesa del foc i del Ciri Pasqual.

Passem ràpidament i arribem a les celebracions de Sant Joan que inicien el cicle de l'estiu; són festes molt variades que se celebren en molts llocs de la Comunitat. Les més conegudes són les Fogueres alacantines, molt similars a les falles valencianes. Amb una estructura festera semblant, el seu centre és també el monument foguerer, cada vegada més gran i més decorat, i en la pirotècnia té un pes més gran el color dels focs artificials que l'estrèpit dels coets. Tot i la importància d'aquesta festa alacantina i de la seua projecció turística, la festa tradicional i de major arrelament a la Comunitat la formen les innombrables fogueres que es cremen la Nit de Sant Joan al llarg de les platges valencianes: cada any en són més i congreguen nombrosos grups de joves que uneixen la passió de la joventut a una celebració vagament esotèrica amb el bany dels peus en les ones de la mar i el desig d'acompliment de promeses amoroses. És, sens dubte, la nit més curta i més màgica de l'any.

Tot i que les festes de Moros i Cristians se celebren durant tot l'any, cadascuna en el seu dia, sobretot al sud de València i a tota la província d'Alacant, recordem que Bocairent celebra Sant Blai al febrer i la d'Alcoi en honor de Sant Jordi és a l'abril; sens dubte, és a l'estiu quan proliferen aquest tipus de celebracions, de gran originalitat i on el foc es transforma en pólvora i els trets dels arcabussos són l'essència de la festa. Tot i que en cada localitat tenen una característica especial, les disparades són la base de la pacífica lluita de moros i cristians. Per recordar-ne alguna especialment estimada citarem les d'Ontinyent, i per la seua nota diferencial el desembarcament increïble amb canonades i pólvora inclosa en les festes de la Vila Joiosa (la Vila) en honor de Santa Marta.

Dins el cicle d'estiu, les festes a la Mare de Déu de la Assumpció a mitjan agost i les de setembre a les marededéus trobades són les més nombroses i hi té un paper principal el coet.

Són festes en què la *coetà* i la *cordà* representen el nucli fort de la festa. Potser Bétera i Paterna siguen el paradigma d'aquest caos organitzat de llum i estrèpit que són les *cordaes* i coets valencians, una experiència increïble i addictiva, incomprendible per a qui no les haja viscudes.

La Nit de l'*Albà* d'Elx és una altra manera diferent de recrear l'art de la pólvora en la mateixa data; ací els focs nocturns en són els protagonistes, les gegantines palmeres que s'observen des de les terrasses, cada any més espectaculars. Malgrat els accidents, tot i les cada vegada més exigents normatives i traves burocràtiques, l'afició, el desig i l'excitació de la pólvora no decau.

També són part de la festa, i en especial de les desfilades processionals, els humils ciris que abans illuminaven el seguici processional i que hui s'han convertit en elaboradíssimes obres de cera que llueixen les festeres i clavariesses de molts dels nostres pobles en les processons. Ja no són llums que illuminen, sinó un adorn, un complement de luxe en la indumentària festera.

Els bous embolats, apartat original i fonamental dins el món taurí, és l'element fonamental de moltes de les nostres festes tot i que la seua celebració és generalment a l'estiu coincidint amb les festes patronals. Hi ha unes altres ocasions com les festes de Sant Antoni a Sagunt en què corren bous de foc. Durant segles, el ritu del capllaçat, embolat i encesa de les boles ha format part d'allò més íntim de moltes de les nostres festes; fins a temps recents, ningú ho havia qüestionat

i el tall de la corda va representar durant segles en el món rural valencià un indicatiu de gosadia i d'entrada en l'edat adulta. Qualsevol festa popular és un moment propici per a la seua celebració: és una festa nocturna en què el foc és llum i el bou poder; són molt celebrades les del Puig de Santa Maria i de Puçol. Hui aquesta festa està qüestionada, sembla políticament incorrecta i té nombrosos i aguerrits detractors; amb independència de les valoracions ètiques, hem de reconèixer la bellesa estètica i la profunda tradició popular que representen.

Els xiquets també són protagonistes de festes relacionades amb el foc: per citar-ne solament una, recordem els melons d'alger i les carabasses buidades, amb la pell retallada i un ciri encés en l'interior, amb desfilades infantils nocturnes acompanyades de cants tradicionals. Poques festes d'aquest caire queden a la Comunitat, i inclús els xiquets de zones rurals tenen ara altres interessos. A Petrés i en altres nuclis rurals del Camp de Morvedre es conserva aquesta tradició, que ha desaparegut totalment a Sagunt. La Nit de les Fogueretes d'Agullent és una de les festes més representatives d'aquest tipus de celebracions.

A finals de setembre, per sant Miquel i en honor a l'arcàngel també s'encenen fogueres en diversos pobles valencians i es disparen focs artificials. Al Camp de Morvedre és Gilet el poble amb més devoció al sant, i en la seua baixada s'uneixen el foc i la pólvora.

En la tardor assenyallem les noves celebracions al voltant del 9 d'Octubre, en què en moltes localitats es realitzen correfocs, un especial joc de focs artificials, teatre de carrer, ball i sons de percussió que evoca la màgia. És un tipus de festa des de fa uns anys en auge i en extensió en comarques on no era abans habitual; a Sagunt són ja 10 els anys que es treballa el tema amb una colla incansable.

Citem com a record gairebé desaparegut el costum d'encendre minetes, unes flametes tènues alimentades d'oli, per les ànimes beneïdes del purgatori, que s'encenien a les cases els dies de Tots Sants i Difunts com a record i pregària pels familiars morts.

Aquestes són unes poques pinzellades de festes valencianes en què el foc té una especial rellevància.

Les fogueres, grans o xicotetes, els ciris i espelmes de diferents mides, la pólvora encesa, que és un món en si mateix, ja siga sol de soroll o de color, que s'eleva com castell o que frega la terra com els masclets. Els trets dels arcabussos festers, les espurnes dels Dimonis, les traques de tota mena... No hi ha una manifestació festiva valenciana que no vaja acompanyada de pólvora encesa. Totes són manifestacions festives creades pel poble per expressar la seua actitud davant la vida. Esperem que tantes normatives homologadores i traves burocràtiques no ofeguen la seua espontaneïtat i romanguen com a senyals vius de la nostra identitat.

Sagunt, desembre 2016

Carles García Soler

Especialista en Patrimoni Cultural d'Alacant

FOC
DE
GER-
MA-
NOR

11.

Diplomat en Turisme i Màster en Professorat d'Educació Secundària. Està especialitzat en Patrimoni Cultural d'Alacant per a Guies Turístics (Universitat d'Alacant, 2015) i és Membre Claustral del Consell d'Alumnes de la mateixa.

Amant de les tradicions festives, del Patrimoni, d'Alacant i de les diferents localitats de la Comunitat Valenciana, ha col·laborat en diferents llibrets de fogueres com a coordinador i redactor.

24 de Juny. 23:54h. Tot es un caos al nostre voltant. La gent crida, balla, s'amuntona. Ronquen per tot arreu les traques que ens anuncien l'imminent esclat d'alegria. Els carrers son un formiguer de gent que com la borumballa arrossegada pel vent s'escampa pel piso desordenada. Pepa, la meua iaia, agafa ben fort la meua ma i m'acosta al seu cos. I amb un murmuri xiuletjat a cau d'orella em diu que fixe la mirada en un punt. Una cara coneguda que, des de la privilegiada posició on es gita a veure passar el temps, ha vist la meua vida, la nostra vida transcórrer marcada al so de les ones de la mar. –“Veus al moro? No deixes de mirar allà.”- I de sobte, just a la mitja nit, com per art de màgia, l'**alimara** que anuncia la festa ix disparada cap al cel. I el temps es paralitza per uns segons. Les nostres orelles ensordeixen bloquejades per l'encanteri. L'horta i la comarca emmudeixen i la ciutat sencera mor durant uns segons. Milers d'ulls mirant un mateix punt. I la foscor de la nit s'acovardeix per la llum blanca del foc de la festa. I com si foren estels del firmament les espurnes de la festa cobreixen la ciutat. Manant, amb senyal de foc, que Alacant ha de cremar-se...

He de dir que encara estic sorprès per el convit de la falla Santa Anna de Sagunt oferint-me colaborar en el seu llibret. No ens coneixem, i soles ha sigut necessari les recomanacions d'un amic en comú per a que confiaren en mi. I he de confessar que encara estic aborronat per la seua generositat i vull agrair-los la seua confiança i la llibertat que m'han donat a l'hora d'escriure.

Han sigut molts els esborranys que he llançat al la brossa abans d'aclarir un poc les meues idees. Com havia de enfocar aquest escrit? Soc un valencià de les comarques del sud, desconexedor de les particularitats de la festa saguntina, i amb pràcticament cap relació amb aquesta ciutat fora de la meua admiració folklòrica cap als Germans Cavaller. Amb aquestes manques, que podria oferir jo a aquest llibret?

I de sobte, amb l'esquena adolorida per la mala posició i els ulls cansats de la llum artificial del meu portàtil blau, a la televisió, a les notícies del mig dia, anunciaven que els valencians podíem tornar a sentir-nos orgullosos del nostre llegat cultural. Les Falles eren declarades Patrimoni Immaterial de la Humanitat. I amb aquest fantàstic aplaudiment del mon cap a la nostra cultura em va arribar el punt de vista que estava buscant.

Sagunt i Alacant, a priori dos ciutats amb poc a veure l'una amb l'altra. Però agermanades per l'idioma, la mar, la manera de viure, els menjars, i mes que els menjars la forma de cuinar, d'estimar, de botar-li foc a la festa. Alacant i Sagunt amb un igual caràcter. I aquest es el punt de vista que cercava, les similituds, les equivalències. Allò que ens fa ser pareguts si no la mateixa cosa.

Estic una miqueta fart de la València sobirana i la germana xicoteta, sempre acomplexada d'Alacant. Això sense contar amb la presència de la pobreta Castelló tan callada, fràgil i invisible. Si, no soc molt fan de les divisions provincials. Baix el meu punt de vista estructuren i projecten unes fronteres inexistents des del punt de vista cultural, però que tot i això ens allunyen, divideixen i enfronten. Però aquest tema pot ser siga un bon article per a altre any ;-)

He sigut foguerer d'una foguera d'un barri obrer d'Alacant durant mes de 15 anys. Hem estat agermanats amb l'única falla de la valenciana població de Chella i posteriorment d'una de la "Capi". I he hagut de patir en innumerables ocasions episodis lamentables i molt vergonyosos com els ja quasi desapareguts crits de "puta València" durant la cremà de les Fogueres de Sant Joan. O els continus i gratuïts insults dels valencians menyspreant la, segons ells, falta de grandiositat i mal acabats dels monuments de la ciutat d'Alacant. I resulta francament curiós, que dos festes exactament iguals, amb la mateixa estructura, organització, estètica i organitzades amb el mateix caràcter estiguen sempre enfrontades i rivalitzant.

I si, se que a molts dels lectors que hagen arribat fins a este punt els estarà rondant la idea de que les Fogueres es van inspirar en la festa de les falles per a ser allò que son el l'actualitat. I si, tenen raó. Però tal volta lo que desconeixen es que a Alacant ja es cremaven fogueres abans d'assimilar la estructura festiva a la valenciana. I tal volta també desconeguen que la festa valenciana també a copiat certs trets característics de la festa Alacantina com el de l'Ofrena de flors, (que es la mes antiga de l'estat Espanyol), o el modus operandi per a l'elecció de la regina de la festa entre altres coses.

I es mes que lògic que les dues festes beguen l'una de l'altra. Les dos son festes valencianes organitzades per valencians. I es aquest punt de vista el que necessitava per a aquest llibret.

Supose que l'amic en comú que tenim els fallers de Santa Anna i jo esperaria un escrit molt mes àcid, crític i polèmic. Però soc un romàntic empedernit i per a esta la meua primera col·laboració he buscat un tret de la festa que ens agermana. Que em pareix mes adequat per a una primera "cita". (I per segona vegada, de forma molt poc velada, deixe caure la meua indirecta per a futures col·laboracions.)

Des de la meu adolescència he afiançat el costum d'escriure xicotets relats. (Fent cap cas a les regles de puntuació). Intentant captar una imatge, uns segons.

Quasi immortalitzant una acció com si es tractés d'una fotografia.

I es per això que tenia claríssim que la meua aportació per aquest llibret hauria de ser una imatge. Congelada en el temps i amagada en els meus records. Una imatge que fins al moment no havia compartit amb ningú. Jo, un mini-festeret de uns 8 anyets, la nit de la cremà, de la ma dels meus iaïos. Protegits per les arcades de la plaça de l'Ajuntament d'Alacant, esperant el foc i amb la mirada fixa en el Castell. Hui en dia seria impensable, per les normes de seguretat, que ningú estigues dins d'eixos corredors porticats tan característics d'eixa plaça Alacantina. Però allí estàvem "m'agüelo", "m'agüela" i jo. I es una imatge que tinc marcada, mai millor dit, a foc en la meua memòria de la infantesa.

Una imatge, que si no fos per la descripció de lloc, podria ser viscuda en qualsevol ciutat de la Mediterrània. Lo important no es que va ocórrer a Alacant. Ni tampoc que es quedés per a sempre en els meus records aquell dispar de La Palmera que anuncia La Cremà. Lo absolutament encisador, lo màgic, fascinant i increïble es que junt a mi milers d'Alacantins fixaven, com nosaltres tres, la vista en un mateix punt. Esperant, com de costum, una única palmera de focs d'artifici. I no soles els veïns d'Alacant ciutat, puix el Castell de Santa Bàrbara es veu des de pràcticament tota la comarca. Aleshores, a les 12 de la nit, son molts els Mutxamelers, Sant Joaners, Campellers, San Vicenters, Xixonencs i veïns de Aigües i Bussot, (l'antiga horta d'Alacant), els qui fixen la seua mirada en el mateix punt que nosaltres, per el rapidíssim plaer de colorejar de blanc els nostres ulls un any mes.

Els valencians tenim la sort de saber ritualitzar la nostra cultura. De dotar als nostres costums d'eixe plus d'especialitat. Som mestres en generar bellesa.

Es el nostre caràcter salat el que otorga eixa especial capacitat de convertir foc en art. Quantes ciutats

escampades pel mon no dispararan millors i mes cars espectacles pirotècnics que no La Palmera d'Alacant? Però els alacantins, com a valencians de pro que son, han sabut donar-li a una sola palmera l'encanteri necessari per enamorar a tota una comarca. Palmera que soles te

rival amb la de la Mare de Deu d'Elx. Esta ultima quasi mes espectacular. I es que soles els valencians sabem convertir lo comú en singular i únic.

I proba d'aquesta maestria nostra es que el mon sencer, en peu, aplaudeix el descens en valencià d'una mangrana roja i daurada cada 14 i 15 d'Agost. Com aplaudeix sonorament, també durant l'estiu, el bellissim desafiament a la gravetat que els veïns d'Algemesi porten a terme amb les seues Muxerangues. I com a partir d'ara, el mon sencer, aguarda aborronar-se amb nosaltres de la musica, la seda, el paper, la fusta i cartró de les Falles de Sant Josep.

Tan se val si estem a Sagunt, Alacant, València, Carlet, Gandia, Benicarló o Dènia. El foc, any rere any tornarà a emborratxar-nos. I grans i menuts, propis o visitants contindrem l'alè un any mes, per a que com els nostres avantpassats, i com ho faran les generacions futures, portem a terme el costum de cremar lo dolent i demanar-li a la vida, al menys, unes falles mes.

Bones festes amics! Vos desitge de tot cor 4 dies replets de fotografies de la memòria, que com a xicotets relats, plenen de bellesa les vostres vides. Perquè no hi ha res mes gran en esta vida que la família, la terra i l'amor amb totes les seues variants. I vull per a vosaltres, festers, veïnat i amics de Sagunt que compartiu, com un sol esperit, estes de per si ja molt especials Falles 2017.

... I junt a eixa mar mansa i "lluentsosa" on "s'abaniquen" les palmeres. La Bellesa, personificada, botà foc a la traca que sorollosa i cridanera va omplir de flames la plaça. I la multitud, a la llum de les fogueres, que es la festa mes "fermosa", despertà de l'encanteri i junt al vent vam cridar VISCA ALACANT!

LI-
MA-
RES
A

Llicenciat en Filologia
Hispànica per
la Universitat de
València, Professor
Ajudant doctor en
la Universitat de
València. President de
ADEF, gran estudiós
de la cultura popular
principalment de
les falles.

Jesús Peris Llorca

*President Associació d'Estudis Fallers
Filòleg i Faller*

LA
VOL-
TA
A
L'ANY

12.

ENTRE
DUES
FLAMES

Moltes voltes he pensat que totes les nits de Sant Josep semblen ser la mateixa. Immediatament abans que s'encenga la traca la falla sembla ser encara la d'eixe any concret, amb el seu remat, amb els seus ninots esperant impàvids la carícia de la flama. Després, quan el monument s'ha vingut avall i les despulles de la falla van esdevenint cendra també hem tornat a les nostres coordenades espai-temps i abracem els nostres companys de somni, la nostra gent, en un moment exacte del temps.

Però alguna cosa ha esdevingut entre mig. Hi ha hagut un moment, quan el foc ha pujat fins més enllà de l'alçada del monument, quan ha esborrat la seua fesomia concreta, que tots junts hem eixit del temps, i ens hem situat en un indret especial, com un espill que reflecteix un altre espill, al centre d'una cadena que sembla infinita de focs a la mateixa plaça. Hi ha un moment quan la nit de Sant Josep és només la nit de Sant Josep i no de cap any concret. I tots els que hi hem sigut coexisteixen per un moment. I la foscor darrere de la falla, la foscor que crea sempre la llum al seu revers, s'ompli de fantasmes: som el xiquet que veié la *cremà* de la mà del pare; som el jove que fórem envoltat dels amics: per un moment, la multitud és una mena de multitud transhistòrica per a cadascú: creiem reconèixer el rostre de l'avi, de l'oncle perdut, de qui fórem nit rere nit sempre els mateixos i sempre irreductiblement diferents.

Per això ens abracem emocionats en acabar la *cremà*, per eixa inefable epifania que en algun moment ha esdevingut. Ens abracem perquè acabant el ritu compartit se'ns fa evident la nostra condició de viatgers del temps, sempre endavant, amb la illusió circular, però girant al voltant de l'any entre dues destruccions. Els nostres amics, els nostres familiars, els nostres companys de la falla són en eixe moment molt més: companys de viatge units en un moment irrepetible en què, de sobte, es fa conscient el pas del temps com una ona que se'ns endú.

Eixa és la potència radical i profunda de la festa de les falles, del seu sentit ritual, present ja en els focs rurals que són els seus avantpassats, però reforçada en la desaparició entre espurnes de cada monument faller, un monument faller diferent per a cada any i cada plaça.

El foc purificador, se'n diu, però al mateix temps el foc destructor que ens empeny a tornar a començar amb la certesa que tot acabarà al mateix punt en què començà, a la plaça en flames, al monument reduint-se de manera brillant a cendra. Com passa amb els anys. Com passarà amb nosaltres mateixos. Les falles conjuren la melancolia enfrontant-se i posant en escena la pèrdua. Construïm un objecte sabent que el perdrem i haurem de fer-ne un altre, substituït imperfecte i al mateix temps condemnat ell mateix a perdre's i conjurar l'emergència del seu substituït. Les falles són la catarsi de la melancolia. Ben mirades, són un exercici d'estoïcisme, de fatalisme. Cal sempre tornar a començar, perquè en eixe acte de recomençar ens farem forts, li prendrem la mida a l'existència i a més trobarem companys, farem

comunitat, i, el que sembla gairebé màgic, ens trobarem de manera fantasmàtica amb els objectes perduts; ens semblarà que quasi els podem tocar, i els tornarem a perdre, però sabrem que eixa és precisament la condició de la seua permanència: i no només els monuments fallers que ens veren créixer, sinó nosaltres mateixos plantant-los, veient-los cremar, sentint en les nostres galtes successives l'escalfor de cada flama de la nostra vida.

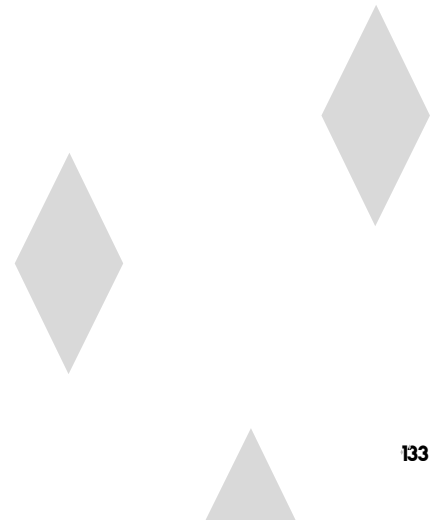

Per això l'estima a les falles, com passa sempre amb el vertader amor, no pot ser comunicada. Podem mostrar els nostres símptomes amorosos, els nostres signes d'amor, podem lluir la brillantor dels ulls, la tremolor de la veu, el batec de l'emoció, però no podrem fer que vegem l'objecte del nostre amor com el veiem nosaltres, perquè faria falta tota la nostra biografia per a veure'l així, faria falta traçar en l'aire la silueta exacta de tots els objectes perduts, de l'encaix precís en el nostre buit de l'objecte del nostre desig, per poder transmetre l'inefable: la condició irrepitible i única del nostre amor.

Això és el que s'esdevé amb les falles. Fa falta haver sigut xiquet corprès davant de la falla encesa. Fa falta cada

falla de la biografia per entendre l'emoció profunda de la nit de la cremà, per actualitzar tota la radical experiència de la realitat del món i de les coses que ens dóna el seu ritual. Els no fallers –els antifallers– no poden entendre'ns. Ni podran mai. Perquè no veuen en la nit de Sant Josep més que un únic foc sense espessor. No veuen la profunditat de les ombres, ni l'ona del temps, ni les flames multiplicades pels espills simètrics. No veuen que estem conjurant la melancolia escenificant el duel amb una festa, no poden entendre la catarsi renovada, l'experiència dels cicles i de la seua irrepitibilitat, la certesa metafísica que l'any següent les falles seran una altra vegada les mateixes, però diferents, i que això no es pot detindre i que som nosaltres els diferents en cada volta a l'any entre dues flames.

Diplomada en Ciències Empresarials, fallera de l'Associació Cultural Falla Santa Anna de Sagunt, sempre vinculada a les activitats culturals que ha realitzat l'associació al llarg dels anys. Actualment és delegada de llibret però ha exercit de delegada de Setmana Cultural, de Cultura, de Presentació i de vicesecretaria. A més fou Cort d'honor a 1992 i 1993 de la Fallera Major de FJFS.

Eva María Marco i Raro

Delegada del Llibret AC Falla Santa Anna

EL
PATRI-
MONI
DEL
FOC

13.

La importància del foc en la vida humana i en el desenvolupament de l'ésser humà ha portat associada una doble vessant: la capacitat destructora i la capacitat creadora. La capacitat destructora utilitzada en mil batalles des de temps passats, i l'altra vessant creadora de vida, generadora de vida al seu voltant: vida social il·luminant les places i carrers. Gràcies al foc es fan festes, es couen aliments, es realitzen rituals ancestrals, es fusionen metalls...

Moltes festes tradicionals giren i es creen al voltant del foc en les places dels pobles. Com diu Antonio Ariño, «cuando sale a la plaza, se viste de luces y habla un lenguaje especial. Se convierte en fiesta, es decir, en corazón».

El primer ús públic del foc fou per a il·luminar places i carrers amb **alimares** o **lluminàries**, que convertiren la plaça en un lloc privilegiat de reunió. Eren una mena de torxes o estructures metàl·liques per emmagatzemar el combustible o llenya. Hui encara en algunes poblacions com la nostra veïna Canet d'en Berenguer fan el BALL DE PLAÇA al caliu de les flames de les antigues alimares.

El foc, amb el pas del temps, no s'ha marginat sinó més aviat al contrari; en les festes de la Mediterrània s'ha estimulat i desenvolupat amb diverses variants. Les festes relacionades amb el foc a la Comunitat Valenciana han pres força: les Falles, les Fogueres de Sant Joan, les fogueres de Sant Antoni (la de Canals o el Forcall, per exemple), les Nits de l'Olla d'Alcoi o Cocentaina, la Foguera de Sant Pasqual a Vila-real...).

A la nostra comarca, el foc ha estat molt present en les festes: Sant Antoni és celebrat en quasi tots els pobles de la comarca, Sant Joan a les zones de costa, i les Falles. Totes aquestes festes tenen el foc com a element principal. Al mateix temps està present el foc pirotècnic, que també acompanya les festes més arrelades: a Faura la *baixà* de Santa Bàrbara, a Gilet la *baixà* de Sant Miquel.

Moltes són les festes relacionades amb el foc que es celebren a tot el món. És fàcil trobar festes a Europa al voltant dels solsticis, els rituals o l'agricultura, i a la nostra Comunitat Valenciana moltes fogueres, falles o focs rituals han estat presents al llarg dels segles. Certament, moltes d'aquestes festes han perdurat i inclús s'han difós més enllà de les nostres fronteres, emigrant amb els valencians. Les Falles en són un exemple als països europeus o a les cases regionals de València dispersades per tot Amèrica Llatina. Les nostres Falles són una festa única en el món, per això és mereixedora del reconeixement de la UNESCO com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat.

Però, sense voler ser exclusivista, podem trobar moltes característiques similars en altres festes del foc:

Festes arreu el món que tenen com a característica comuna amb les Falles la crema de ninots o figures humanes

Guy Fawkes Night o Bone Fire Night (Regne Unit) ▲

És una curiosa tradició que es realitza principalment al Regne Unit i en alguns països de la Commonwealth cada 5 de novembre per celebrar el fracàs de la conspiració a 1605 per assassinar el rei i destruir el Palau de Westminster, seu del Parlament.

La celebració consisteix a cremar una figura o ninot que representa Guy Fawkes, conspirador que intentà detonar els explosius. Aquestos ninots s'anomenen *guys* i els xiquets demanen diners al crit de «A penny for guys!» (‘un penic per a comprar material pirotècnic!’).

Actualment, eixe dia es disparen molts focs artificials i es cremen fogueres.

Burning Man (Estats Units d'Amèrica) ▲

Es tracta d'un festival que es celebra en una ciutat exclusivament creada per a la festa Black Rock City al desert de Nevada (Arizona, EUA), uns 7 dies la primera setmana de setembre, on cada any es concentren unes 50.000 persones i s'ompli amb les obres de centenars d'artistes. La nit del dissabte cremen una gran escultura de fusta amb forma d'home. Una característica similar a les falles és el seu origen: la celebració d'un solstici de primavera i la crema de parots (inicialment de fusta exclusivament). El Burning és, per una banda, la celebració del solstici d'estiu (Nit de Sant Joan) i per l'altra la reunió d'uns amics a la platja (Larry Harvey i Jerry James foren els iniciadors de la festa, on cremaren un home de fusta). Aquest festival començà el 1986 i és el festival artístic més important del món.

La crema de l'home de fusta va acompanyada amb focs artificials i xicotetes explosions de foc; el 2012, vint minitornados eixien del foc, molt paregut a la *Cremà* de les nostres Falles. De fet, a les Falles 2016 una delegació ens va visitar per col·laborar amb artistes

fallers i compartir experiències. Feren una conferència anomenada «Unides pel foc» a l'IVAM, en la qual tractaren les similituds i establiren vincles d'unió molt importants per a la difusió de les Falles, un nou impuls per a la candidatura «Falles Patrimoni Immaterial de la Humanitat» per la UNESCO

Crema de momos en La Plata (Argentina) ▲

És la festa que presenta majors similituds amb les Falles per l'acte de la crema, l'organització veïnal i el significat purificador.

Cremar grans *momos* (ninots) també és una tradició de La Plata cada 31 de desembre per celebrar l'any nou i al mateix temps cremar totes les coses roïnes que han passat en l'any que finalitza. Les similituds amb els monuments fallers són moltes: cada districte o barri organitza aquesta celebració formant comissions de veïns (unes 200). No obstant això, i al contrari que en les Falles, no pren part cap organisme oficial ni està professionalitzat com en el cas dels artistes fallers.

Els adolescents són els encarregats de recollir fons per a pagar els materials, encara que en la planificació de l'estructura col·laboren arquitectes, enginyers i estudiants de belles arts. Igual que en les nostres Falles, els ninots són centres de reunió mentre està en marxa el muntatge o en la *cremà*, la qual també és acompanyada amb pirotècnia.

La crema d'aquestos ninots es realitza des de 1950, i com en la festa fallera la majoria de gent es sorprèn de la despesa econòmica que suposa construir aquestos ninots per a després cremar-los.

Marzanna (Polònia) ▲

La tradició de cremar una efigie amb forma de dona o deessa bàltica es celebra a la República Txeca, Polònia, Lituània i Eslovàquia; segons el país, té una denominació diferent. A Polònia és anomenada Marzanna: la creació d'aquesta representació la realitzen els xiquets a l'escola o al camp. Es tracta d'un tros de fusta reomplit amb palla i roba amb llaços al voltant que és cremat el 21 de març com a celebració del solstici de primavera, és a dir, un foc

ritual de celebració del canvi d'estació, igual que les Falles.

En alguns països és llançat al riu després de ser cremat, i en altres llocs sense cremar la tiren al riu.

La «Cremada del Dimoni» ▲

La Cremada del Dimoni és una festa de Badalona (Barcelona) que té lloc l'11 de maig dins de les festes en honor a sant Anastasi. Les festes es celebren des del segle XVII, però la Cremada del Dimoni es fa des de 1940, quan fou recuperada en un moment que estava en descens.

Les característiques més similars a les Falles són els materials utilitzats en la construcció d'aquests dimonis, el cartó pedra tan emprat en els nostres monuments fallers, la purificació i la crema en honor d'un sant.

Un gran dimoni de cartó pedra és plantat a l'arena de la platja rodejat de xicotets dimonis construïts pels veïns o pels xiquets a l'escola. La nit del 10 de maig es cremen després d'una processó i un ball. El dimoni simbolitza tot el mal de l'any i és cremat per purificar-se.

Les Festes del Foc del solstici d'estiu als Pirineus són Patrimoni de la Humanitat ▲

Les Festes del Foc dels Pirineus són una celebració mil·lenària estesa a molts pobles. El Govern d'Andorra presenta aquesta candidatura, que reuneix 63 municipis de Catalunya, Aragó, França i Andorra.

La Festa del Foc té lloc al voltant del solstici d'estiu i es tracta de baixar torxes enceses des d'algun lloc alt de les muntanyes cap als pobles i al pas prenen foc a les fogueres preparades de manera tradicional. Els joves són els protagonistes en un esdeveniment molt important que suposa el pas de l'adolescència a l'edat adulta. Les festes són una ocasió de regenerar relacions socials i són símbol d'identitat i continuïtat. En el cas de les Falles, també són organitzacions, s'afavoreixen les relacions socials i tenen un alt grau d'identitat i de pertànyer a una comunitat.

La celebració va acompanyada de dinars col·lectius i ball folklòrics. Aquestes expressions culturals i tradicionals estan molt arrelades a les comunitats i continuen gràcies a les associacions i a les institucions locals, que estan molt implicades. Es transmet a la llar familiar de generació en generació.

Si analitzen aquestes festes i les comparem amb les Falles i el seu origen, trobem moltes similituds. A la població de San Juan de Plan (comarca de Sobrarbe, província d'Ossa) s'anomena "falleta".

Enric Soler i Godes fa un resum en tres teories sobre l'origen de les falles: **teoria gremial**, **teoria solar** (fogueres al ritme dels solsticis) i **teoria del parot** (partidaris Boix, Puig i Torralba).

Certament, totes aquestes festes amb la crema de ninots o encesa de torxes o focs pirotècnic presenten similituds amb la festa de les falles. Però la majoria de les festes relacionades amb el foc no presenten la quantitat i qualitat que fan especial i única la nostra festa, l'evolució, la vessant artística i cultural: la tradició i el desenvolupament de les falles és única, per les següents característiques:

1. Qualitat artística dels monuments i la creació d'una professió especialitzada en l'elaboració dels monuments fallers (Associació Gremial d'Artistes Fallers). Creació artística també en la pirotècnic, amb la innovació en les mascletades i en els focs artificials.

2. Arts gremials i recuperació d'artesanía: sense el desenvolupament de la festa i el creixement demogràfic de les comissions falleres, alguns oficis artesanals com l'orfebreria estarien reduïts exclusivament a l'ús d'utilatge litúrgic i cerimonial eclesiàstic. Recuperació de la confecció de teixits manuals en les sederies tradicionals.

3. Expansió i creixement de la festa i tradició arrelada: en els últims 100 anys la festa ha experimentat un creixement quantitatiu i qualitatiu no sols a la ciutat de València, sinó també en les poblacions on es celebren aquestes festes. A més a més, s'ha convertit en una tradició arrelada, heretada moltes vegades des del naixement.

4. Comissions culturals de promoció lingüística: les comissions falleres s'han convertit en veritables entitats promotores i conservadores de tradicions populars i promocionen actes culturals com el teatre o els balls tradicionals. El llibret s'ha convertit en un vehicle de difusió de la llengua i de la cultura popular i fallera.

5. Capacitat d'adaptació i renovació: la festa de les Falles esta contínuament adaptant-se als canvis i a les innovacions, no sols en el monument faller sinó també en tot el que envolta la festa. Les falles estan VIVES.

Tot aquest conjunt de qualitats específiques de les nostres falles les fan úniques.

Pas a pas cap a la declaració de les Falles com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat ▲

L'any 2012, el Consell Valencià de Cultura ja féu un informe favorable de Bé d'Interés Cultural Immaterial a les Falles de València. Aquest tan sols fou un reconeixement a les nostres falles en l'àmbit autonòmic.

Els passos per a portar endavant la candidatura a la UNESCO es van accelerar: al llarg de l'exercici faller 2016, diversos actes es realitzaren per fer més visible la candidatura de les Falles Patrimoni de la Humanitat. La falla municipal 2016 estava dedicada a aquesta candidatura; el 29 de febrer, la primera *mascletà* fou coneguda com «la Mascletada de la UNESCO», una disparada especial llançada per la Pirotècnic Caballer que va fer gaudir a tots els assistents iniciant unes Falles que per a molts seran «les Falles de la UNESCO».

Molts mesos abans ja s'havia iniciat una plataforma per a donar suport a la candidatura, i la JCF de València havia promocionat un cartell amb la mateixa finalitat. El món faller es posa en marxa i inclús es llança una petició de suport en change.org.

Els representants del Burning Man i els de la Ruta de la Seda van quedar molt satisfets, i amb la *Cremà* 2016 del monument (obra de Manolo García) estàvem més pròxims a aconseguir aquest reconeixement.

La UNESCO reconeix el 5 de juny a ADEF (Associació d'Estudis Fallers) com a entitat consultora en temes de patrimoni. El 8 de juny, diversos ambaixadors de la UNESCO estan a València amb motiu de la celebració de les jornades «València Ciutat de la Seda», i aprofiten per fer campanya de la candidatura.

Tal com declarava Gil-Manuel Hernández –un dels experts que han collaborat en l'elaboració de l'expedient de candidatura– a *Levante-EMV* el 19 de març, «no hay ninguna fisura que pueda frustrar la declaración».

En **conclusió** les falles encara que tenen característiques similars a altres festes on el foc esta present són úniques per la seua idiosincràsia i per això el 30 de novembre de 2016 les falles aconseguirem ser declarades:

PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL DE LA HUMANITAT.

FONTS:

“Los ritos del fuego” A.Ariño Historia de las Fallas

www.festes.org

www.bonfirenight.net

www.burningman.com

www.taringa.net

“Calendari de festes amb foc” Manuel Carrera

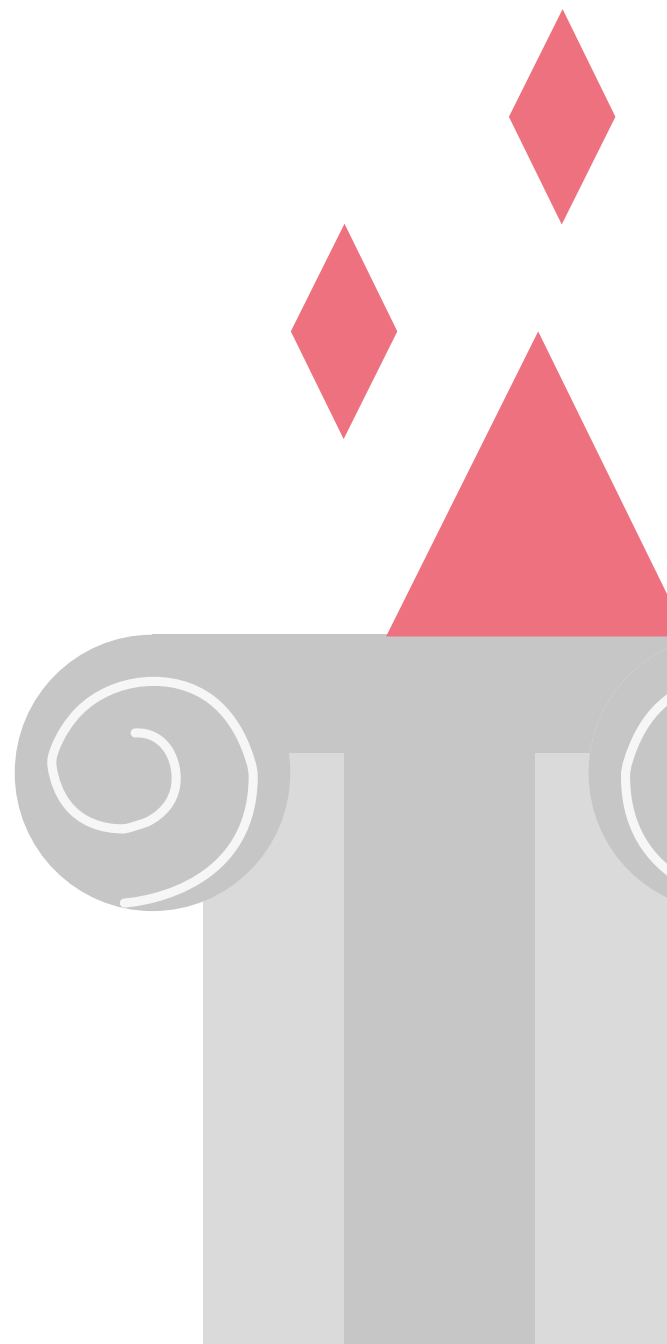
www.Huescalamagia.es “ La falleta”

www.visitpirineus.com

www.districtofallas.com/tag/edef

Levante emv 18-19-20 març2016

El litoral.com

LI-
MA-
RES

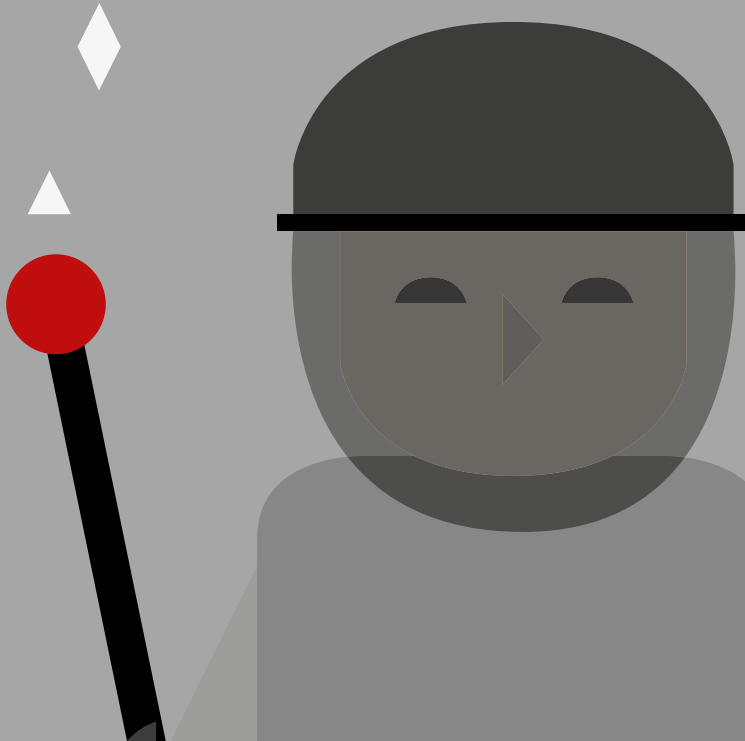
Enginyer tècnic industrial per la Universitat Politècnica de València col·labora per primera vegada al nostre llibret pel vincle familiar amb la nostra falla.

José Belmonte Gabaldón

Enginyer Tècnic Industrial

FOC
SIDE-
RÚR-
GIC

14.

El foc va ser el gran descobriment de l'ésser humà, segurament fou de manera accidental a través d'un raig i amb aquest descobriment s'inicià l'evolució de l'home de les tècniques de caça i de la creació dels primers instruments. El foc va permetre la fusió dels minerals i es va desenvolupar la primera primitiva metal·lúrgia.

El període de l'evolució tecnològica de la humanitat caracteritzat pel desenvolupament de la metal·lúrgia començà abans de cinqué mil·lenni abans de Crist.

Tan important fou l'aparició dels metalls en la vida de l'home que classifiquen l'Edat dels Metalls.

Edat de Coure (4000-3000 a. C.) ▲

L'home aprén a utilitzar el coure que està present a la superfície terrestre mesclant altres minerals, possiblement apareix la metal·lúrgia a través del mètode de l'experimentació de la casualitat.

El coure, l'or i la plata són els primers metalls utilitzats a la prehistòria. Podem afirmar que s'inventa la metal·lúrgia. (tècnica d'obtenció i tractament dels metalls a partir de minerals).

Edat de Bronze (3000-1500 a. C.) ▲

El bronze és el resultat de l'aliatge de coure al 90% i estany al 10% aproximadament, d'on s'obté un metall de més resistència i duresa.

Edat de Ferro (1500 a. C. aprox.) ▲

Amb el ferro arriba el desenvolupament de la civilització i se'n popularitza l'ús com a material per fabricar armes i ferramentes, al mateix temps apareixen grans canvis tecnològics i culturals.

No es coneix exactament quan es va descobrir la tècnica de fondre mineral de ferro per ser utilitzat. Els grecs cap al 1000 a. C. ja coneixien les tècniques complexes per endurir les armes de ferro utilitzant el tractament tèrmic.

Els primers artesans del ferro produïen diferents aliatges, avui estos aliatges de ferro fabricats fins al segle XIV d. C. els classificaríem com a ferro forjat. El calfament en una forja o forn reduïa el mineral a una massa de ferro plena d'escòria i que posteriorment era modelada a colp de martell per expulsar l'escòria i consolidar el ferro.

Els artesans van aprendre a calfar el ferro forjat i carbó vegetal en un recipient i aconseguir fabricar acer autèntic.

A la nostra comarca el **ferro**, concretament la siderúrgia, també va comportar un desenvolupament econòmic, sociològic, cultural i el naixement d'un gran nucli de població: el Port de Sagunt.

Molts estudis s'han escrit al voltant de com va sorgir de mans de l'empresari basc Ramon de la Sota la primera siderúrgia integral al Port Sagunt, gràcies a la situació estratègica i la proximitat al jaciment d'Ojos Negros, que va haver de superar molts problemes, especialment la línia del ferrocarril i la qualitat del material mineral. En este article parlarem dels forns, principalment el lloc on el foc era intens, i d'alguns processos a les instal·lacions que tenia la desapareguda siderúrgia.

Siderúrgia: forns de cock, alts forns ▲

Siderúrgia és el conjunt d'operacions tècniques que es realitzen per a obtenir ferro a partir dels minerals que el contenen. S'ocupa d'estudiar el procés d'elaboració del ferro derivat, acers i foneries. La base de totes les economies industrials és la siderúrgia.

A Sagunt la siderúrgia fou el motor de l'economia des de l'any 1917 quan es va constituir (28 d'agost) fins al 4 febrer de 1983, que el govern n'ordena el tancament i es tanca a l'octubre de 1984 definitivament.

Als **alts forns** de tanc s'obté el ferro industrial, el primer producte s'anomena "ferro colat".

Els materials per fabricar "ferro colat" són el mineral de ferro, coc i calcària. El coc es crema com a combustible per calfar el forn i en cremar allibera monòxid de carbó que es combina amb els òxids de ferro del mineral i els redueix a ferro metàl·lic.

A la **fàbrica** (que és com comunament s'anomenava al Camp de Morvedre la siderúrgia integral) hi havia **forns de coc**, ja que al **segle XIX** s'havia substituït el carbó d'hulla pel carbó de coc com a combustible per als forns alts. La primera instal·lació d'"Hornos Húrez" es va posar en marxa cap a 1922.

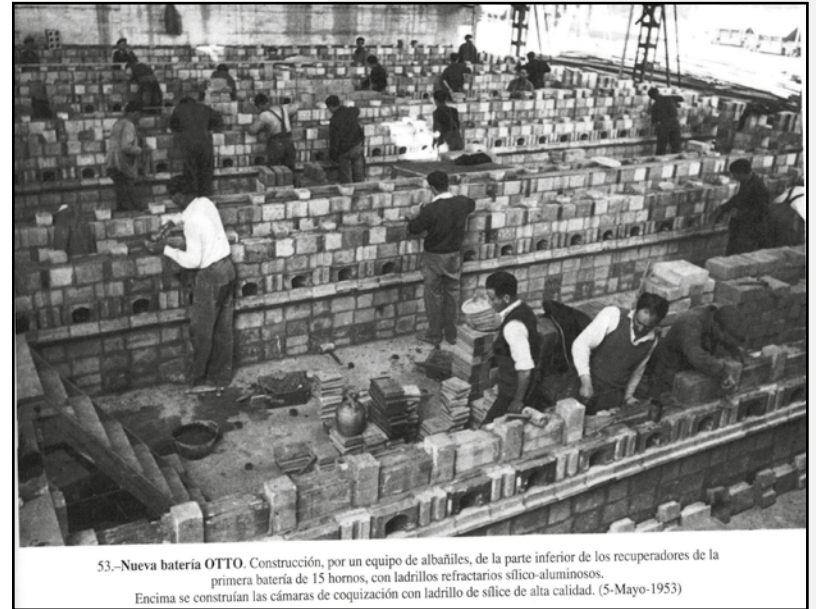
El carbó d'hulla es transforma en carbó de coc quan es calfa a temperatures superiors als 1.100 °C en uns forns especials que s'agrupen en bateries, per així eliminar les matèries volàtils.

A la **fàbrica** hi havia tres bateries amb quinze forns cada una, que eren carregats per la part superior. El procés durava unes setze hores, després es transportava amb unes tremuges o vagons fins a una torre de refredament per aigua i una vegada triturat al gramatge adequat estava preparat per a servir de combustible als alts forns. En aquest procés s'obtenien gasos combustibles i diferents productes químics.

Els forns de coc van ser remodelats cap a 1949 amb bateries d'Otto i començaren a produir als anys 1956 i 1957.

Alts forns ▲

La producció moderna d'acer utilitza alts forns, que són models perfeccionats dels que utilitzaven antigament, el procés de refinat del **ferro colat** a través de raig d'aire es desenvolupa gràcies al britànic Henry Bessemer, que el

53.-Nueva batería OTTO. Construcción, por un equipo de albañiles, de la parte inferior de los recuperadores de la primera batería de 15 hornos, con ladrillos refractarios sílico-aluminosos.
Encima se constrúan las cámaras de coquización con ladrillo de sílice de alta calidad. (5-Mayo-1953)

1855 inventa el forn convertidor. Des de 1960 apareixen forns que utilitzen electricitat.

Un alt forn típic està format per una càpsula cilíndrica d'acer forrat amb un material no metàl·lic i resistent al calor, com rajoles refractàries. A la part inferior del forn estaven ubicades dues obertures tubulars anomenades **toveres**, per on es forçava el pas de l'aire. Prop del fons es troba un orifici pel qual flueix el **ferro colat** quan es sagna (quan es buida) el forn. Per davall de les toveres hi ha un altre orifici per retirar l'escòria. La part alta del forn amb una alçada aproximada de 30 metres té uns respiradors per a la fugida de gasos i tremuges redones tancades per vàlvules en forma de campana, per les quals s'introdueix la càrrega al forn. Els alts forns instal·lacions com fundació, tallers, sils de matèria primera.

El primer any de funcionar, el ferro colat es va destinar a fer lingots per fondre i els anys següents el producte era ferro colat o ferro fi per fer acer.

El 9 de gener de 1923 es va produir la primera colada d'aquest alt forn 1.

L'alt forn 2 hui ha quedat com a monument de la siderúrgia, la primera colada fou el 14 de juny de 1926, per la crisi siderúrgica es parà als anys 30 i de nou començà a treballar passada la guerra civil el 1941.

L'any 1961 l'alt forn 2 fou derrocat totalment i construït de nou, on s'aprofita part de la cimentació.

Alt forn 3 es va construir el 1954 perquè es volia tindre dos forns en marxa i l'altre en reparació, en principi no tenia estufes, a diferència dels forns 1 i 2, però el 1962 es construïren tres estufes per donar servei a aquest forn.

El forn 3 parava definitivament el 5 d'octubre de 1984, l'últim dia de producció de la siderúrgia del Port de Sagunt. Abans, el 2 de març, havia parat l'alt forn 2.

El forn alt estava preparat perquè en el seu interior es

realitzaren les reaccions químiques de reducció del mineral de ferro. El carboni és l'element que complia els requisits de reductor. La reacció era el combinat de la barreja del mineral amb el carbó de coc, que primer es transforma en monòxid de carboni (CO) i després en diòxid carbònic (CO₂). Les reaccions comencen a realitzar-se a partir de 1000 °C.

L'augment de la temperatura fa que el ferro es carbure i es transforme en **ferro colat**.

Aquest procés d'obtenció de ferro en forma de ferro colat a temperatures de fins a 2000 °C en estat líquid es desenvolupa dins del cressol del forn alt.

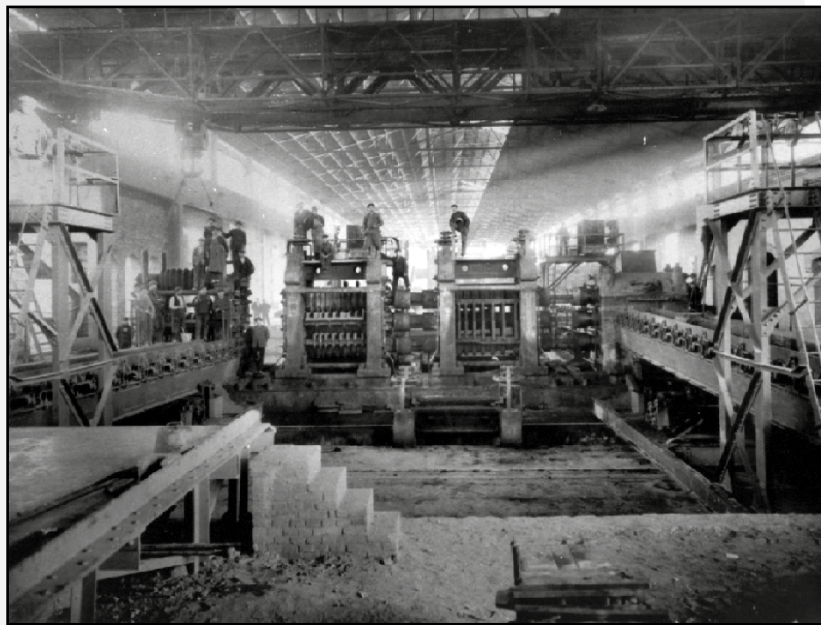
El funcionament és el següent: en el tragant (part alta del forn) s'introdueixen les càrregues de mineral de ferro i el carbó de coc i fundents. Per les toveres entra l'aire calent i activa la combustió, al mateix temps que va en descens la càrrega es transforma en entrar amb contacte amb un corrent ascendent de gasos reductors calents. Els òxids de ferro es van reduint, l'oxigen forma òxids de carboni que escapen amb el corrent de gasos per la part alta del forn. Els altres fundents formen l'escòria, que és una barreja de silicats, que en ser menys densos floten per damunt del ferro fos.

A l'antiga fàbrica, se solien realitzar tres colades més o menys en un torn de huit hores. Les culleres d'escòria eren els recipients on es dipositava l'escòria, que s'alliberava primer per un orifici anomenat "forat de colada" i després per la part baixa anomenada "forat d'escòria".

Les culleres transportaven **el ferro colat** cap a l'acereria per transformar-lo en acer (refinar el material "**ferro colat**") o cap a la lingotera, que el transformava en lingots de ferro, que posteriorment s'utilitzaven per transformar.

El forn alt necessitava per funcionar adequadament unes instal·lacions auxiliars com ara: **estufes** (que calfaven l'aire fins 1.100 °C) abans d'entrar al forn; **bufadors**, per poder impulsar l'aire cap a l'interior del forn; **depuració de gasos**, per eliminar la pols del mineral i el coc que arrossegaven els gasos en passar a l'interior del forn.

1951 Detalle de tobera del Horno Alto 2

Forns d'acer ▲

L'acer es produeix a partir de dues matèries primeres fonamentals: **el ferro colat**, del qual hem parlat abans, i la **ferralla d'acer**. Aquests forns estigueren en marxa de manera continuada des de 1924 fins al tancament, el 1984, i no pararen ni en la Guerra Civil. 15.671.000 tones fou la seua producció al llarg dels anys.

Per aconseguir acer cal eliminar totes les impureses que es troben en el ferro colat i controlar els distints elements que influiran en les característiques i propietats de l'acer. En aquest procés de fabricació es produeixen reaccions químiques ja que necessita elevades temperatures superiors als 1000 °C per eliminar els elements no desitjats.

Diferents tècniques al llarg de la història s'han utilitzat per obtenir acer, com els convertidors de Bessemer, forns Siemens, forns elèctrics, els convertidors LD, anomenats així per les acereries de les ciutats austríaques (Linz i Donavitz), lloc on primer es va aplicar aquesta tècnica. Més tard, les colades contínues eliminaren totes les operacions que abans realitzaven amb lingoteres i lingots.

Forns Siemens-convertidors LD ▲

En un principi hi havia instal·lats huit forns siemens, però van ser substituïts el 1967 per dos convertidors LD de 36T, que havien estat funcionant en AHV (Baracaldo), entraren a funcionar el 1969. Aquests forns pararen el juliol de 1975. I el 1976 s'instal·la un tercer convertidor de 45T.

El 1981 l'acer aconseguix la màxima producció, 658.127 t, i s'hi obtenen diferents qualitats de l'acer, com ara xapa grossa per a plataformes petrolíferes, carrils per a Renfe i també acer amb més límit elàstic per a fer banyeres.

Els convertidors tardaven uns 35 o 45 minuts en aconseguir una colada d'acer.

Unes altres instal·lacions ▲

Moltes són les instal·lacions que l'antiga fàbrica tenia per realitzar el procés productiu complet, els forns de fosa, el tren blumming..., tot va desaparèixer amb la reconversió industrial..., millor dit, amb el tancament de la Siderúrgica del Mediterrani.

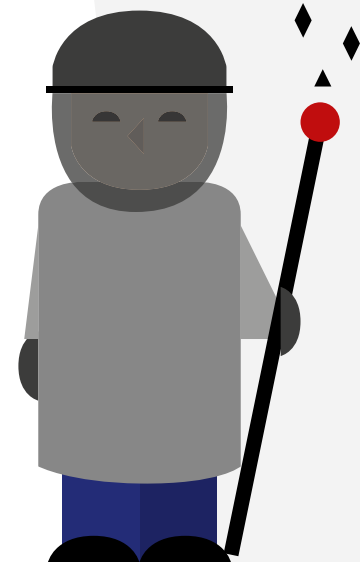
Hui només tenim empremtes del que va ser aquella siderúrgia integral on el foc del ferro era la calor i el suport econòmic de moltes famílies. L'antiga Nau de Tallers i l'Alt Forn 2 queden com a petjada d'aquella fàbrica, que hui són visitats a l'espera d'un museu industrial on gaudir de peces que queden com a arqueologia industrial.

Bibliografia i fonts ▲

"Mineria y siderurgia en Sagunto" Manuel Girona Rubio. Col.lecció Politècnica.

"Arqueologia Industrial en Sagunto" Manuel Girona Rubio, Jose Vila Vicente.

Institut Alfons el Magnànim.

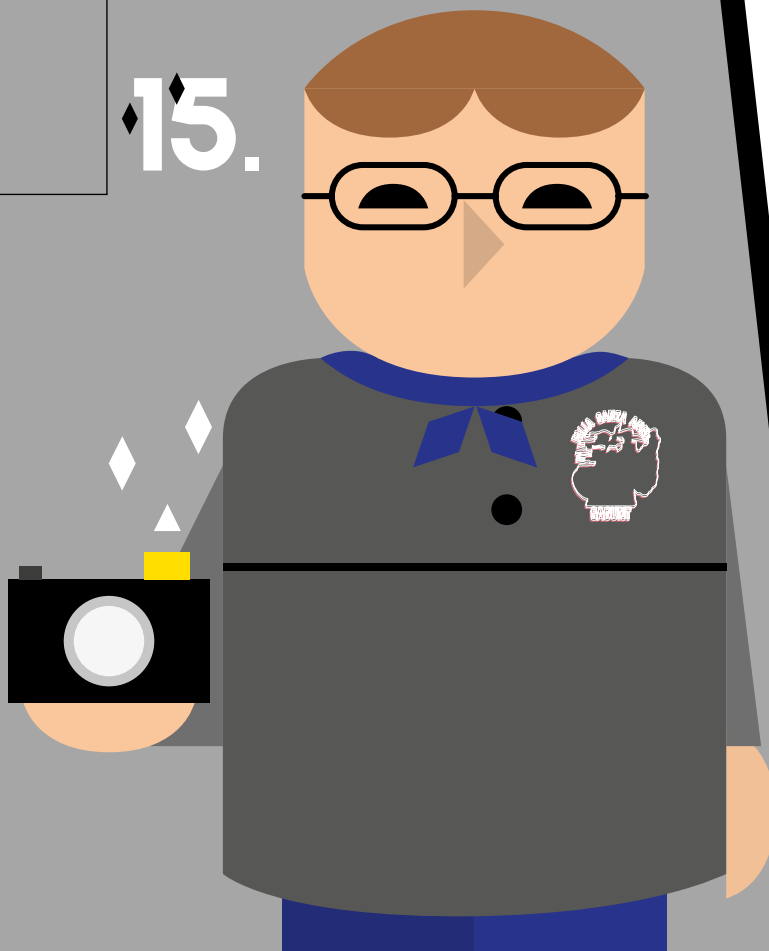
LI-
MA-
RES

*Dedicat a la
memòria del
nostre amic
Federic Aznar.*

AC Falla Santa Anna

FOC
DE
VI-
DA

15.

SONET A FEDE ▲

FEDERIC AZNAR ESCRIG

Saguntí, amic, caríssim,
comprensiu, després, fidel,
compromés, profund, sincer,
seriós, lletrat, franquíssim.
Conscient, amant, comptable,
generós, agut, discret,
graciós, precís, atent,
cantautor, humil, afable.
Ressistent, proper, fotogràt,
valerós, obert, feiner,
reflexiu, paràs, apòstata.
Amador, galant, benigne,
patidor, actiu, proper,
atrevit, docent, insigne.

Manuel Civera i Gómez

Aquest article va dedicat a **Federic Aznar**, per l'estima que els fallers de Santa Anna li tenim i li tindrem per sempre. ▲

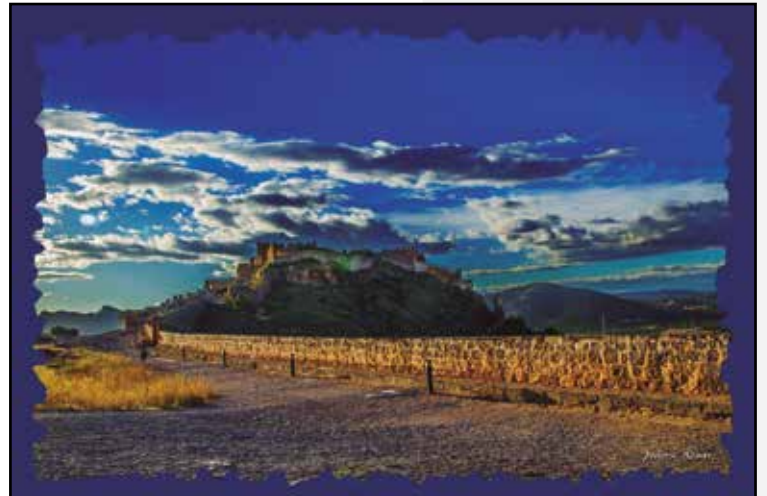
Enguany, com ja sabeu, el nostre llibret porta per lema «Alimares», que eren els focs d'avís, els focs de festa realitzats en places al caliu de la foguera. Hem parlat de focs d'amar, de foc sagrat, de foc de censura, de foc destructor de llibres i de cultura i dels focs de les festes de Sant Antoni, de Sant Josep i Sant Joan. En aquests articles han col·laborant persones vinculades a Sagunt o a les falles. Des de 2001 fins a 2014, el nostre amic Fede havia col·laborat amb els seus articles al nostre llibret. En 2015 no hi va escriure, però no ha deixat de formar part del grup de col·laboradors del nostre llibret: les seues magnífiques fotografies sempre han estat presents i la seua aportació incondicional per al que fóra necessari; per l'octubre d'enguany no dubtà a fer-nos arribar les seues fotografies de la foguera de Sant Antoni i dels cavalls que participen en la festa.

No sabíem que aquesta seria l'última col·laboració..., per això hui volem recordar la primera i amistosa col·laboració escrita al nostre llibret de 2001 en què dedicava un article a un illustre saguntí que va ser també col·laborador nostre, **JAUME BRU I VIDAL**, que feia uns mesos que havia faltat i se l'estimava molt. Portava per títol **L'HOME QUE TANT AMAVA**. En aquestes lletres, escrites amb estimació i lloança, li fa uns versos de l'obra *Ofrena lírica d'En Jaume Bru i Vidal* dedicats al seu poble, hui les fem nostres per oferir-li-les al nostre amic Fede.

Mur com banderes que estrenyen
camins o pedres ferides,
crits de calç, ombres dormides
que a penes si el dia atenyen.
Desnivells que amunt empenyen
un rosari de carrers que em venç,
molsuts. Antull de delers
sota el blau de les estrelles,
i un eixam de cases velles
gaudint els somnis darrers.

Ets mar, ets llac o ets un llit
per la lluna tranquil·la?
Per damunt de tu es perfila
una ploma blanca, un crit
llarg empès vers l'infinit
Sendera desclosa,
quin misteri en tu reposa
que et fa gran, que et perpetua?
Vora ta ribera nua
esclata el meu pit la rosa.

DISSORTADAMENT... ▲

El 31 de desembre ens arribà la trista notícia: una flama defensora de la llengua i del patrimoni saguntí ens deixava, però ací es queda el seu llegat, els seus ensenyaments i els seus articles.

El poble saguntí t'estimava molt, i en el teu acomiadament moltíssimes persones van anar a dir-te adéu, o millor dit... **fins sempre!**

Els amics de la Falla Santa Anna et dediquem un poema de Vicent Andrés Estellés, poeta que admiraves:

PROPIETATS DE LA PENA ▲

Assumiràs la veu d'un poble,
i serà la veu del teu poble,
i seràs, per a sempre, poble,
i patiràs, i esperaràs,
i aniràs sempre entre la pols,
et seguirà una polseguera.
I tindràs fam i tindràs set,
no podràs escriure els poemes
i callaràs tota la nit
mentre dormen les teues gents,
i tu sols estaràs despert,
i tu estaràs despert per tots.
No t'han parit per a dormir:
et pariren per a vetllar
en la llarga nit del teu poble.
Tu seràs la paraula viva,
la paraula viva i amarga.
Ja no existiran les paraules,
sinó l'home assumint la pena
del seu poble, i és un silenci.
Deixaràs de comptar les síl·labes,

de fer-te el nus de la corbata:
seràs un poble, caminant
entre una amarga polseguera,
vida amunt i nacions amunt,
una enaltida condició.
No tot serà, però, silenci.
Car diràs la paraula justa,
la diràs en el moment just.
No diràs la teua paraula
amb voluntat d'antologia,
car la diràs honestament,
iradament, sense pensar
en ninguna posteritat,
com no siga la del teu poble.
Potser et maten o potser
se'n riguen, potser et delaten;
tot això son banalitats.
Allò que val és la consciència
de no ser res si no s'és poble.
I tu, greument, has escollit.
Després del teu silenci estricte,
camines decididament.

Amics que volen deixar les seues lletres dedicades a tu, Fede: ▲

Fede
era
així: un **foc
d'avís**
Després
d'assimilar el colp del
seu traspàs, i encara amb
el cor encollit de pena...

ALIMARA: FOC D'AVÍS

Una flama sempre alerta: així era Fede. Sempre alerta per les injustícies, sempre alerta pels desfavorits, sempre alerta pel seu poble, sempre alerta per la cultura, sempre alerta per la natura, sempre alerta per la seua gent, sempre alerta pels seus amics...

Ens deixa un GRAN HOME, un HOME BO, un home que sabia "alertar" consciències. Un home que quasi diàriament ens dedicava unes paraules per Facebook a tots aquells que buscaven en les seues lletres i imatges, el plaer de saber un poc més. Un home savi, un home proper, pare, marit i iaio a parts iguals; un home que trobarem a faltar, sense cap dubte, en molts aspectes de la nostra vida. Adéu, amic Fede, fins sempre. Bon vent i bon camí allà on vas.

FEDERIC AZNAR ESCRIG, ELS ULLS DEL VALENCIANISME ▲

Fede va nàixer a Sagunt en 1947. Formava part dels joves de la segona generació del segle XX, la que hagué de recuperar la democràcia i la identitat valenciana de la foscor en què el franquisme va sumir la societat. i es féu jove entre el Port i la Ciutat. Era de la mateixa quinta que Manuel Martínez, Carles López, Vicent Vinyals i jo mateixa o tenia uns anys més que Francesc Agües, Salvador Llorens, Dionís Martínez i Vicent Peris o en tenia uns menys que Toni Llorens, Francesc Ariza, Ramon Roselló, etcètera. Amic també d'altres persones més majors com Pepe Francés, Isidre Peris, Enric Pastor, Octavi Torrent, etcètera i altres més joves com Quico Fernández, Glòria Sánchez, Asun Moll, etcètera. Amb tots ells va viure el valencianisme i Sagunt bé com a companys de treball, de joia o de militància política. És per això que aquests, entre molts altres, van ser els seus. Ell i els seus amics seguint la crida de Raimon: "Ens mantindrem fidels per sempre més al servei d'aquest poble (el valencià)", ho demostrà amb la seua militància desde principis dels anys 80 (PNV, UPV, BLOC i COMPROMÍS). Fede en aquest context tenia una personalitat ben definida que cultivà al llarg de la seua vida:

Va entendre que la llibertat havia de pronunciar-se i escriure's en valencià i per això en els anys seixanta, en aprendre a rascar la guitarra, va posar-se a cantar per als amics, si bé també intentà fer-ho públicament, les cançons dels Setge Jutges. Va compondre la cançó *Pau*. Va ser el primer empleat de la Caixa de Sagunt que adreçava les notes internes en valencià. S'havia proposat escriure en valencià una mena de diari adreçat fonamentalment als seus fills per constatar que la seua estima per ells i el valencià eren la seua ànima. Era patró de la Fundació Sambori, formà part dels jurats del certamen literari i féu les presentacions dels premis comarcals en els quals encoratjava l'alumnat a escriure i també criticava les polítiques castellanitzadores que cosia amb destresa l'anàlisi i l'emoció. Mantingué una intervenció regular en el *faceboox*, sempre en valencià, on va reflectir el que sentia sobre la societat, la política i la cultura. Col·laborà amb els seus article en el llibre de la Falla de Santa Anna (*La saguntada, apunt històric* en 2008, *El premi Arrels i la falla de Santa Anna* en 2010, *L'altre patrimoni* en 2012, *Diferències* en 2013...

Va entendre que els objectius s'aconsegueixen treballant constantment, abnegadament, calladament. Així va desenvolupar les diferents tasques que li encomanaren a la Caixa de Sagunt on acabà sent cap de relacions públiques i va assumir per decisió pròpia i totalment desinteressada la tasca de fotògraf del Bloc i de Compromís, de manera que no es va produir cap acte polític o culturals en què no assistira com a reporter. Personalment en done fe perquè sempre l'he tingut fent-me fotos i enviant-me-les, elaborant exposicions (*Matèria i ànima d'un poble, Fets d'aigua*), il·lustrant llibrets (*El Castell i La Jueria de Sagunt*), portades (*Morvedre hebreu, La gènesi de la Celestina*)... I això mateix podrien dir altres amics i companys. De fet s'ha dit d'ell que era els ulls del valencianisme saguntí.

Això no exhaureix la personalitat de Fede. Puc afirmar que tenia un sentit de l'amistat inquebrantable que, quan convenia, cridava ben alt perquè tothom ho sabera. Era generós en les relacions que manifestava amb naturalitat pagant, regalant i dedicant-te temps. Era extraordinàriament humil, sincer i honrat; apreciava l'harmonia, la broma i l'acudit; detestava la hipocresia eclesial. L'enriquiment il·licit i el desvergonyiment polític. Estimava els seus tres fills com un do impagable. No era creient, però mai no ha dit exabruptes i blasfèmies que pogueren molestar. No es mossegava la llengua quan parlava; però, si s'equivocava, rectificava i no tenia inconvenient de demanar disculpes a qui fora. Era saguntí i valencianista fins a la molla de l'os.

Per tot això ha format part de nosaltres, l'hem estimat profundament i el tindrem present mentre viscam.

Manuel Civera i Gómez

Recordant uns versos de Miquel Martí i Pol t'he fet aquest poema. ▲

A Federic

Ara escoltem només
la veu del dolor.

Ara escoltem només
la veu del plor.

I ens resistim a pensar
que has marxat per sempre,
però allà dins dels nostres cors
un nou sol lluirà i allunyarà
la tristesa.

Aquest món s'ha fet més xicotet
perquè una preciosa ànima, ha volat
cap a un altre món ple de bellesa
i justícia.

Ja és vespre i les hores van passant
buides de tu, però tots els instants
viscuts al teu costat, com un gran
reportatge, formaran part de la vida
d'un bon grapat de persones, aquelles
que t'hem conegut i estimat.

Fa quatre dies, penjats a la finestra
del Facebook, ens vas deixar aquests mots:

“Prepareu bé la nit de cap d'any
no vingi a ser que la prepareu
ben bé i s'acabi molt malament”.

Estellés ens va deixar escrit:

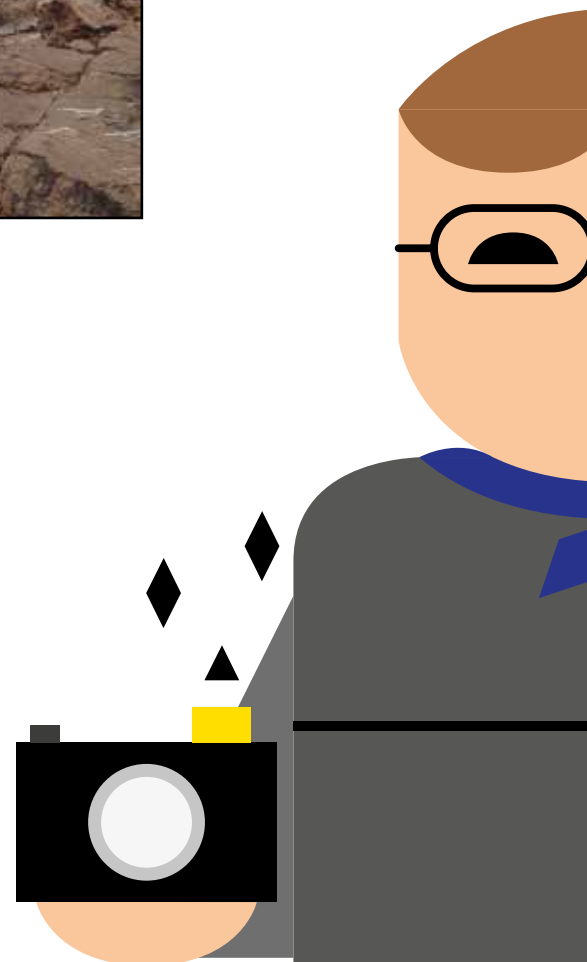
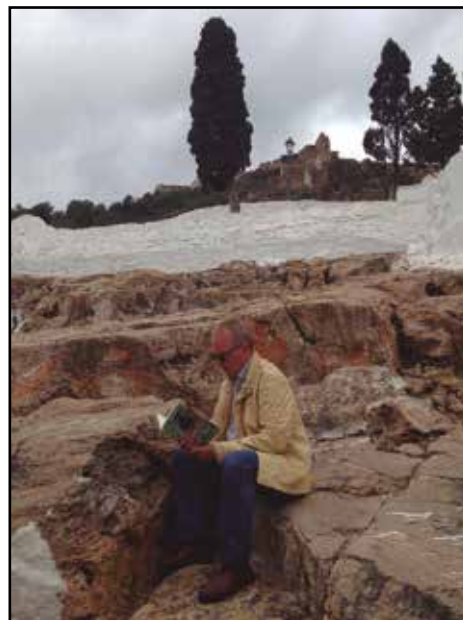
“Poseu-me les ulleres”.

I tu:

“Cureu-vos en salut”.

Això farem, Mestre, això farem.

Roser Furió, 1 de gener de 2017

PRO-
GRAMA
DE
FES-
TES

3 de setembre de 2016

Proclamació de les nostres FFMM, M.ª José Beltrán i Català i Gema Miragall i Gálvez, i dels nostres presidents, Roge i Marcos al nostre casal.

16 de setembre de 2016

Proclamació al Saló de Plens de l'Excm. Ajuntament de Sagunt de les Falleres Majors de Federació Junta Fallera de Sagunt.

17 de setembre de 2016

Exaltació de les FFMM de FJFS al Teatre Romà.

16 d'octubre de 2016

Concurs de paelles de FJFS a Gilet

29 d'octubre de 2016

A les 19:30 h. a l'Auditori Joaquin Rodrigo, presentació de les nostres Falleres Majors i Corts d'Honor. L'acte fou presentat per membres de la comissió. A l'acte es lliurà el el nomenament de "Saguntí de l'any" 2016 a la Colla de Campaners de Morvedre.

6 de novembre de 2016

Trobada Fallera a Faura, amb diverses activitats i tallers per als xiquets, i posterior dinar conjunt de totes les comissions.

Del 25 de novembre a l'1 de desembre de 2016

XXIV Setmana Cultural al nostre casal. Dins els actes de la Setmana Cultural, celebrarem el XXII Trofeu de Bolot "Ciutat de Sagunt", el campionat de parxís, la presentació dels monuments de 2017 i altres activitats, xerrades i exposicions.

Del 22 de desembre de 2016 al 8 de gener de 2017

Exposició del pessebre al nostre casal.
Tinguérem també la visita dels Reis al nostre casal el 3 de gener.

4 de febrer de 2017

Concurs de play-backs de majors

5 de febrer de 2017

Concurs de play-backs d'infantils

11 de febrer de 2017

Tradicional sopar de germanor.

18 de febrer de 2017

Crida. Realitzada per la Fallera Major de la FJFS a la Tinença d'Alcaldia.

Dies 3, 10, 17 i 24 de febrer de 2017

Nit d'Albades, realitzada per sectors.

25 de febrer de 2017

A les 17:00 hores Cavalcada Fallera al nucli del Port

3 de març de 2017

A les 17:00 hores Cavalcada Fallera a Sagunt

5 de març de 2017

Repartiment de tortades als nostres abonats

A partir del 12 de març fins les 8:00 del dia 15

Ornamentació del carrer i plantà de la falla a la Plaça de l'Algepsar.

15 de març de 2017

A les 7:30 primera despertà. Per la vesprada, cercavila per Gilet i Faura

16 de març de 2017

A les 7:30 segona despertà. Per la vesprada, recollida de premis i cercavila per Sagunt.

17 de març de 2017

A les 7:30 tercera despertà. Per la vesprada, cercavila pel Port.

18 de març de 2017

A les 7:30 quarta despertà. Per la vesprada, visita a l'Asil d'Ancians i Ofrena de Flors a la Verge dels Desemparats.

19 de març de 2017

A les 7:30 quinta despertà. Per la vesprada tindrem jocs infantils.

A les 21:30 cremà de la Falla Infantil, i després de sopar, en funció dels bombers, cremà de la falla gran.

Aquesta Associació Cultural es reserva el dret d'alterar el programa de festes.

NOTA: Totes aquelles persones que vullguen apuntar-se a la nostra comissió, ho podran fer al nostre casal al C/ Na Marcena, 3.

Col·labora: Ajuntament de Sagunt

Llibret 2017
AC Falla Santa Anna

GA-
LERIA
CO-
MER-
CIAL

A-
GRAÏ-
MENTS

L'ASSOCIACIÓ CULTURAL FALLA SANTA ANNA

Agraix la col·laboració literària de totes les persones que han fet possible que vostés tinguen a les mans aquest llibret, a més del material gràfic facilitat per:

Arxiu Falla

Comissió Falla

Josep Martínez Roldán

Federic Aznar i Escrig +

Manuel Civera i Gómez

Jose Manuel Palomar i Abascal

Òscar Pérez i Silvestre

Antonio Gómez i Giménez

Amparo Moreno i Charo Marco

José Belmonte i Gabaldón

Susana Domingo Photography

Contacte:

c. Garrigues nº 1,
pta 7K
46001 València

t. 96 322 22 74
m. 606 98 39 73
m. 628 63 84 13
m. 663 93 80 15

Falles17

@panalfallero

Llibrets

Programes

Cartells

Rifes

Tickets

A un Panal de ric disseny
dos mil fallers acudiren,
i per llépols gaudiren,
d'un palet amb molt d'empeny.
Acompanyen al llibret:
vectors, colors, fotos i lletres,
Treball estílosament fet
que de satisfacció ens plena.
Ara tans sols falta la cremà
el dia de Sant Josep,
Ens vejem a l'any que ve!

info@panalfallero.com
www.panalfallero.com

INYECCION DIESEL
Y REPARACION
DE MOTORES DIESEL

**CARRETERA DE
SAGUNTO - BURGOS, KM 1**

TELEFONO: 96 266 14 40

FAX: 96 266 15 28

TALLERES CIVERA

CHAPA - PINTURA - ROTULACIÓN - PULLIDO

Vicente Civera e Hijos

e-mail: tallerchapapinturacivera@hotmail.com

Avda. País Valencià, 28 - Tel. y Fax: 96 266 04 21

46500 SAGUNTO (València)

Avda. Doctor Palos, 9 Telf 96 266 43 55
SAGUNTO
C/ Sepúlveda, 57 Telf: 96 267 28 72
C/ Isla Córcega, 10 telf: 96 269 12 53
PUERTO SAGUNTO

SERVICIO
TÉCNICO

FERNÁNDEZ

Disponemos de 3 líneas - Tel.: 96 142 01 84 PUÇOL

REPARAMOS TODAS LAS MARCAS

- Lavadoras
- Lavavajillas
- Secadoras
- Frigoríficos
- Cocinas
- Encimeras
- Vitros
- Hornos
- Frío comercial
- Lavavasos
- Extracción de humos
- Maquinaria de hostelería
- Lavadoras industriales
- Antenas
- Electricidad
- T.V.
- D.V.D
- Calentadores
- Osmosis
- Limpieza de tuberías
- Agua sanitaria
- Aire acondicionado
- Fontanería

Venta de maquinaria de hostelería a precios interesantes y el asesoramiento por técnicos especializados

CHARCUTERIA

pilar
SELECTA

MERCADO MUNICIPAL
Puesto, 34 Mòvil 625 47 00 98

SAGUNTO

GRACIAS POR SUS COMPRAS

Bar Pallares
María Gonzalez Sáez
Telefono: 669511675

Fines de Semana
hay anguilas, codillo, manitas, carrillada, callos, orzjas

FORN-PASTISSERIA

SAL I SUCRE

Sal i Sucre

José Antonio Ruiz Garcia
Tfno: 62 62 25 002

Ana 660 234 612
Begoña 620 012 379

ARTESANIA
COMUNITAT VALENCIANA

KIOSKO
EDMAR

JUGUETES - ARTICULOS REGALO - LIBRERIA
DETALLES: Bodas, Bautizos, Comuniones...
PRENSA

C/. Los Huertos, 28   46500 SAGUNTO
Tel. 96 265 08 27   -Valencia-

PELUQUERÍA
DE SEÑORAS
AMPARO

C/ EMILIO LLOPIS, 15
TELÉFONO 961086884
SAGUNTO

CARNICERIA PEPI

EMBUTIDOS CASEROS
HAMBURGUESAS ARTESANAS
ELABORACION PROPIA

TELF. 96 266 29 93

C./ ROMA. nº 2
46500 SAGUNTO
VALENCIA

carniceriapepi.roma2@hotmail.com

PASTELERIA LA MODERNA

C/ LUÍS CENDOYA 56
TEL 962671256
PORT DE SAGUNT

Floristería Sayas

**Siempre ilusionados
con las Fallas**

**C/ Trabajo, 23
46520 Puerto Sagunto
Telf. 96 267 26 43**

¿y si cae aquí...?

CARUANA

ADMINISTRACIÓN DE LOTERÍA Nº1

“La más antigua de España,
concedida por el Rey Carlos IV
en 1790”

Plz/ Cronista Chabret 8
TEL; 96 266 15 76
Loteriacaruana@hotmail.es
Sagunto

F A R M A C I A
Avelina Escrig

Plaza del Algepsar; 10 · 46500 SAGUNTO
☎ 96 266 16 52

**HORNO - BOLLERIA
PASTELERIA**

PA i DOLÇOS
AMPARIN

C/. Benifairó, 8 - Tel. 96 265 00 40
C/. Raseta, 31 - Tel. 96 266 07 57
C/. Partida de l'Oliba - Tel. 96 266 54 90
46500 SAGUNTO

Electrodomésticos
Francisco
Gimeno, S.L.

Tel: 96 266 02 28
Fax: 96 266 38 09
Camí Real, 50
46500 SAGUNTO
gimeno@activahogar.com

BAR LA COOPERATIVA

ALFREDO VILLAR FABRA

Puçol

655 821 359
96 146 46 60

ESLEC SL

Trabajando en el sector eléctrico desde 1987

C/ KEPLER N° 13, NAVES 9 Y 10
POLIGONO INDUSTRIAL SEPES
46500 SAGUNTO

TEFL 962650887
FAX 962664403
TELE. URGENCIAS. 629282611

EMAIL: INFOESLEC@GMAIL.COM

